

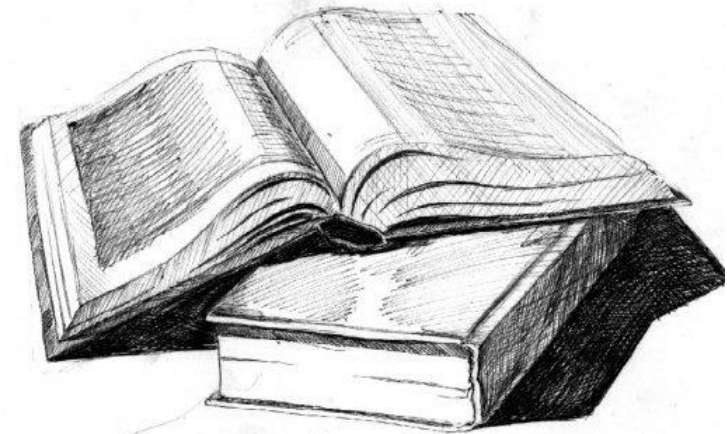
**ЗАПОБІГАННЯ,
ПРОТИДІЯ,
РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ**

**П.Д. БІЛЕНЧУК
А.В. КОФАНОВ
О.Л. КОБИЛЯНСЬКИЙ
Л.Д. СКІЛЬСЬКА**

➔ **П. Біленчук, А. Кофанов, О. Кобилянський, Л. Скільська**
КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОКУМЕНТУВАННЯ ОГЛЯДУ
МІСЦЯ ПОДІЇ: МЕТОДИ, ЗАСОБИ, ТЕХНОЛОГІЇ

- П. Біленчук, А. Кофанов, О. Кобилянський, О. Маслюк
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У
СФЕРІ ОБІГУ РАДІОАКТИВНИХ МАТЕРІАЛІВ
- П. Біленчук, А. Кофанов, О. Кобилянський, Л. Скільська
ДОКУМЕНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ СЛІДЧОЇ ДІЇ:
МЕТОДИ ФІКСАЦІЇ ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
- П. Біленчук, А. Кофанов, О. Кобилянський, Л. Скільська
ДОКУМЕНТУВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ:
ПРАВОВІ І КРИМІНАЛІСТИЧНІ ОСНОВИ ФІКСАЦІЇ
ДОКАЗОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
- П. Біленчук, А. Кофанов, О. Кобилянський
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ
У ГАЛУЗІ ВИСОКИХ ТЕХНОЛОГІЙ
- П. Біленчук, А. Кофанов, О. Кобилянський
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ
МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ
- П. Біленчук, А. Кофанов, О. Кобилянський
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ
ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ
- П. Біленчук, А. Кофанов, О. Кобилянський
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ,
ПОВ'ЯЗАНИХ З ЛЕГАЛІЗАЦІЄЮ ДОХОДІВ,
ОТРИМАНИХ ЗЛОЧИННИМ ШЛЯХОМ
- П. Біленчук, К. Гупалюк, А. Кофанов, О. Кобилянський
ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ХАБАРНИЦТВА:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

**КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ДОКУМЕНТУВАННЯ
ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ:
МЕТОДИ, ЗАСОБИ, ТЕХНОЛОГІЇ**

**«НАУКОВА БІБЛІОТЕКА КРИМІНАЛІСТА»
презентує підручники, монографії, навчальні
посібники в таких галузях знань:**

- Серія „Людина, право, суспільство”
- Серія „Економіка, фінанси, право”
- Серія „Безпека людини, суспільства, держави”
- Серія „Національна і міжнародна безпека”
- Серія „Міжнародне співробітництво”
- Серія „Мас-медіа”
- Серія „Криміналістична освіта XXI століття”
- Серія „Криміналістична наука в цивільному, арбітражному та кримінальному процесі”
- Серія „Міжнародна і вітчизняна злочинність”
- Серія „Запобігання, протидія, розслідування злочинів”
- Серія „Автоматизація, комп’ютеризація, інформатизація”
- Серія „Зброєзнавство і мисливствознавство”

Наукове видання

**Петро Дмитрович БІЛЕНЧУК
Андрій Віталійович КОФАНОВ
Олег Леонідович КОБИЛЯНСЬКИЙ
Любов Дмитрівна СКІЛЬСЬКА**

**КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ДОКУМЕНТУВАННЯ
ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ:
МЕТОДИ, ЗАСОБИ, ТЕХНОЛОГІЇ**

Монографія

Підписано до друку 08.08.2019.
Формат 60Ч84. Папір офсетний.
Тираж 300 прим.

Видавництво УкрДГРІ
Р.с. серія ДК №182 від 18.09.2000 р.
04114, м. Київ-114, вул. Автозаводська, 78

Адреса редакції та п/п: інформаційно-видавничий відділ УкрДГРІ
04114, м. Київ-114, вул. Автозаводська, 78
Тел. 206-35-18; тел/факс 430-41-76
E-mail: mru@ukrdgri.gov.ua

**ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІНФРАСТРУКТУРИ І ТЕХНОЛОГІЙ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ КРИМІНАЛІСТИКИ**

**П.Д. БІЛЕНЧУК
А.В. КОФАНОВ
О.Л. КОБИЛЯНСЬКИЙ
Л.Д. СКІЛЬСЬКА**

**КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ДОКУМЕНТУВАННЯ
ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ:
МЕТОДИ, ЗАСОБИ, ТЕХНОЛОГІЇ**

Монографія

Київ 2019

Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права юридичного факультету Державного університету інфраструктури і технологій (протокол № 19 від 17.06.2019 року).

Рецензенти:

В.М. Салтинський – Заслужений юрист України

О.В. Сав'юк – начальник кафедри Прикарпатського інституту внутрішніх справ

Біленчук П.Д., Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Скільська Л.Д.

Б 61 Криміналістичне документування огляду місця події: методи, засоби, технології. Монографія / За ред. П.Д. Біленчука. Київ: УкрДГРІ, 2019. 112 с. – (Серія «Запобігання, протидія, розслідування злочинів»).

В монографії розглядаються наукові засади огляду місця події. Всебічно висвітлюються методи, засоби, технології, які використовуються для документування огляду місця події.

Розрахована на фахівців у галузі криміналістики, досудового та судового слідства.

– М., 1960. – 351 с.

196. Уголовно-процессуальный кодекс Украины: Научно-практический комментарий [под общей редакцией В.Т. Маляренко, Ю.П. Аленина]. – Х.: ООО «Одиссей», 2005. – 968 с.

197. Уголовный процесс. – М., 1969. – 656 с.

198. Уголовный процесс. – М., 1972. – 754 с.

199. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 15.06.2006 р. (витяг) // www.nau.kiev.ua.

200. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 04.03.2004 р. (витяг) // www.nau.kiev.ua.

201. Фиксация результатов осмотра места происшествия: Справочное пособие для следователей [под ред. А.М. Сербулова]. – К.: РИО МВД УССР, 1981. – 208 с.

202. Филиппова М.А. Фиксация фактических данных на предварительном следствии // www.ЮридическаяРоссия.ел.ресурс

203. Филиппова М.А. Экспрессные методы фиксации фактических данных на предварительном следствии: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. / М. А. Филиппова – Л., 1975, – 21 с.

204. Фріс П.Л. Питання реформування кримінально-процесуального законодавства України та забезпечення рівності учасників кримінального процесу / П.Л. Фріс, А.Ю. Малєєв // Адвокат. – 2002. – № 1. – С. 11-17.

205. Хитрова О.В. Участие понятых в российском уголовном судопроизводстве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. / О.В. Хитрова. – М., 1996. – 20 с.

206. Хромов С.П. Метеорологический словарь. / С.П. Хромов, Л.И. Мамонтова – Л.: Гидрометеиздат, 1974. – 568 с.

207. Царев В.М. Эффективность участия защитника в доказывании на предварительном следствии / Царев В.М. – Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1990. – 156 с.

208. Цимбал Л.М. Проблемы участия понятых в производстве следственных действий // www.Юристонлайн.ел.Ресурс.

209. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492.

210. Чернець М. Тактичні операції фіксації інформації на досудовому слідстві з використанням цифрових фото- і відеокамер / М. Чернець // Право України, 2004. – №8. – С. 68-70.

211. Чучукало О. Використання криміналістичної техніки на судовому слідстві / О. Чучукало // Право України. – 2006. – №3. – С. 74-77.

212. Шабалин В.Е. Документальная фиксация доказательств (криминалистический и процессуальный аспекты): автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. юрид. наук. / В.Е. Шабалин. – М., 1975. – 25 с.

213. Шейфер С.А. Собираение доказательств в советском уголовном процессе: Методологические и правовые проблемы. / Шейфер С.А. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1986. – 171 с.

214. Шейфер С.А. Сущность и способы собирания доказательств в советском уголовном процессе. / Шейфер С.А. – М., 1972, – 285 с.

науки.- М., 1998.- № 3-4.- С. 103-104.

180. Следственный осмотр. – М., 1957, – 198 с.

181. Слідчий огляд: сутність, види, тактика проведення огляду місця події і тактика використання техніко криміналістичних засобів та спеціальних знань: Монографія / Комаха В.О. та інші; [За загальною редакцією Комахи В.О.]; Одеська національна юридична академія. – Дніпропетровськ, ІМА-прес, 2004. – 396 с.

182. Сокиран М.Ф. Питання застосування звуко-, відеозапису у сфері доказування по кримінальних справах / М.Ф. Сокиран // Спеціальна техніка у правоохоронній діяльності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Ч. 2. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2005. – С. 225-227.

183. Сокиран М.Ф. Проблеми використання цифрових технологій для фіксації процесуальної інформації / М.Ф. Сокиран // Вісник Академії адвокатури України. – 2006. – Вип. 5. – С. 136-144.

184. Сокиран М.Ф. Процесуальний статус матеріалів звуко-, відеозапису / М.Ф. Сокиран // Вісник Академії адвокатури України. – 2008. – Вип. 11. – С. 118-124.

185. Сокиран М.Ф. Процесуальні і тактичні питання використання звуко-, відеозапису в кримінальному процесі України: автореф. дис. канд. юрид. наук, спеціальності 12.00.09 / М.Ф. Сокиран. – К., 2008. – 20 с.

186. Соя-Серко Л.А. Организация следственного действия. / Л.А. Соя-Серко. – М., 1974. – 263 с.

187. Справочная книга криминалиста. [Руководитель авторского коллектива и ответственный редактор – доктор юридических наук, профессор, Заслуженный деятель науки Российской Федерации Н.А. Селиванов]. – М.: Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА). – М., 2000. – 727 с.

188. Стахівський С.М. Кримінально-процесуальні засоби доказування: автореф. дис. докт. юрид. наук, спеціальності 12.00.09. С.М. Стахівський. – К., 2005. – 31 с.

189. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса. В 2-х т. / Строгович М.С. – М.: Наука, 1968. – Т. 1: Основные положения науки советского уголовного процесса. – 470 с.

190. Теория доказательств в советском уголовном процессе [Отв. ред. Жогин Н. В.] – М.: Юрид. лит-ра, 1973. – 735 с.

191. Тертышник В.М. Теория доказательств. / В.М.Тертышник, С.А. Слинько. – Харьков, 1988. – 436 с.

192. Тертышник В.М. Взаимодействие следователя с иными подразделениями органов внутренних дел при расследовании преступлений. / В.М. Тертышник, С.А. Слинько. – Харьков, 1995. – 327 с.

193. Тетерин Б.С. О способах собирания доказательств в уголовном процессе / Б.С. Тетерин. // Правоведение. – 1964. – № 2. – С. 67-72.

194. Трофимов А.М. Виды кинодокументов и их процессуальное оформление. – Труды ВСШ МВД СССР, вып. 3. / Трофимов А.М. – Волгоград, 1970.

195. Трусов А.И. Основы теории судебных доказательств. / Трусов А.И.

ЗМІСТ

Передмова: методи, засоби, технології документування

огляду місця події.....4

Розділ 1. Наукові засади огляду місця події.....6

1.1. Поняття огляду місця події.....6

1.2. Етапи та види огляду місця події.....7

Розділ 2. Протоколювання огляду місця події.....9

Розділ 3. Фотографування місця події та його елементів.....32

3.1. Поняття та практичні рекомендації щодо

використання криміналістичної фотографії

під час огляду місця події.....32

3.2. Характеристика основних видів фотозйомки

огляду місця події.....48

Розділ 4. Застосування відеозйомки та кінозйомки

під час огляду місця події.....63

4.1. Основні принципи та способи

криміналістичної кінозйомки.....63

4.2. Поняття та завдання відеозапису під час

проведення огляду місця події.....69

4.3. Тактико-технічні особливості застосування

кінозйомки і відеозапису під час огляду місця події.....77

4.4. Правила та умови ведення звукозапису

під час огляду місця події.....89

Висновки, пропозиції, рекомендації.....96

Використана і рекомендована література.....100

ПЕРЕДМОВА:
МЕТОДИ, ЗАСОБИ, ТЕХНОЛОГІЇ
ДОКУМЕНТУВАННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Найважливішим завданням діяльності по запобіганню і протидії злочинності в сучасних умовах є подальше вдосконалення роботи слідчого апарату і судів.

Особливо важливе значення має зміцнення правопорядку, захист прав і свобод людини і громадянина. У сфері запобігання та протидії злочинним проявам недостатньо встановити особу злочинця, необхідно його викрити, зібрати і закріпити докази, підтверджуючі винність у вчиненні злочину, не менш важливим є виключення можливості обвинувачення осіб, непричетних до злочинного діяння.

Основою і однією з найбільш поширених процесуальних дій у кримінальному судочинстві є огляд місця події як невідкладна слідча дія, спрямована на встановлення, фіксацію та дослідження обстановки місця події, слідів злочину та злочинця, а також інших фактичних даних, які дозволяють у сукупності з іншими доказами зробити висновок про механізм події та інші обставини розслідуваного злочину.

Як і будь-яка слідча дія, огляд місця події підлягає фіксації за допомогою закріплених у законі методів, засобів та технологій, за допомогою яких документально відображається хід та результати цієї слідчої дії.

Єдиним обов'язковим способом закріплення результатів огляду місця події є протоколювання, до якого пред'являються ряд процесуальних та тактичних вимог. Про важливість протоколу свідчить слідча практика. Аналіз матеріалів кримінальних справ проведених нами підтверджує, що 20-30% доказів складають відомості, що містяться в протоколах огляду місця події..

Разом з тим варто зазначити, що не завжди протоколювання здійснюється на достатньо високому рівні, з необхідною повнотою та об'єктивністю. Високі вимоги, що пред'являються до протоколу, часто порушуються через нехтування посадовими особами, уповноваженими на провадження огляду місця події процесуальними вимогами, тактичними прийомами та методами складання протоколів. Всі ці обставини загострюють проблеми адекватної фіксації даних в протоколі, створення стійкої системи доказів у кримінальній справі.

Нові аспекти даних проблем пов'язані з демократизацією кримінального судочинства, реалізацією конституційних принципів, зокрема, презумпції невинуватості, змагальності сторін. Крім того, на процеси протоколювання і застосування у поєднанні з протокольним записом додаткових методів фіксації доказів впливають науково-технічні досягнення – в судочинство впроваджуються комп'ютерна техніка, високотехнологічні методи аудіозапису, відеозапису, фотографічної фіксації місця події і слідів.

У юридичній літературі питання фіксації результатів різних слідчих дій обговорювалися цілим рядом авторів. Широко відомі дослідження і цій сфері Баєва О.Я., Бацька І.М., Бахіна В.П., Белкіна Р.С., Біленчука П.Д., Бандера

М.В. Салтевский, Ю.С. Гапонов. – Киев, 1974.

164. Салтевський М.В. Сучасні проблеми збирання доказової інформації технічними засобами / М.В. Салтевський // Теорія і практика збирання доказової інформації технічними засобами на попередньому слідстві. – Київ, 1980. – С. 12.

165. Самойлов Г.А. Следы запаха: закономерности возникновения и их информационно-криминалистическое значение / Г.А. Самойлов // Вопросы судебной экспертизы, вып. 12. – Баку, 1971. – 326 с.

166. Сафонов А.А. Правовые проблемы применения компьютерных технологий в криминалистической фотографии / А.А. Сафонов // Вестник криминалистики. Вып. 2. – 2002. – С. 88.

167. Сборник лекций по криминалистике: Криминалистическая техника [под ред. Снеткова В.А., Кисина М.В.]. – М., 1963. – 200 с.

168. Селиванов Н.А. Вещественные доказательства (Криминалистическое и уголовно-процессуальное исследование). / Селиванов Н.А. – М.: Юрид. лит-ра, 1971. – 199 с.

169. Селиванов Н.А. Научно-технические средства при расследовании преступлений / Н.А. Селиванов // Соц. законность, 1961, № 9.

170. Селиванов Н.А. Основания и формы применения научно-технических средств и специальных знаний при расследовании преступлений / Н.А. Селиванов // Вопросы криминалистики, вып. 12. – М., 1964. – С. 23.

171. Селиванов Н.А. Советская криминалистика: Система понятий. / Селиванов Н.А. – М.: Юрид. литра, 1982. – 150 с.

172. Селиванов Н.А. Судебно-оперативная фотография. / Селиванов Н.А. – М., 1955. – С. 18.

173. Селиванов Н.А. Первоначальные следственные действия. / Н.А. Селиванов, В.И. Терехов. – М.: Юрид. лит-ра, 1969. – 296 с.

174. Селиванов Н.А. Судебная фотография: Учебное пособие. / Селиванов Н.А., Эйман А.А. – М.: Юрид. литра, 1965. – 231 с.

175. Семенов В.А. Концептуальные основы системы следственных действий в досудебном производстве: Автореф. дисс... на соискание уч. степени док. Юрид. наук. Специальность: 12.00.09 – Уголовный процесс; Криминалистика и судебная экспертиза; Оперативно-розыскная деятельность. / В.А. Семенов. – Екатеринбург, 2006. – 60 с.

176. Семенов В.А. Технические средства фиксации содержания и результатов следственных действий / В.А. Семенов // Вестн. Оренбургского государственного ун-та. – 2006. – № 3. – С. 157-162.

177. Силкин П.Ф. Сущность криминалистической фотографии как средства передачи доказательственной информации. – Труды ВШ МВД СССР, вып. 34. / Силкин П.Ф. – М., 1972. – С. 169.

178. Сильнов М.А. Вопросы прокурорского надзора за использованием технических средств при производстве следственных действий / М.А. Сильнов // Уголовное право – 2000. № 2. – С.77-78.

179. Сильнов М.А. К вопросу о допустимости использования цифровых технологий в доказывании при расследовании преступлений / М.А. Сильнов // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия юридические

- Полевой // «Социалистическая законность», 1963, № 4, стр. 50-51.
147. Попов В.И. Осмотр места происшествия. / Попов В.И. – М.: Гоеориздат, 1959. – 231 с.
148. Порубов Н.И. Использование научно-технических средств для фиксации допроса / Н.И. Порубов // Использование научных методов и технических средств в борьбе с преступностью. – Минск, 1965, – С. 51.
149. Постика І.В. Судова (криміналістична) фотографія: теорія і практика: Монографія. / Постика І.В. – Одеса: Юридична література, 2002. – 296 с.
150. Потапов С.М. Судебная фотография. / Потапов С.М. – М., 1926, – С. 5.
151. Проблемы охраны прав и интересов осужденного. – Сборник научных трудов. – Кемерово.: Кем. ГУ, 1985. – 151 с.
152. Ахпанов А.Н. Проблемы участия понятых в уголовном судопроизводстве / А.Н. Ахпанов, А.Л. Хан, Т.А. Ханов // Проблемы социально-экономических процессов и законодательства Республики Казахстан. Сборник научных трудов Карагандинского Филиала Университета им. Д.А. Кунаева. Вып. 3. – Караганда, 2003.
153. Проект Основ уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик // Социалистическая законность. – 1990. – №3. – С. 34.
154. Пунда О.О. Використання даних, одержаних в результаті застосування науково-технічних засобів, для доказування в кримінальному процесі: автореф. дис. канд. юрид. наук, спеціальності 12.00.09 / Пунда О.О. – К., 2002. – 20 с.
155. Пюсса О.К. О фиксации доказательств следователем / О.К. Пюсса // Вопросы советской криминалистики: Реф. Всесоюз. науч. совещ. по криминалистике. – Алма-Ата, 1959. – С.42-44.
156. Разумов Э.А. Осмотр места происшествия. / Э.А. Разумов, Н.П. Молибога. – К.: РИО МВД Украины, 1994. – 672 с.
157. Ратинов А.Р. Вопросы познания в судебном доказывании / А.Р. Ратинов // Сов. государство и право, 1964, № 8.
158. Розенблит С.Я. Возможности использования звукозаписи при производстве следственных и судебных действий / С. Я. Розенблит // Вопросы криминалистики, вып. 10. – М., 1964. – С. 80.
159. Розенталь М.Я. Справочник следователя (обязательный минимум действий по уголовным делам некоторых категорий и рекомендации по отдельным вопросам расследования преступлений). / Розенталь М.Я. – М., 1992. – С. 68-74.
160. Рошин А.Н. Книга криминалиста. Практическое пособие. / Рошин А.Н., Биленчук П.Д., Омельченко Г.Е. – К.: В-во «Україна». – 1995. – 413 с.
161. Ряшев В. Видеоманитофон – в помощь следователю / В. Ряшев // Соц. законность, 1971, № 9.
162. Сабиров Х.А. Протоколы следственных и судебных действий как вид доказательств в российском уголовном процессе: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. / Х.А. Сабиров. – Краснодар, 2000. – 182 с.
163. Салтевский М.В. Вопросы судебной фотографии и кино съемки. /

М.Б., Вінберга А.І., Карнеєвої Л.М., Клименко Н.І., Колісниченко О.Н., Комахи В.О., Коновалової В.О., Корнієнко Н.А., Коршунової О.Н., Крилова І.Ф., Кузьмічова В.С., Леві А.А., Салтевського М.В., Селіванова Н.А., Сокирана М.Ф., Шадріна В.С., Шейфера С.А., Шепітька В.Ю., Ейсмана А.А., Ексархопуло А.А., Яблокова Н.П. та інших авторів.

Проте, не дивлячись на наявність вказаних робіт, комплексне кримінально-процесуальне і криміналістичне дослідження проблем фіксації результатів огляду місця події у повному обсязі не проводилося.

У роботах зазначених науковців в основному розглядаються загальні питання фіксації результатів огляду місця події, її методи, способи, окремі рекомендації щодо закріплення слідів залежно від злочину, способу його вчинення та ін. Основна увага зосереджується на процесуальних аспектах складання протоколу та оформлення його додатків. У зв'язку з цим недостатньо дослідженими залишаються тактичні особливості протоколювання огляду місця події та застосування таких додаткових методів фіксації, як фотографування, відео- та кінозйомка та ін.

Наведені міркування визначили теоретичну та практичну актуальність даної теми монографічного дослідження, яке пропонується на розсуд читацькому загалу: слідчим, суддям, прокурорам, адвокатам тощо.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВІ ЗАСАДИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

1.1. Поняття огляду місця події

Огляд місця події – один із видів слідчого огляду. Він проводиться з метою виявлення слідів злочину, з'ясування механізму вчинення злочину, обстановки його здійснення, інших обставин, які мають значення в справі, що розслідується.

Місце події – це широке поняття, воно складається з таких: місце приготування до злочину, місце безпосереднього злочину, місце виявлення слідів і знарядь злочину та місце їх приховання.

Суть огляду полягає в безпосередньому сприйманні слідчим обстановки місця події, вивчення та дослідження матеріальних джерел доказової інформації. Слідчий особисто повинен переконатися у наявності матеріальних джерел, їх ознаках та властивостях, зафіксованих у протоколі огляду.

Завдання огляду місця події:

- виявлення слідів злочину;
- визначення обстановки події, механізму вчинення злочину, напрямку розслідування та розроблення загальних версій стосовно події злочину та його учасників;
- одержання вихідної інформації для організації пошуку злочинця й провадження першочергових невідкладних слідчих дій.

Тактика огляду місця події зумовлена конкретними обставинами місця та події злочину. Проте можуть бути виділені окремі загальні положення, дотримуватися яких необхідно у всіх випадках огляду.

Таким чином, загальні положення – це рекомендації, положення, принципи, яких повинен дотримуватися слідчий у своїй діяльності під час проведення слідчого огляду. Наведемо їх:

– єдине керівництво оглядом. Слідчому, який проводить огляд місця події, підпорядковуються всі інші учасники (слідчі, працівники органів дізнання, спеціалісти та інші особи). Якщо справа дуже складна, керівництво оглядом може взяти на себе прокурор, начальник слідчого відділу, прокурор-криміналіст. Керівник огляду відповідає за його проведення, повне та об'єктивне дослідження обстановки, фіксацію ходу й результатів огляду;

– своєчасність огляду. Огляд не терпить зволікань і проводиться одразу після повідомлення про подію. Це – невідкладна й початкова слідча дія. Огляд проводять у будь-який час доби, за несприятливих умов припускають його перенесення та продовження в денний час;

– плановірність огляду – суворе дотримання криміналістичних рекомендацій щодо застосування тактичних та організаційних прийомів огляду (визначення меж, вихідної точки, послідовності дослідження території, які докази шукати тощо);

– об'єктивність, всебічність та повнота огляду. Усі ділянки, об'єкти, які так чи інакше пов'язані з механізмом події й несуть будь-яку інформацію,

И. Налетов // Коммунист. – 1975. – № 17. – С. 74-83.

128. Настанова про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України. – Наказ МВС України від 30.08.99 № 682.

129. Николайчик В.М. Применение киносъёмки при расследовании / Николайчик В.М. – М., 1967. – С. 7.

130. Николайчик В.М. Следственный осмотр вещественных доказательств / Николайчик В.М. – М., 1968. – 67 с.

131. Обнаружение, фиксация и изъятие следов: Справочник для следователей и оперативных работников органов внутренних дел [под общ. ред. Зуева Е.И.] – М., 1969. – 142 с.

132. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник [за ред. Н.І. Клименко] – К: Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.

133. Ожегов С. И. Словарь русского языка. / Ожегов С.И. – М.: Русский язык, 1985. – 797 с.

134. Осмотр места происшествия по делам о насильственной смерти. Пособие для следователей [под ред. А.В. Дулова, Н.И. Порубова]. – Минск: Мн.: НИИПКК и СЭ, 1995. – 364 с.

135. Осмотр места происшествия при расследовании отдельных видов преступлений: Учебное пособие [под ред. проф. Н.И. Клименко]. – К.: «НВТ Правник», 2001. – 172 с.

136. Осмотр места происшествия. – М.: Госюриздат, 1960. – 379 с.

137. Осмотр места происшествия: Практическое пособие [под ред. А.И. Дворкина]. – М.: Юристъ, 2000. – 336 с.

138. Пальскис Е.Б. Фиксация вещественных доказательств: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. / Е.Б. Пальскис. – М., 1971. – 23 с.

139. Перебитюк М.В. Правові основи застосування науково-технічних засобів при розслідуванні злочинів / М.В. Перебитюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – Юридичні науки. 58-59/2004. – С. 90.

140. Петелин Б.Я. Психология осмотра места происшествия: Лекция. / Петелин Б.Я. – Волгоград: НИ и РИО ВСШ МВД СССР, 1981. – 24 с.

141. Петраускас И.А. Вопросы применения киносъёмки в следственной практике / И.А. Петраускас // Криминалистика на службе следствия. Вильнюс, 1967.

142. Петраускас И. Некоторые вопросы применения фотографии и киносъёмки в уголовном процессе / И. Петраускас // Экспертиза при расследовании преступлений, вып. 4. – Вильнюс, 1965. – С. 54.

143. Петраускас И.А. Вопросы применения киносъёмки в следственной следствия / Петраускас И.А. – Вильнюс, 1967. – 361 с.

144. Подголин Е.Е. Запись показаний при проверке на месте / Е.Е. Подголин // Социалистическая законность, 1986, № 5. – С. 32.

145. Подголин Е.Е. Теория и практика фиксации доказательств на предварительном следствии: автореф. канд. дис. / Е.Е. Подголин. – М., 1970, – 21 с.

146. Полевой Н. Кинодокументы как судебные доказательства / Н.

Макаров, К.С. Скоромников // Труды Высшей школы МВД СССР, вып. 34. – М., 1972. – С. 135.

110. Максutow И.Х. Осмотр места происшествия: Пособие для студентов. / Максutow И.Х. – Л.: Изд-во Ленинградского ун-та, 1965. – 40 с.

111. Манцветова А.И. Методы фиксации результатов осмотра места происшествия: автореф. канд. дис. / А.И. Манцветова – М., 1949. – 24 с.

112. Марков О.В. Вопросы теории и практики применения видеозаписи на предварительном следствии / О.В. Марков // Вопросы совершенствования предварительного следствия. – Ленинград, 1980. – С. 92.

113. Матеріали кримінальної справи № 240331 за обвинуваченням Л. у вчиненні злочину, передбаченого 2 ст. 185 КК України // Архів Івано-Франківського місцевого суду. – 156 с.

114. Матеріали кримінальної справи № 263924 // Архів Івано-Франківського місцевого суду. – 182 с.

115. Матеріали кримінальної справи № 264002 за обвинуваченням К. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК України // Архів Івано-Франківського місцевого суду. – 2006. – 74 с.

116. Матеріали кримінальної справи № 276683 // Архів Івано-Франківського міського суду. 124 с.

117. Миньковский Г.М. Процессуальные вопросы применения новых научно-технических средств фиксации результатов следственных действий / Г.М. Миньковский // Практика применения нового уголовно-процессуального законодательства. – М., 1962.

118. Мирский Д.Я. Некоторые вопросы процессуальной регламентации звукозаписи, фото- и кинодокументов при производстве следственных действий / Д.Я. Мирский // Сборник аспирантских работ. – Свердловск, 1969, – С. 209.

119. Митрус Е.А. Применение кинематографических средств в расследовании преступлений / Е.А. Митрус // Криминалистика и судебная экспертиза, вып. 3. Киев, 1966.

120. Михайлов А.И. Письменная речь при производстве следственных действий / А.И. Михайлов, Е.Е. Подголин. – М., 1980. – 94 с.

121. Михайлов О.А. Электронные документы в архивах. / Михайлов О.А. – М.: Диалог – МГУ, 2000. – 325 с.

122. Михеенко М. М. Доказывание в советском уголовном судопроизводстве / Михеенко М. М. – Киев: Вища школа, 1984. – 133 с.

123. Михеенко М.М. Кримінальний процес України: Підручник. / Михеенко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. – Київ: Либідь, 1992. – 431 с.

124. Найдис И.Д. Применение киносъемки при расследовании преступлений и использование кинодокументов как источников уголовно-судебных доказательств. дисс. ... канд. юрид. наук. / Найдис И. Д. – М., 1967.

125. Найдис И. Кинодокументы в судебном процессе / И. Найдис, С. Владимиров // Соц. законность, 1963, № 12.

126. Найдис И.Д. Судебная кинематография и видеозапись. / Найдис И.Д. – Харьков: Вища школа, 1986. – 200 с.

127. Налетов И. Методологические функции принципа причинности /

повинні бути виявлені, зафіксовані, досліджені. Джерела інформації невидимих слідів вилучаються відповідно до механізму злочину та згідно з відображенням ними доказової інформації (наприклад, слід запаху, мікрочастинок нашарування);

– правильне застосування технічних засобів та суворе дотримання криміналістичних правил поведінки з матеріальними джерелами доказової інформації.

Учасниками огляду місця події є: слідчий, оперативні працівники міліції (співробітники карного розшуку, ДАІ, ДСБЕЗ, ЕКВ, дільничні інспектори), відповідні спеціалісти, обвинувачений, підозрюваний, потерпілий, свідки. Огляд проводиться в присутності понятих. Таким чином, в огляді беруть участь безпосередні виконавці та особи, що повинні бути присутніми..

1.2. Етапи і види огляду місця події

Огляд місця події складається з кількох етапів: а) підготовчий; б) робочий – безпосередній огляд; в) заключний.

Підготовчий етап об'єднує діяльність: 1) до виїзду на місце події та 2) на місці події.

До виїзду слідчий зобов'язаний:

– одержати вичерпну інформацію щодо події, визначити, чи організована охорона місця події, чи надано невідкладну медичну допомогу потерпілому, чи вжито заходів щодо ліквідації шкідливих наслідків;

– якщо цього не зроблено, дати вказівки на вжиття зазначених заходів;

– викликати членів СОГ;

– підготувати потрібні технічні засоби (зв'язок, транспорт, технічні комплекти);

– запросити понятих, громадських помічників.

Слідчий, що прибув на місце події, зобов'язаний:

– переконатися, що заходів з охорони місця події, надання допомоги потерпілим, ліквідації наслідків події вжито;

– якщо необхідно, вжити додаткових заходів з охорони місця події та ліквідації її шкідливих наслідків.

Робочий етап – безпосередній огляд місця події – починається із загального огляду, в ході якого слідчий знайомиться з обстановкою місця події, визначає межі огляду, висуває версії стосовно події. На основі отриманих відомостей слідчий формує завдання оперативним працівникам (застосування службово-розшукового собаки, організація пошуку злочинця за свіжими слідами, збирання інформації, виявлення свідків), складає план детального огляду, вибирає методи й засоби дослідження обстановки місця події, проводить орієнтуючу та оглядову зйомку місця події. Детальний огляд передбачає глибоке й всебічне дослідження місця події, об'єктів з метою виявлення слідів злочину. Під час загального огляду слідчий досліджує об'єкти в статичному стані, а при детальному – може переміщувати предмети з метою дослідження, насамперед зафіксувавши їх на місці виявлення. Під час детального огляду здійснюється вилучення матеріальних джерел (слідів),

їх пакування, фіксація.

Заключний етап – фіксація результатів огляду місця події – полягає в узагальненні й аналізі зібраної інформації, вирішенні повністю або частково завдання та мети огляду. Визначається, які вузли доцільно оглянути додатково, які об'єкти необхідно ще вилучити. Слідчий може вважати огляд закінченим, якщо на всі питання, що впливають з події злочину, одержана певна інформація (встановлено механізм, спосіб вчинення, виявлені ознаки злочинця тощо).

У ході загальної та детальної стадій огляду слідчий робить робочі помітки, а після закінчення огляду складає протокол огляду. Якщо огляд складний, протокол готується під час робочої стадії. Нерідко слідчий доручає писати протокол одному з членів СОГ, а сам диктує результати дослідження обстановки місця події. Така процедура більш економна й доцільна. Паралельно результати дослідження спеціаліста можна записати на магнітофон.

На заключному етапі складаються плани місця події.

Існують такі види слідчого огляду (за ст. 190 КПК України):

- огляд місцевості;
- огляд приміщення;
- огляд предметів;
- огляд документів;
- огляд трупа (передбачає ст. 192 КПК України);
- огляд тіла живої людини (регламентує ст. 193 КПК України).

Таким чином, закон визначає шість видів огляду: місцевості, приміщення, предметів, документів, трупів, людей. У криміналістичній тактиці називають інші види огляду – огляд худоби, будівель, автотранспорту. Вважаємо доцільним, що огляд худоби можна визнати самостійним видом. Що стосується будівель і транспорту, то це – об'єкти, огляд яких передбачено законом у ст. 190 КПК України. Виділяти їх у самостійні немає підстав.

Юристь, 1999. – 438 с.

91. Криминалистический атлас цветов / ОТУ МВД СССР. – Харьков: ХПКФ. – Б.г.и. – 98 с.

92. Криміналістика: Підруч. для слухачів, ад'юнктів, викладачів вузів системи МВС України / П.Д. Біленчук, О.П. Дубовий, М.В. Салтєвський, П.Ю. Тимошенко. [за заг. ред. акад. П.Д. Біленчука.] – К.: АТІКА, 1998. – 416 с.

93. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради, 2001, № 25-26, ст.131.

94. Кримінальний кодекс України. Затверджений Законом від 28.12.60 // Відомості Верховної Ради, 1961, № 2. ст.14.

95. Кримінально-процесуальний кодекс України. Затверджений Законом від 28.12.60 р. [<http://www.rada.gov.ua/>].

96. Ларин А.М. Работа следователя с доказательствами. / Ларин А.М. – М.: Юрид. лит-ра, 1966. – 156 с.

97. Леви А.А. Научно-технические средства в уголовном судопроизводстве. / Леви А.А. – М., 1981, – 124 с.

98. Леви А.А. Звукозапись и видеозапись в уголовном судопроизводстве. / А.А. Леви, Ю.А. Горинов. – М.: Юрид лит., 1983.

99. Леви А.А. Звукозапись в Московском областном суде / А.А. Леви // Соц. законность, 1971, № 1.

100. Леви А.А. Организация осмотра места происшествия. / Леви А.А. – М., 1970. – 128 с.

101. Леви А.А. Осмотр места происшествия: Справочник следователя. – 2-е изд. / А.А. Леви. – М.: Юрид. лит., 1982. – 272 с.

102. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: Курс лекцій: Навч. посібник. / Лобойко Л.М. – К.: Істина, 2005. – 456 с.

103. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования. / Лузгин И.М. – М.: Юрид. литра, 1973. – 215 с.

104. Лупинская П.А. Доказывание в советском уголовном процессе: Учебное пособие. / Лупинская П.А. – М., 1966. – 102 с.

105. Лысов Н.Н. Криминалистическое учение о фиксации доказательственной информации в деятельности по выявлению и раскрытию преступлений: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. / Н.Н. Лысов – М., 1995. – 63 с.

106. Макалинский П.В. Практическое руководство для судебных следователей, состоящих при окружных судах. / Макалинский П.В. – СПб: Тип. Лебедева Н.А., 1890. – 4.2. – IV. – 774 с.

107. Макаров А.М. О доказательственном значении материалов, полученных в результате применения научно-технических средств. / А.М. Макаров // Актуальные проблемы доказывания в советском уголовном процессе. – М, 1981, – С. 72.

108. Макаров И.В. Понятие, сущность и система методов фиксации в криминалистике / И.В. Макаров // Труды Высшей школы МВД СССР. – М.: НИ и РИО, 1971. – Вып. 31. – С. 83-85.

109. Макаров И.В. Видеозапись – новое средство фиксации / И.В.

доказательств / В.Я. Колдин // Соц. законность. – М., 1963. – № 1. – С. 68-70.

71. Колдин В.Я. Предмет и задачи фиксации вещественных доказательств / В.Я. Колдин // Тезисы докладов на межвузовской конференции по криминалистике 20-22 декабря 1960 г. – М., 1961. – С. 1-10.

72. Колмаков В.П. Следственный осмотр. / Колмаков В.П. – М.: Юридическая литература, 1969. – 196 с.

73. Колмаков В. Способы собирания и закрепления судебных доказательств / В. Колмаков // «Социалистическая законность», 1955. № 4. – С. 32-33.

74. Коломиец В.Я. Использование звукозаписи в организации труда работников органов внутренних дел / В.Я. Коломиец // Сборник статей адъюнктов и соискателей. – М., 1969. (Высшая школа МВД СССР). – 113 с.

75. Коновалова В.Е. Правовая психология: Учеб. пособ. / Коновалова В.Е. – Х.: Консум, 1997. – 160 с.

76. Копьева А.Н. Процессуальный режим микроследов нуждается в разработке. / А.Н. Копьева // Сибирские юридические записки, вып. 4. Иркутск-Омск, 1974. – С. 192.

77. Король В.В. Досудовое провадження у кримінальних справах: Навчальний посібник / В.В. Король. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – 228 с.

78. Коршунов В.М. Следы на месте происшествия. Обнаружение, фиксация, изъятие / Коршунов В.М. – М., 2001.

79. Костикова Н.А. Значение звуковой информации для раскрытия и расследования преступлений в современных условиях / Н.А. Костикова // Российское право в Интернете. – 2006. – № 3.

80. Кофанов А.В. Судова (криміналістична) фотографія: Навч. посіб. / А.В. Кофанов, О.Л. Кобилянський. 2-ге вид. – К.: Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2006. – 384 с.

81. Кофанов А.В. Криміналістична техніка: Навч. посіб. / А.В. Кофанов, О.Л. Кобилянський та ін.; За ред. А.В. Кофанова. – К.: «КІЙ», 2006. – 456 с.

82. Криминалистика / [под ред. П.Ф. Пантелева, Н.А. Селиванова.] – М., 1984. – С. 123-125.

83. Криминалистика / [под ред. А.Н. Васильева.] – М., 1980. – С. 105-107.

84. Криминалистика / [под ред. Образцова В.А.] – М.: Юристь, 1995. – 592 с.

85. Криминалистика / [под ред. Р.С. Белкина, И.М. Лузгина], – М 1978. – 909 с.

86. Криминалистика. – М., Изд-во ВЮЗИ, 1966. – 312 с.

87. Криминалистика. Учебник / [под ред. проф. И.Ф. Крылова.] – Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та., 1976. – 592 с.

88. Криминалистика: Учеб. пособ. / [за ред. А.В. Дулова.] – Мн.: НКФ «Экоперспектива», 1996. – 415 с.

89. Криминалистика: Учебник / [отв. ред. Н.П. Яблоков.] 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристь, 2001. – 718 с.

90. Криминалистическая фотография и видеозапись: Учебно-практическое пособие. [под редакцией профессора Е.П. Ищенко]. – М.:

РОЗДІЛ 2. ПРОТОКОЛЮВАННЯ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

Під час провадження слідчих дій поряд із загальними правилами протоколювання повинні розроблятися, впроваджуватися у практику діяльності слідчих та дотримуватися також правила, передбачені для окремих з них. Тим самим забезпечується фіксація в протоколі обставин, передбачених законом саме для цієї слідчої дії, коли загальних вимог протоколювання недостатньо¹.

Огляд місця події – це невідкладна слідча дія, яка відповідно до ст. 190 КПК проводиться для «виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обставинки злочину, а також інших обставин, які мають значення для справи, слідчий проводить огляд місцевості, приміщення, предметів та документів» (КПК України). Звідси завданнями огляду є:

– вивчення і фіксація обстановки місця події з метою з'ясування характеру і механізму події;

– виявлення та вилучення слідів злочину, які надалі можуть бути речовими доказами у справі;

– виявлення ознак, які характеризують осіб, що брали участь у вчиненні злочину;

– фіксація особливостей, властивих потерпілому, об'єктам посягання;

– встановлення обставин, що відображають об'єктивну сторону злочину: час і спосіб його вчинення; дії злочинця на місці події; наслідки злочину; наявність причинного зв'язку між діями злочинця і наслідками, що наступили;

– виявлення ознак, які вказують на мотиви і мету вчинення злочину;

– виявлення обставин, що сприяли вчиненню злочину².

Складання протоколу огляду місця події включає, з одного боку, відображення встановлених у процесі слідства фактичних даних про обставини розслідуваної події, а з іншого – відповідну процесуальну форму і встановлений для неї порядок фіксації і посвідчення змісту і результатів слідчої дії³.

¹ Семенцов В.А. Концептуальные основы системы следственных действий в досудебном производстве. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Специальность: 12.00.09 – Уголовный процесс; Криминалистика и судебная экспертиза; Оперативно-розыскная деятельность. – Екатеринбург, 2006. – 60 с.

² Осмотр места происшествия: Практическое пособие / Под ред. А.И. Дворкина. – М.: Юристь, 2000. – 336 с.

³ Бацько І.М. Протоколи слідчих дій як джерела доказів у кримінальному процесі. Автореферат дис. к.ю.н. зі спеціальності: 12.00.09 Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – К., 2006. – 21 с.; Бацько І.М. Принципи кримінального процесу і функції протоколів слідчих дій // Проблеми права на зламі тисячоліть. Матеріали міжнародної наукової конференції. Наукове видання. – Дніпропетровськ: НДУ, Видавництво ІМА-прес, 2001. – С. 186-191.

У зв'язку з цим, необхідно погодитись із позицією про поліфункціональність протоколу слідчої дії⁴.

Враховуючи зазначене, основні тактичні прийоми протоколювання огляду місця події спрямовані на досягнення таких цілей: 1) збереження загальної інформації про слідчу дію; 2) фіксацію її ходу та результатів; 3) засвідчення відомостей про справжність об'єктів; 4) пред'явлення встановлених та закріплених відомостей адресату доказування⁵.

Окремі практичні рекомендації щодо складання протоколів слідчих дій розкриваються в роботі А.І. Михайлова і Є.Є. Подголіна «Письмова мова під час провадження слідчих дій».

До основних прийомів відображення в протоколі відомостей про предмети, явища дані науковці відносять відомі в логіці прийоми ознайомлення з предметом, що використовуються у випадках, коли визначення понять неможливе або не потрібне. До таких прийомів відносяться: 1) опис; 2) характеристика; 3) порівняння; 4) вказівка; 5) розмежування та встановлення схожості; 6) пояснення⁶.

Опис як метод фіксації лежить в основі протоколювання. Під час складання протоколу слідчої дії опис знаходить вираження у вигляді письмової мови. Оскільки протокол – процесуальний документ, закон пред'являє до його змісту і процесу складання певні вимоги, порушення яких може викликати втрату ним юридичної сили як джерела доказів чи засобу посвідчення фактів⁷.

У юридичній літературі виділяють безпосередній і опосередкований опис⁸.

Під *безпосереднім* розуміється такий опис, який суб'єкт доказування застосовує для відображення результатів безпосереднього спостереження або вимірювання. Такий опис може проводитися як в процесі спостереження або вимірювання (супутній опис), так і після них (подальший опис). Супутній опис відрізняється більшою точністю, ніж подальший, оскільки практично співпадає в часі із сприйняттям описуваного об'єкта, явища. При цьому опис може бути повним, коли відразу ж фіксуються всі необхідні ознаки об'єкта або явища, і фрагментарним, при якому у момент сприйняття фіксуються лише найважливіші ознаки описуваного, а повний опис проводиться пізніше.

⁴ Гулкевич З.Т. Роль протоколів слідчих дій у доказуванні в кримінальних справах // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2001. – № 36. – С. 576-580.

⁵ Веселова Ю.А. Протоколирование и дополнительные методы фиксации доказательств в уголовном судопроизводстве : Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность: 12.00.09 – Уголовный процесс; Криминалистика и судебная экспертиза; Оперативно-розыскная деятельность. – СПб., 2005. – 26 с.

⁶ Михайлов Л.И., Подголин Е.Е. Письменная речь при производстве следственных действий. – М., 1980. – 94 с.

⁷ Слідчий огляд: сутність, види, тактика проведення огляду місця події і тактика використання техніки криміналістичних засобів та спеціальних знань: Монографія / Комаха В. О. та інші; За загальною редакцією Комахи В. О.; Одеська національна юридична академія. – Дніпропетровськ, ІМА-прес, 2004. – 396 с.

⁸ Белкин Р.С. Собрание, исследование и оценка доказательств. – М.: Наука, 1966. – 295 с.

53. Григорович В.Л. Голография в криминалистике. / В.Л. Григорович, Г.В. Федоров. – Мн.: Амалфея, 2003. – 285 с.

54. Гулкевич З.Т. Роль протоколів слідчих дій у доказуванні в кримінальних справах / З.Т. Гулкевич // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2001. – № 36. – С. 576-580.

55. Данисявичюс П.В. Природа и информационная эффективность основных способов фиксации вещественных доказательств. – Сборник трудов, вып.3. / П.В. Данисявичюс, Е.Б. Пальскис. – Вильнюс, 1968, – С. 43.

56. Дмитриев Е.Н. Проблемы применения цифровой фотографии при расследовании уголовных дел: Дис. ... канд. юрид. наук. Специальность: 12.00.09 – Уголовный процесс; Криминалистика и судебная экспертиза; Оперативно-розыскная деятельность. / Е. Н. Дмитриев. – М., 1998. – 24 с.

57. Допрос в советском уголовном процессе и криминалистике. – Минск, 1968. – С. 79.

58. Допрос в советском уголовном судопроизводстве. – Минск, 1973. – С. 258.

59. Жариков Ю.Ф. Терминологические особенности понятия «монтаж» при проведении экспертизы материалов и способов видео-, звукозаписи / Ю.Ф. Жариков, О.В. Рыбальский, И.А. Струк, Ю.О. Голубовский // Криминалистика и судебная экспертиза: Междом, науч.-метод, сб. – Вып. 51. – К., 2003. – С. 114.

60. Жуков А.А. Информация. / Жуков А.А. – Минск, 1971.

61. Зеликсон Э.С. Процесс доказывания при расследовании и рассмотрении уголовных дел. / Э.С. Зеликсон // Тру-ды КазГУ, сер. юридическая, т. 2. – Алма-Ата, 1956, – С. 140.

62. Зелинский С. Доверие доверчивых / С. Зелинский // Компьютерный журнал СНР. – К., 1998. – № 7. – С. 61.

63. Зинченко И.А. О процессуальной регламентации собирания фотоснимков, кинолент и видеogramм. / И.А. Зинченко // Оптимизация расследования преступлений. – Иркутск, ИГУ, 1982, – С. 116.

64. Ищенко Е.П. Применение синхронной записи звука и изображения при расследовании и судебном рассмотрении уголовных дел: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. / Е.П. Ищенко. – Свердловск, 1974. – 20 с.

65. Ищенко В.М. Протоколи слідчих і судових дій та інші документи як джерела доказів у кримінальному судочинстві: автореф. дис. канд. юрид. наук, спеціальності 12.00.09. / В.М. Іщенко. – Х., 2001. – 20 с.

66. Карнеева Л.М. О применении стенографии и звукозаписи в следственной работе. / Л.М. Карнеева // Соц. законность, 1966, № 6.

67. Карнеева Л.М. Применим ли магнитофон в следственной работе? / Л.М. Карнеева // Соц. законность, 1963, № 1.

68. Карнеева Л.М. Применение звукозаписи в следственной практике. / Карнеева Л.М., Ратинов А.Р., Хилобок Л.П. – М., 1967. – 253 с.

69. Клименко Н.І. Методи криміналістическої голографії і їх можливості / Н.І. Клименко // Криміналістичний вісник. 2005. – № 2. – С. 61.

70. Колдин В.Я. О процессуальном оформлении вещественных

35. Веселова Ю.А. Протоколирование и дополнительные методы фиксации доказательств в уголовном судопроизводстве: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук. Специальность: 12.00.09 – Уголовный процесс; Криминалистика и судебная экспертиза; Оперативно-розыскная деятельность. / Ю.А. Веселова. – СПб., 2005. – 26 с.

36. Винберг А.И. Доказательственное значение фотоснимков и специальных видов копий в советском уголовном процессе. / А.И. Винберг // Советская криминалистика на службе следствия, вып. 6. – М., 1955.

37. Винберг А.И. Криминалистика. Вып. 1. Введение в криминалистику. / Винберг А.И. – М., 1950, – 241 с.

38. Винберг А.И. Криминалистическая одорология. / А.И. Винберг // Криминалистика на службе следствия. – Вильнюс, 1967. – 183 с.

39. Винберг А.И. Криминалистическая одорология. / А.И. Винберг // Соц. законность, 1971, № 11.

40. Винберг А.И. Предмет и метод советской криминалистики. / А.И. Винберг // Криминалистика. – М., 1950, – 371 с.

41. Винберг А.И. Предмет, задачи и система науки советской криминалистики. / А.И. Винберг // Криминалистика. – М., 1959, – 365 с.

42. Винберг А.И. Фототелеграфия и звукозапись в криминалистике. / Винберг А.И., Эйсман А.А. – М., 1946.

43. Волобуева О.О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин: автореф. дис. к.ю.н. зі спеціальності: 12.00.09 Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. / О.О. Волобуева. – К., 2006. – 22 с.

44. Гаврилов Л.Н. Применение специальных фотографических приемов и методов при производстве следственных действий: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. / Л. Н. Гаврилов. – Л., 1965. – 19 с.

45. Газизов В.А. К вопросу об использовании цифровой фотографии в расследовании преступлений / В.А. Газизов // Вестник криминалистики. Вып. 2. – 2002. – С. 82.

46. Галкин В.М. Средства доказывания в уголовном процессе. Часть 1. / Галкин В.М. – М., 1967. – 352 с.

47. Гейхман И.Л. Основы улучшения видимости в сложных условиях. / И.Л. Гейхман, В.Г. Волков – М., Недра-Бизнесцентр, 1999. – 286 с.

48. Герасун А.А. За применение магнитофона в следственной работе. / А.А. Герасун // – Соц. законность, 1962, № 10.

49. Гора І.В. Криміналістика: Навч. посіб. / Гора І.В. – К.: Алерта, 2005. Ч. I: Криміналістична техніка. – 320 с.

50. Горинов Ю.А. Практика применения и рекомендации по использованию звуко- и видеозаписи на предварительном следствии. / Ю.А. Горинов, И.П. Ефимов. – М., 1979.

51. Горинов Ю. Видеозапись при расследовании преступлений. / Ю. Горинов, К. Скоромников. – М., 1975.

52. Грановский Г.Л. Экспресс-метод проявления потожировых следов с помощью аллоксана и нингидрина. / Г.Л. Грановский // Физико-химические методы исследования вещественных доказательств. – М., 1966. – С.55-57.

Фрагментарний опис є проміжною формою, що поєднує супутні та подальші описи. Останні завжди менш повні і точні. Їх дефекти обумовлені впливом ряду психологічних чинників, що відносяться до процесів запам'ятовування і відтворення.

Друга форма опису – *опосередкований опис*. В процесі доказування він також здійснюється самим слідчим, але в його зміст входить вказівка на ознаки об'єктів і явищ, які сприймалися не слідчими, а іншими особами: очевидцями, потерпілими та ін. Для подальшого безпосереднього і будь-якого опосередкованого опису відображені ознаки об'єкта опису повинні бути відтворені, оскільки інакше вони не будуть доступні для опису. При подальшому безпосередньому описі таке відтворення носить, як правило, уявний, образний характер. Слідчий в думках представляє ознаки об'єкта опису і фіксує їх. При опосередкованому описі тільки одного уявного образу вже недостатньо. Уявний образ об'єкта в цьому випадку виникає не у слідчого, а в іншій особі. Інформація, що міститься в цьому образі, повинна бути передана джерелом інформації слідчому для здійснення ним опису.

Розрізняють дві системи опису: впорядкований, або систематизований та неупорядкований, або довільний⁹.

При впорядкованому описі ознаки об'єктів вказуються в певному порядку, коло цих ознак визначається заздалегідь, словесна форма їх виразу стандартизована. При неупорядкованому описі послідовність і коло описуваних ознак визначаються довільно, форма їх словесного виразу не регламентована.

Різновидами довільного опису є:

– опис, який здійснюється в довільній послідовності і з довільним вибором ознак, але з використанням стандартизованої термінології;

– опис, при якому стандартизованим є коло обов'язкових ознак при довільній послідовності їх опису і неупорядкованості вживаної термінології;

– опис, який здійснюється у визначеній, стандартизованій послідовності з довільним вибором ознак і довільною термінологією.

Спосіб виразу інформації про об'єкт опису є прийомом опису. З цієї точки зору необхідно розрізнити три прийоми опису: словесну передачу інформації про об'єкт, або словесний опис; графічну передачу інформації – графічний опис; передачу перетвореної або скороченої інформації – кодований опис.

При протоколюванні опис отримує вираз у вигляді письмової мови. Оскільки протокол є процесуальним документом, закон пред'являє до його змісту і процесу складання певні вимоги, порушення яких може спричинити втрату ним юридичної сили як джерела доказів або засобу посвідчення фактів.

⁹ Белкин Р.С. Собрание, исследование и оценка доказательств. – М.: Наука, 1966. – 295 с.

Процес протоколювання і його результати у вигляді протоколу привертати увагу багатьох криміналістів, причому, саме в аспекті фіксації результатів огляду місця події, де прийом опису застосовується перш за все з метою відображення зовнішніх ознак предметів і явищ, які у протоколі можуть бути відображені за допомогою органів зору, дотику (наприклад, «труп на дотик холодний»), нюху (наприклад, «в кімнаті відчувається запах гасу»), слуху, якщо звуки характеризують фізичний стан об'єкта (наприклад, «при натисканні грудної клітки трупа чутний хрускіт зламаних ребер»)¹⁰.

Сприйняття органами чуття інформації є перетвореним в думках результатом їх взаємодії. Щоб описати всі ознаки предметів, явищ під час огляду навіть одного місця події, не вистачило б всього життя слідчого. Проте при складанні протоколів в цьому і немає потреби. Мета опису в тому, щоб зафіксувати ознаки об'єктів, які дозволять особі, що читає протокол, отримати загальне уявлення про те, що описувалося, а також відрізнити описані об'єкти від подібних до них. До ознак, що індивідуалізують конкретні предмети, відносяться: їх розташування у просторі, характер матеріалу, з якого вони виготовлені, форма (обмеженість в просторі), світлові і колірні ознаки, кількісні характеристики в певному вимірюванні, характер поверхні, консистенція (стан, ступінь щільності, твердість), пластичність, вологість, смак, запах, температурні дані, форма і зміст знаків, нанесених на об'єкт (цифри, слова, зображення), характер складових частин об'єктів і їх взаємодія, індивідуальні особливості предмету, пов'язані з умовами його виготовлення, використання, зберігання, транспортування. При описі дій, процесів в протоколі можуть бути зафіксовані такі дані: характер дій, процесів, їх обмеженість простором і часом, тривалість, інтенсивність, спрямованість, безперервність, уривчастість, завершеність, незавершеність.

Перераховані ознаки найчастіше використовуються як такі, що індивідуалізують предмети або явища. Їх конкретна сукупність, що наводиться в протоколі, залежить від характеру описуваних об'єктів. У зв'язку з цим, на нашу думку, початковим етапом у застосуванні методу опису є правильне визначення об'єкта (об'єктів), що підлягає огляду. Одним з таких об'єктів є місце події, під яким у криміналістичній літературі розуміють ділянку місцевості або конкретне приміщення, пов'язане з досліджуваною подією простором і часом¹¹.

Так, місцем події буде квартира № 1, розташована по вул. Шевченка, 12 на першому поверсі двоповерхового будинку, де з підвіконня однієї з кімнат було викрадено мобільний телефон, а також ділянка місцевості з огороженою квітника, розташованою під одним з вікон вказаної квартири, яку використав злочинець для проникнення у вказану квартиру.

¹⁰ Осмотр места происшествия: Справочник следователя. – 2-е изд. – М.: Юрид. лит., 1982. – 272 с.

¹¹ Криминалистика. Учебник / Под ред. проф. И.Ф. Крылова. – Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та., 1976. – 592 с.

1965, № 10.

18. Белкин Р.С. Криминалистика. Проблемы тенденции, перспективы: От теории – к практике. / Белкин Р.С. – М.: Юридическая лит-ра, 1988. – 304 с.

19. Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3-х т.: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. / Белкин Р.С. – М.: Юристъ, 1997. – Т. 3. – 480 с.

20. Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3-х т.: Общая теория криминалистики. / Белкин Р.С. – М.: Юристъ, 1997. – Т. 1. – 408 с.

21. Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3-х т.: Частные криминалистические теории. / Белкин Р.С. – М.: Юристъ, 1997. – Т. 2. – 464 с.

22. Белкин Р.С. Собирање, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы. / Белкин Р.С. – М.: Наука, 1966. – 295 с.

23. Белкин Р.С. Тактика следственных действий. / Р.С. Белкин, Е.М. Лившиц. – М.: Новый Юристъ, 1997. – 176 с.

24. Белоусов А.В. Процессуальное закрепление доказательств при расследовании преступлений. / Белоусов А.В. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2001. – 174 с.

25. Бирюков В.В. Процессуальные и криминалистические аспекты применения электронной фотографии. / В.В. Бирюков // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. – № 4. – Луганськ, 1998. – С. 149.

26. Бірюков В.В. Використання комп'ютерних технологій для фіксації криміналістичне значимої інформації у процесі розслідування: автореф. дис.... канд. юрид. наук. / В.В. Бірюков. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2001. – 20 с.

27. Боб Амен. Визуальные эффекты в цифровую эпоху. / Боб Амен. // Мультимедиа – Цифровое видео. – 1998. – №1 – С. 36.

28. Большой энциклопедический словарь / [Гл. ред. Д.М. Прохоров]. – 2-е изд. перераб. и доп. – М.: Большая рос. энцикл., 1998. – 1368 с.

29. Брусиловский А.Е. Свидетельские показания в качестве судебных доказательств. / А.Е. Брусиловский, М.С. Строгович // Методика и тактика следственной работы. – Киев, 1934. – С. 161.

30. Бунге М. Причинность. Место принципа причинности в современной науке. [Пер. с англ. И.С. Шерн-Борисовой и С.Ф. Шушурина / Общ. ред. и послесл. Г.С. Васецкого]. / Бунге М. – М.: Изд-во иностр. лит., 1962. – 512 с.

31. Быховский И.Е. Методика проведения занятий со следователями по осмотру места происшествия по делам об убийствах. / Быховский И.Е., Зарубин Н.П., Найдис И.Д. – М., 1973. – 63 с.

32. Вандер М.Б. Объективизация и удостоверение в процессе предварительного расследования / М.Б. Вандер // Правоведение. – 1991. – №2. – С. 74-81.

33. Вандер М. Цифровая фиксация аудио- и видеoinформации / М. Вандер, А. Холопов // Законность. – 2003. – № 8. – С. 38-55.

34. Веремеев С. А. Цифровая фотография как один из современных методов криминалистической фотографии / С.А. Веремеев, В.А. Зотчев // Экспертиза на службе следствия. Тезисы докладов науч.-практ. конф. – Волгоград: ВЮИ МВД России, 1998. – С. 115-125.

ВИКОРИСТАНА І РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. <http://pravoznavec.com.ua/books/88/4806/27/#chapter>
2. <http://www.bnti.ru/showart.asp?aid=653&lvl=02.01.02>.
3. Абалмазов Е.І. Направленные микрофоны: мифы и реальность / Е.І. Абалмазов // Системы Безопасности. – 1996. – № 4. – С. 26-29.
4. Аленин А.П. Виды и система следственных действий / А.П. Аленин // Правоведение. – С.-Пб.; Изд-во С.-Петербург. ун-та, 2004. – № 1. – С. 87-102.
5. Аленин Ю.П. Выявление и расследование очагов преступлений. Теория и практика: Монография. / Аленин Ю.П. – Одесса: Юрид. ин-т ОГУ, 1996. – 267 с.
6. Аленин Ю.П. Некоторые вопросы взаимодействия следователя и судебного медика при осмотре места происшествия и в ходе судебно-медицинского исследования трупа. / Ю.П. Аленин, Н.Н. Шульга // Криминалистика и судебная экспертиза. – Киев, 1990. – № 41. – С. 34-39.
7. Алексейчук В.І. Огляд місця події: тактика і психологія: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Алексейчук В.І. – Х., 2007. – 240 с.
8. Анищик О.О. Средства закрепления хода и результатов следственных действий и их доказательственное значение: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук.: спец. 12.00.09 – Уголовный процесс; Криминалистика и судебная экспертиза; Оперативно-розыскная деятельность. / О.О. Анищик – Самара, 2002. – 20 с.
9. Баев О.Я. Тактика следственных действий: Учебное пособие. / Баев О.Я. – Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995. – 224 с.
10. Барашенков В.С. Причинные связи микроявлений / В.С. Барашенков // Философские основания естественных наук: Сб. науч. тр. – М.: Наука, 1976. – С. 305-326.
11. Басалаев А.Н. Фиксация результатов осмотра места происшествия: автореф. дисс. канд. юрид. наук. / А.Н. Басалаев. – Л., 1967. – 18 с.
12. Бахін В.П. Взаємодія слідчого з фахівцями під час огляду місця події (збір інформації про особу, що скоїла злочин): Науково-практичні рекомендації. / В.П. Бахін, О.О. Волобуєва. – Донецьк: ДЮІ, 2005. – 72 с.
13. Бацько І.М. Протоколи слідчих дій як джерела доказів у кримінальному процесі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук зі спеціальності: 12.00.09 Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. / І.М. Бацько. – К., 2006. – 21 с.
14. Бацько І.М. Принципи кримінального процесу і функції протоколів слідчих дій. / І.М. Бацько // Проблеми права на зламі тисячоліть. Матеріали міжнародної наукової конференції. Наукове видання. – Дніпропетровськ: НДУ, Видавництво ІМА-прес, 2001. – С. 186-191.
15. Башкатов В. Новый метод обработки пленки. / В. Башкатов // «Социалистическая законность», 1969, № 5. – С. 64-65.
16. Башкатов В.К. Застосування кінозйомки на попередньому слідстві. / Башкатов В. – М., 1974. – 165 с.
17. Безруков В. Новое в криминалистике / В. Безруков // Соц. законность,

Вважаємо, що в даному випадку опису в протоколі огляду місця події підлягають обидва із вказаних об'єктів, оскільки вони пов'язані з подією злочину як часом, так і простором. Натомість, провівши огляд, слідчий у протоколі вказав: «Об'єктом огляду являється квартира № 1 будинку № 12, що по вулиці Шевченка»¹².

Враховуючи, що в результаті проведення даної слідчої дії не були оглянуті та описані в протоколі всі об'єкти, що підлягали огляду, такий огляд визнається неповним, тому в даному випадку необхідне проведення додаткового огляду.

Аналіз матеріалів кримінальних справ показав, що у протоколі обстанівка місця події неповно зафіксована у 50,9% випадках (йдеться про неточне визначення самого місця огляду, його меж, розташування основних об'єктів на ньому, підходів, характеристики виявлених змін і т.д.).

Порушенням вимог щодо фіксації результатів огляду місця події є також відсутність в описовій частині протоколу вказівки на вилучені об'єкти та сліди, які вилучаються; зображення яких міститься на фотознімках або ж ті, що застосовуються у подальшому при розслідуванні: направляються на експертизи, використовуються при проведенні інших слідчих дій, фігурують в обвинувальному висновку тощо. Результати проведеного узагальнення кримінальних справ показали, що такі факти мають місце в 15,8% оглядів¹³.

Для того, щоб особа, яка читає протокол, отримала загальне уявлення про предмет, явище, необхідно не тільки правильно визначити об'єкти огляду, але й назвати їх та навести певні загальні ознаки. При описі ознак, які відрізняють даний предмет від схожого з ним, велике значення має фіксація знакових позначень (номер, маркування і т. п.), а також випадкових для об'єкта властивостей. Так, запис про те, що «чоловіче пальто пошите із забарвленої у коричневий колір овчини, двобортне, з паском, прорізними кишнями, з відкладним коміром з чорного каракулю», дає загальне уявлення про чоловіче пальто. Вказівка на те, що біля нижнього краю його лівої сторони є пляма бурого кольору, дозволить відрізнити дане пальто від подібних до нього.

Описуючи предмет, варто в думках поставити себе на місце осіб, які на основі протокольного тексту повинні відрізнити даний предмет від схожого з ним.

А.І. Михайлов, Є.Є. Подголін вважають, що спочатку бажано назвати загальні, а потім окремі ознаки об'єкта. Так, логічно невиправдано описувати розміри відбитку каблука взуття до того, як буде дана загальна характеристика сліду¹⁴.

¹² Матеріали кримінальної справи № 264002 за обвинуваченням К. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК України // Архів Івано-Франківського місцевого суду. – 2006. – 74 с.

¹³ В.І. Алексейчук Огляд місця події: тактика і психологія: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2007. – 240 с.

¹⁴ Михайлов А.І., Подголін Е.Е. Письменная речь при производстве следственных действий. – М., 1980. – 94 с.

Такої позиції дотримуються 23% опитаних нами працівників органів дізнання та досудового слідства (30 зі 132).

На нашу думку, питання про порядок опису ознак об'єкта повинно вирішуватись в кожному конкретному випадку окремо. З такою точкою зору погоджуються 76 % (100 зі 132) опитаних працівників органів дізнання та досудового слідства.

Крім того, до деяких об'єктів може бути застосовано комбінований порядок опису. Так, описуючи труп у протоколі огляду спочатку фіксується стать, вік, будова тіла, а потім усі інші ознаки. Водночас здійснювати опис можна у тому порядку, в якому відбувалось дослідження даного об'єкта огляду, тобто зверху вниз, починаючи з голови¹⁵.

Що ж до приміщень, то, як свідчить практика провадження оглядів місця події, у переважній більшості випадків у протоколі опис ознак приміщення фіксується за годинниковою стрілкою (саме в такому порядку, як видно з матеріалів кримінальних справ, оглядаються об'єкти, розміщені на місці події).

Кількісні характеристики предмета вимірюють за допомогою контактних, безконтактних та комбінованих методів, що дозволяє у протоколі та схемі місця події відобразити реальну матеріальну обстановку, в якій виникла і розгорталась подія злочину.

Перед вимірюванням треба визначити необхідну ступінь точності бажаних результатів вимірювання. Тут, як цілком справедливо зазначає П.Д. Біленчук, недоречна точність як недостатня, так і надмірна. Наприклад, товщину уламка скла, виявленого на місці злочину, необхідно виміряти штангенциркулем з точністю до 0,2 мм через те, що технічні допуски для листового віконного скла коливаються в межах 0,2-0,5 мм¹⁶.

Сторони предметів, виготовлених для їх використання, експлуатації, визначаються по відношенню до людини, яка користується цими предметами. Називаючи один і той самий предмет, доцільно користуватися одним найменуванням. Використання для позначення одних і тих самих предметів, їх ознак різних слів може викликати неоднозначність тексту. Так, описуючи рукоятку ножа, слідчий в протоколі огляду місця події назвав її колір вишневим, в протоколі додаткового огляду ножа і в постанові про приєднання до справи як речового доказу – червоним. Очевидно, різне найменування кольору рукоятки ножа могло викликати непорозуміння.

Якщо неодноразове повторення одного і того самого слова в одній пропозиції або невеликому уривку ріже слух, можна замінити його синонімом. Замінюючи одне слово іншим, необхідно враховувати: 1) смислові відтінки слів; 2) сферу їх вживання; 3) емоційно-експресивні елементи значення слів; 4) сполучуваність синоніма з його словесним оточенням.

¹⁵Криміналістика. Учебник / Под ред. проф. И.Ф. Крылова. – Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та., 1976. – 592 с.

¹⁶Криміналістика: Підруч. для слухачів, ад'юнктів, викладачів вузів системи МВС України / П.Д. Біленчук, О.П. Дубовий, М.В. Салтєвський, П.Ю. Тимошенко. За заг. ред. акад. П.Д. Біленчука. – К.: АТІКА, 1998. – 416 с.

сприйняття необхідне її відтворення в сповільненому або прискореному темпах;

– коли у зв'язку з несприятливими метеорологічними умовами (снігопад, дощ) або із інших причин виникає небезпека зникнення або пошкодження слідів злочину і потрібна швидка фіксація всього їх комплексу;

– коли місце події – це велика і складна територія.

До таких висновків можна дійти за результатами ґрунтового аналізу протоколів огляду місця події, переважна більшість яких складена без дотримання ряду тактичних прийомів, необхідних для повного та об'єктивного відображення обставин події злочину, що без застосування фото- чи відео зйомки унеможливило їх належну оцінку.

Розробка тактичних прийомів відео-, фото-, кінозйомки спрямована перш за все на: 1) збільшення обсягу зафіксованого за їх допомогою простору; 2) деталізацію відображення елементів обстановки місця події.

Досягнення вказаних завдань на сучасному етапі розвитку науки та техніки стає можливим завдяки використанню таких видів зйомки, як орієнтуюча, оглядова, вузлова та детальна. За окремими винятками всі вони є визначальними як для відео-, фото-, так і для кінозйомки.

Кожен з вказаних різновидів зйомки виконується притаманними їм методами та має свої особливості залежно від специфіки відповідних апаратних засобів, однак, лише використання їх на сьогоднішній день дозволяє найбільш повно та об'єктивно відобразити обстановку місця події та її елементів.

Однак, незважаючи на можливості відеозапису, як способу фіксації результатів огляду місця події, та його методів, видів і прийомів, у жодній з досліджених нами 92-х кримінальних справ відеозапис не проводився. Більше того, лише 43% опитаних працівників органів дізнання, досудового слідства та суду висловлюються за необхідність законодавчого закріплення обов'язковості цього способу фіксації результатів слідчої дії. Переважна ж більшість опитаних не підтримують такої ініціативи лише у зв'язку з тим, що рівень технічного забезпечення правоохоронних органів та проблеми з можливістю залучення відповідних «спеціалістів-операторів» зроблять цю вимогу закону нереалізованою.

Таким чином, виникає проблема, яка має безпосереднє відношення до ефективності провадження слідчих дій, а тому тісно пов'язана з діяльністю слідчого щодо фіксації їх результатів. Держава в силу своїх зобов'язань з одного боку повинна нормативно закріпити положення, необхідні для повноти фіксації доказової інформації. З іншого боку законодавець не може врегулювати це питання (про обов'язкове застосування окремих технічних засобів фіксації) через відсутність апаратних засобів для його виконання правозастосовними органами. У кінцевому підсумку це негативно відображається на вирішенні найважливішого завдання кримінального судочинства – встановлення істини.

огляду місця події. Тому особливо важливо у процесі провадження даної слідчої дії використовувати додаткові способи фіксації, до яких перш за все належить фото-, відео- та кінозйомка. Тактичні прийоми, які використовуються під час застосування цих способів фіксації досить схожі між собою, однак принципово відрізняються від прийомів протоколювання. Вони обумовлені специфікою апаратних засобів та формою відображення. Протоколювання передбачає опосередковану форму фіксації, коли суб'єкт спостереження сприймає, запам'ятовує (фіксує) у свідомості сприйняту інформацію та відтворює, надаючи їй матеріальної форми. Таким чином, процес копіювання інформації опосередкований свідомістю людини, яка, фільтруючи загальний потік інформації у протоколі відображає певну її частину.

Враховуючи зазначене, поділяємо позицію слідчих, дізнавачів, прокурорів та суддів про недоцільність під час фіксації огляду місця події обмежуватись лише протоколюванням (таку точку зору висловили 89% опитаних).

Застосування відео-, фото-, кінозйомки дозволяє зберегти весь об'єм відомостей в межах певної ділянки простору. При цьому чим більше простору фіксується за допомогою вказаних методів, тим більше інформації стає доступною для дослідження та відтворення.

Законодавець, закріпивши можливість використання зазначених додаткових способів фіксації результатів слідчих дій, забезпечив цим самим можливість усунення тих недоліків протоколювання, про які йшлося вище. Однак, факультативний їх характер у слідчій практиці досить часто призводить до ігнорування ними для фіксації огляду місця події. Результатом цього, як свідчать матеріали вивчених кримінальних справ, є односторонність та неповнота закріпленої інформації.

На нашу думку, у Кримінально-процесуальному кодексі необхідно закріпити випадки обов'язкового застосування додаткових способів фіксації огляду місця події.

Щодо фотозйомки, то, вважаємо, її застосування повинно бути визнано обов'язковим під час провадження огляду місця події у будь-якому випадку.

Щодо відео- та кінозйомки, то, на нашу думку, у КПК України обов'язковість застосування одного з них доцільно обмежити такими випадками:

– якщо огляд починається до закінчення події (наприклад, у справах про пожежі), що фіксується, коли зміна обстановки, що оглядається, продовжується;

– при терміновій необхідності усунути наслідки події, що зумовлює зміну первинної обстановки (у справах про транспортні події, злочинні порушення правил техніки безпеки і т.п.);

– якщо зміна обстановки місця події потрібна для відшукання слідів злочинних дій, речових доказів;

– для відображення складної динаміки обстановки, яку важко описати в протоколі огляду;

– коли для найбільш повного аналізу зафіксованої дії і кращого її

Так, вживаючи слова «є», «знаходиться», «лежить», «розташований», «валяється», треба враховувати, що «є» і «знаходиться» – найбільш близькі за суттю слова, що означають «бути», «опинитися в наявності»; «лежить» – констатує не тільки наявність предмету, але і те, що він знаходиться, розташовується на якійсь горизонтальній поверхні; слово «розташований» підкреслює розміщення предмета в просторі; слово «валяється» означає не тільки «лежить», але також указує на не властиве предмету розміщення, безладний його стан.

Назву об'єкта наводять у протоколі огляду тільки в тому разі, якщо правильність назви не викликає сумніву ні у слідчого, ні у понятих. В інших випадках замість неї наводиться опис зовнішніх ознак (наприклад, «шматок металу жовтого кольору у вигляді паралелепіпеда зі сторонами 60; 20 і 40 мм)¹⁷.

Не сприяє чіткості протокольного тексту використання синонімів, що вживаються в різних сферах. Так, в протоколі слідчий вжив слова «плечики» і «вішалки». Перше слово властиве розмовній мові, друге – книжковій. В даному випадку використання синонімів було стилістично невмотивовано. У того, хто читає протокол неминуче виникне питання, чи мав на увазі слідчий одне і те саме пристосування для вішання плаття, називаючи його різними словами.

Таким чином, за відсутності чіткого розуміння значення синонімів самим слідчим, а також у разі побоювання, що синоніми неоднозначно зрозуміють ті, хто читає протокол, у протоколі краще використовувати одні і ті самі слова.

Якщо ж об'єкти, що вилучаються, не мають стійких ознак чи характеризуються тільки родовими ознаками, то з метою збереження речових доказів, їх упаковують і опечатують (це індивідуально невизначені речовини: цукор, борошно, зерно, мисливський дріб тощо; нові предмети масового стандартного виробництва, що не мають помітних індивідуальних особливостей: одяг, взуття, інструменти серійного виробництва, копії слідів і зліпки, тощо)¹⁸.

При складанні протоколів слідчого огляду нерідко виникають труднощі в описі й оформленні як окремих об'єктів-носіїв доказової інформації, так і в побудові самої структури описової частини протоколу. Так, за результатами опитувань 54 (41%) з опитаних нами 132 працівників органів дізнання та досудового слідства зізнались в тому, що у них під час опису в протоколі предметів, виявлених на місці події під час його огляду (на нашу думку, кількість таких осіб значно більшу, однак, навряд чи всі вони визнають наявність у них труднощів, пов'язаних зі складанням протоколу огляду місця події). Найчастіше складність виникає під час визначення ступеня деталізації ознак описуваних предметів, що підтвердили 29 (22%) опитаних працівників органів дізнання та досудового слідства.

¹⁷ Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник / За ред. Н.І. Клименко. – К: Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.

¹⁸ Колдин В.Я. О процессуальном оформлении вещественных доказательств // Соц. законность. – М., 1963. – № 1. – С. 68-70.

Враховуючи зазначене, можна рекомендувати кілька тактичних правил, що відносяться до складання протоколу:

1) Той самий об'єкт повинен мати в протоколі одне і те саме найменування;

2) Окремі частини протоколу огляду можуть бути виділені абзацами, підзаголовками чи підкреслені;

3) У протоколі допускається запис про те, що при проведенні попереднього дослідження конкретного об'єкта слідів знайдено не було. Але якщо такі сліди виявлені, то неприпустимо відзначати їхню придатність чи непридатність для дослідження й ідентифікації, оскільки це компетенція судового експерта;

4) У протоколі фіксуються заяви і зауваження присутніх і осіб, що беруть участь в огляді, у тому випадку, якщо ці заяви пояснюють хід і напрямок огляду (наприклад, заява громадянина про те, що він впізнав в трупі потерпілого свого односельчанина, підлягає занесенню до протоколу, оскільки у зв'язку з цією заявою труп не описується за методом словесного портрета. Також можуть бути відображені відомості про зміни в первинній обстановці, зроблені за до початку огляду тощо);

5) Усе вилучене при огляді доцільно вказувати в заключній частині протоколу, перелічивши «стовпчиком». Це полегшить надалі облік вилученого;

6) Предмети, що мають яскраво виражені індивідуальні ознаки, можна не опечатувати. Навпаки, об'єкти, які характеризуються родовими ознаками, доцільно опечатувати;

7) Вид печатки і текст відбитка обов'язково вказується в протоколі;

8) У протоколі необхідно відображати не тільки час початку і закінчення огляду, але і час, наприклад, огляду трупа і фіксації трупних явищ;

9) Не потрібно вказувати, куди відправлені ті чи інші вилучені об'єкти і з якою метою (крім зазначення адреси моргу, в який відправлено трупа);

10) Особлива увага повинна бути приділена питанням щодо фіксації в протоколі огляду техніко-криміналістичних засобів, які використовувалися при проведенні огляду¹⁹.

Описуючи ознаки предметів, необхідно прагнути до точності опису. Точним може бути опис понять, значення яких відповідають спостережуваним фактам. На практиці не рідко виникають певні труднощі, пов'язані з правильним найменуванням предметів, що підтверджує проведені нами опитування, результати якого свідчать, що 19% (25) опитаних працівників органів дізнання та досудового слідства мають певні складнощі з правильним найменуванням предметів. Якщо слідчому важко підібрати точне найменування, бажано обмежитися описовою характеристикою предмета та його ознак.

¹⁹ Быховский И.Е., Зарубин Н.П., Найдис И.Д. Методика проведения занятий со следователями по осмотру места происшествия по делам об убийствах. – М., 1973. -63 с.

його від інших об'єктів, виявлених на місці події.

Порівняння як метод відображення у протоколі огляду місця події стану, ознак та властивостей об'єктів огляду дозволяє відобразити такі характеристики предметів як форма, колір, запах, концентрація, смак та ін.

Здійснюючи порівняння, доцільно використовувати геометричні форми, палітру кольорів, загальноприйняті еталони, державні стандарти, запахи найбільш поширених та загальновідомих речовин, їх смакові якості.

Поряд з цим, застосування порівняння повинно обмежуватись випадками, коли можна чітко визначити ознаки об'єкта. Основним недоліком цього методу є недостатня точність та повнота відображення обстановки місця події та окремих її об'єктів.

У зв'язку з цим, на нашу думку, застосування даного способу повинно свідомо обмежуватись тими випадками, коли точні ознаки предмета з об'єктивних причин неможливо з'ясувати та відобразити у протоколі огляду місця події.

Недотримання цього правила призводить до зменшення ступеня точності відомостей, вказаних у протоколі.

Безпосередній вплив на повноту та точність інформації, закріпленої у протоколі здійснює також правильне використання прийому пояснення, який застосовують за необхідності з'ясувати зміст та значення термінів.

Використання цього методу також має ситуативний характер та залежить від конкретних обставин справи та об'єктів, зміст та значення назви яких необхідно встановити.

У будь-якому випадку застосування даного методу, на нашу думку, повинно відповідати ряду правил:

– воно не повинно підміняти висновків спеціаліста щодо визначення ознак та властивостей конкретного об'єкта;

– пояснення необхідно супроводжувати вказівкою на мету його застосування;

– у протоколі необхідно вказати на те, що учасникам огляду роз'яснено значення та зміст конкретного терміну.

Незважаючи на обов'язковість складання протоколу огляду місця події, поряд з його перевагами він не позбавлений недоліків. Досить часто останні впливають на хід розслідування злочину в цілому. На нашу думку, найбільш суттєвим недоліком протоколу є його суб'єктивність. У будь-якому випадку повнота, точність, достовірність фіксації у протоколі відомостей залежить особи, яка його складає, її знань, навиків, досвіду, характеру, відношення до розслідуваного злочину, вміння адекватно оцінювати обстановку на місці події та відповідно використовувати вищезазначені тактичні прийоми. В решті решт, які б ділові та професійні якості не мала особа, яка складає протокол, завжди буде присутній людський фактор, який певною мірою спотворює, перекручує, змінює (як правило звужує) кількість інформації, відображеної у даному процесуальному документі. Тому особливо важливо дотримуватись вищевказаних тактичних прийомів з метою зведення до мінімуму втрату відомостей під час відображення її у протоколі.

Таким чином, протокол – не найкращий спосіб фіксації результатів

ВИСНОВКИ, ПРОПОЗИЦІЇ, РЕКОМЕНДАЦІЇ

На повноту, всебічність, об'єктивність та достовірність відображення результатів огляду місця події впливають не тільки процесуальні вимоги до порядку застосування основних і додаткових способів фіксації даної слідчої дії, але й тактичні прийоми, розроблені криміналістичною наукою щодо використання протоколювання, фотозйомки, відео-, кіно- та звукозапису як криміналістичних методів об'єктивізації інформації, яка має значення для розкриття та розслідування злочинів.

Підводячи підсумки необхідно вказати на диференціацію практичних рекомендацій щодо кожного з досліджуваних способів фіксації.

Специфіка протоколювання обумовлює необхідність дослідження тих прийомів, які використовуються виключно для цього способу документування результатів огляду місця події. До них відносять опис, характеристика, вказівка, порівняння, пояснення, встановлення схожості та ін.

Використання вказаних прийомів протоколювання не носить виключно технічного характеру. Кожен з них має свої особливості, які обумовлені характером події, різновидом предметів та явищ, які підлягають опису.

З урахуванням загальних вимог до складання протоколів огляду місця події нами пропонуються основні правила використання опису з метою повного та найбільш точного опису обстановки на місці події.

Застосування опису під час складання протоколу огляду місця події повинно відповідати тим завданням, які вирішуються з його допомогою, а саме:

- визначення об'єкта опису, його загальних та індивідуальних ознак, які дозволяють відмежувати даний предмет від інших, схожих з ним;
- фіксація точності ознак описуваних об'єктів;
- відображення місцезнаходження об'єкта щодо оточуючої обстановки;
- закріплення ознак об'єкта, які є найбільш суттєвими та мають значення для розкриття та розслідування злочину;
- фіксація змін обстановки на місці події;
- встановлення причинного зв'язку між подіями, явищами та предметами, що підлягають опису;
- відображення погодних умов, атмосферних явищ, освітлення та інших обставин, які впливають на хід та результати огляду.

Проведене нами опитування дозволяє зробити висновок, що на практиці відсутній єдиний підхід до розуміння завдань, що підлягають вирішенню у процесі опису предметів на місці події. Так, на переконання 94 (57%) від загальної кількості опитаних працівників органів дізнання та досудового слідства описуючи предмети, слідчий, дізнавач повинен зафіксувати всі можливі відомості про ці предмети та їх ознаки. 91 (55%) описуючи предмети прагнуть зафіксувати ті відомості про предмети, які є істотними для їх зв'язку з фактами, що підлягають доказуванню. 62 (37%) опитаних у такий спосіб намагаються зафіксувати ті ознаки предмета, які дозволяють відмежувати

Наприклад, не знаючи точно тип узору відбитка пальця руки, виявленого на місці події, не варто називати його, краще детальніше описати інші його індивідуальні ознаки. Не маючи точних приладів для вимірювання дрібних часток предметів, не потрібно вказувати їх розміри, визначені за допомогою лінійки або рулетки²⁰.

Нерідко слідчому доводиться оглядати предмети, з якими йому раніше не доводилося зустрічатися, ні походження, ні функціональне значення, ні найменування яких йому напевно не відомі. У таких випадках слідчий, не намагаючись визначити, що це за предмет, повинен обмежитися максимально ретельним його описом і вилученням. Згодом необхідно призначити експертизу для встановлення того, що це за предмет і яке його функціональне призначення та сфера застосування, або, за відсутності потреби в експертних дослідженнях, залучити до його повторного огляду відповідного спеціаліста.

Вивчаючи прийняту до свого провадження нерозкритої справу про вбивство, слідчий звернув увагу на те, що на місці події виявлений і вилучений ніж, що вказаний в протоколі огляду як «скальпель медичний звичайний».

Повторний огляд цього ножа слідчий провів за участю спеціаліста-хірурга, який висловив думку і підтвердив його посиланнями на довідкові ілюстрації (фотокопії котрих були приєднані до протоколу огляду), що «скальпель медичний звичайний» насправді є медичним ножем, який носить назву «резекційний черевний» і використовується у відповідній галузі хірургії. Точне визначення найменування і функціонального призначення «скальпеля медичного звичайного» стало ключовим для швидкого розкриття злочину²¹.

Складаючи протокол огляду місця події, рекомендується уникати: а) складних фраз з великою кількістю дієприкметникових і дієприслівникових зворотів; б) невизначених виразів на зразок «навколо», «неподалік», «поблизу» і т. д.; в) діалектів і спеціальних (без необхідності) термінів, не зрозумілих учасникам огляду; г) застарілих слів і словосполучень²².

У складних випадках під час опису предметів можна скористатися такими способами:

- віднесенням предмету до найближчого роду, виду, наприклад: «Замочний пристрій є...»;
- вказівкою на призначення предмету, наприклад: «Інструмент для здійснення земляних робіт...»;
- вказівкою на функцію, яку виконує (виконував) предмет як частина цілого, наприклад: «Деталь, яка служить для з'єднання...»;

²⁰ Письменная речь при производстве следственных действий. / Под ред. А.И. Михайлова, Е.Е. Поголина. – М., 1980. – 94 с.

²¹ Баев О.Я. Тактика следственных действий: Учебное пособие. – Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995. – 224 с.

²² Леви А.А. Осмотр места происшествия: Справочник следователя. – 2-е изд. – М.: Юрид. лит., 1982. – 272 с.

– «прив'язкою» предмету до раніше описаного, наприклад: «Предмет, що знаходиться поряд з описаним вище...», «Предмет, на якому виявлені сліди крові...»²³.

Щоб відрізнити один від одного предмети, що мають однакове найменування, виявлені при проведенні слідчого огляду, їм необхідно привласнювати умовні номери (наприклад, № 1, № 2, № 3 тощо)²⁴.

Для правильного відображення доказового факту в протоколі, крім опису самого, наприклад, сліду чи предмета, повинно бути відзначено його точне місцезнаходження, розташування щодо інших слідів чи предметів, які є речовими доказами, а також відносно не менш як двох постійних (фундаментальних) орієнтирів (якщо вони є). Повинні також описуватися ознаки, що вказують на час утворення сліду (наприклад, зріз стовбура дерева потемнів; металеві ошурки що утворилися в результаті розпилу дужка замка окислилися; на тілі трупа в таких-то місцях є трупні плями тощо), та всі інші ознаки, що можуть свідчити про зв'язок даного сліду чи предмета з обставинами даної події. Усе це дозволить правильно оцінити доказове значення вилучених слідів чи предметів.

Для правильної оцінки істотних ознак речових доказів у протоколі огляду повинні бути відображені: умови огляду і попереднього дослідження, що зробили можливим знаходження чи виявлення недоступних при звичайному сприйнятті ознак, умови, що впливають на повноту і правильність відображення істотних ознак²⁵.

Характеристика об'єкта полягає в протоколюванні таких його ознак, які мають істотне значення для встановлення фактів, пов'язаних з предметом доказування у справі. Якщо опис має на меті викликати у того, хто читає протокол, загальне уявлення про предмет, явище, індивідуалізувати об'єкт, то під час його характеристики вказується лише на відомості, істотні для встановлення зв'язку з досліджуваними фактами.

Ознаки, що характеризують об'єкт, можуть бути випадковими для самого предмета як матеріального об'єкта, але істотними для нього з точки зору завдань розслідування. Наприклад, відбиток пальця на стакані є ознакою, не істотною для стакана, як такого, тобто предмета, що має певне призначення, проте ця ознака має істотне значення для доказування того, що певна людина торкалася пальцем до стакана.

²³ Михайлов Л.И., Подголин Е.Е. Письменная речь при производстве следственных действий. – М., 1980. – 94 с.

²⁴ Слідчий огляд: сутність, види, тактика проведення огляду місця події і тактика використання техніки криміналістичних засобів та спеціальних знань: Монографія / Комаха В.О. та інші; За загальною редакцією Комахи В.О.; Одеська національна юридична академія. – Дніпропетровськ, ІМА-прес, 2004. – 396 с.

²⁵ Слідчий огляд: сутність, види, тактика проведення огляду місця події і тактика використання техніки криміналістичних засобів та спеціальних знань: Монографія / Комаха В. О. та інші; За загальною редакцією Комахи В. О.; Одеська національна юридична академія. – Дніпропетровськ, ІМА-прес, 2004. – 396 с.

– мікрофон доцільно розміщувати на відстані 50-70 см від особи, яка говорить; якщо на вулиці або в приміщенні велика кількість сторонніх шумів, мікрофон необхідно підносити як можна ближче до особи;

– дія на мікрофон вітру, що створює сильну шумові перешкоди, можна частково нейтралізувати (приглушити), накривши мікрофон хусткою або товстою пористою тканиною, наприклад шарфом рідкої в'язки, але найбільший ефект досягається, якщо мікрофон накритий поролоном завтовшки 2-3 мм. При вітрі мікрофон розташовується поряд з особою, пояснення якої записують. Здійснюючи звукозапис, необхідно періодично стежити за стрілкою індикатора і лічильника витрати стрічки – переконуючись, що запис ведеться;

– перед початком запису рекомендується очистити головки, що направляють стійки і притискний ролик від забруднень, феромагнітного порошку, що осипається. Це дозволить покращити якість фонограми. Для цього використовується м'яка ганчірка, змочена в рідині, що містить спирт.

Кінцевою метою застосування звукозапису під час будь-якої процесуальної дії, в тому числі огляду місця події, є також можливість його зберігання та відтворення.

Серед розроблених на даний час технологій найповніше відповідають вимогам створення та довготривалого зберігання носіїв звукозапису оптичні методи фіксації та зберігання інформації.

Оптичні носії мають особливості, які дозволяють розглядати їх як перспективні носії для довготривалого зберігання інформації, а саме:

– безконтактне зчитування інформації, що забезпечує доступ до змісту документа без порушення оригіналу і можливість довгострокового зберігання інформації;

– використання фізичних методів захисту записаної інформації від механічних пошкоджень;

– реалізація зворотної сумісності на нових типах пристроїв відтворення інформації;

– висока щільність запису, можливість збільшення щільності і швидкості запису інформації;

– використання режиму одноразового запису і багатократного зчитування, при якому зроблений на такому диску запис не може бути стертий або замінений на новий (архівні документи не підлягають якому-небудь оновленню або коректуванню);

– використання надійного рельєфного представлення інформації;

– можливість застосування високостабільних матеріалів для виготовлення оптичних дисків;

– використання універсальних захисних контейнерів для всіх типів оптичних дисків¹⁴².

¹⁴² Михайлов О.А. Электронные документы в архивах. – М.: Диалог – МГУ, 2000. – 325 с.

– після закінчення слідчої дії фонограма повністю відтворюється особою, що дає пояснення, після чого на магнітофонну стрічку фіксуються заяви і доповнення учасників дії, що засвідчують правильність запису пояснень, і вказується час завершення звукозапису¹⁴¹.

Звукозапис не має самостійного доказового значення, і повинен бути складений протокол, в якому крім основного змісту зафіксованих пояснень робиться відмітка про застосування звукозапису, про відповідне повідомлення про його застосування, а також вказуються: марка магнітофона, тип магнітної стрічки та її швидкість, місце проведення звукозапису і хто його проводив.

При огляді місця події запис мови може здійснюватися як магнітофоном, так і диктофоном. Диктофони відрізняються від магнітофонів, як правило, лише малою швидкістю руху магнітної стрічки (2,38 см/сек.), призначеної тільки для запису мови. З великої різноманітності існуючих моделей магнітофонів на місці події найбільш зручно використати портативні касетні магнітофони, що мають автономне живлення та ін.

Більшість сучасних касетних магнітофонів мають невеликі розміри, забезпечують автоматичне регулювання рівня запису, забезпечені вбудованим електронним мікрофоном і регулятором, що створює можливість короткочасної зупинки запису. В деяких моделях передбачено декілька режимів швидкості руху магнітної стрічки (як правило 4,76 см/сек, і 2,38 см/сек.), що дозволяє протягом двох годин вести запис на одну касету.

В даний час органами внутрішніх справ використовуються цифрові диктофони, які мають цілий ряд переваг порівняно з побутовими магнітофонами та диктофонами, що обумовлює зручність їх застосування на місці події. До числа таких конструктивних особливостей відносяться: наявність виносного мікрофону, наявність системи контролю живлення, невелика вага, висока якість записаного матеріалу, можливість багаторазового перезапису без погіршення якості записуваного та ін. Техніка звукозапису достатньо проста, але для отримання якісних фонограм необхідно враховувати деякі рекомендації:

– до початку звукозапису необхідно зробити невеликий пробний запис і переконатися, що вона задовільна за якістю. При використанні касети з наявним записом проконтролювати при цьому якість стирання;

– під час запису необхідно вимкнути гучномовець (зменшити гучність до мінімуму), оскільки в результаті так званого зворотного акустичного зв'язку може виникнути різкий звук високого тону;

– потрібно стежити за індикатором рівня запису, не допускаючи дуже слабкого або надміру гучного сигналу – стрілка індикатора повинна знаходитися в межах відповідної зони. (Для магнітофонів, що мають автоматичне регулювання рівня запису, здійснювати такий контроль немає необхідності);

¹⁴¹ Осмотр места происшествия: Справочник следователя. – 2-е изд. – М.: Юрид. лит., 1982. – 272 с. С. 81-82.

Ознаки, що характеризують об'єкт, частково також його індивідуалізують, проте основна мета характеристики полягає у фіксації відомостей про предмети і явища, істотні для зв'язку їх з доказуваними фактами. Метою характеристики об'єктів є фіксація фактичних даних, які підтверджують або спростовують висунуті в ході слідчих дій версії, пов'язані з обставинами вчинення злочину.

На жаль, аналіз практики проведення оглядів місця події показує, що нерідко слідчі досить формально ставляться до їх проведення, прагнучи лише якомога докладніше зафіксувати обстановку місця події, розташування об'єктів, їх ознаки, наявні сліди. Специфіка професійних знань слідчого дозволяє йому швидко зорієнтуватися в пошуку конкретних (як правило, типових) слідів злочину, їх місцезнаходженні. Що стосується даних питань, то існує достатньо наукових і практичних рекомендацій. Наявність останніх, з одного боку, суттєво полегшує роботу слідчого і підвищує якість проведення огляду, а з другого – зовсім не націлює його на активну розумову діяльність, що призводить до неповноти реалізації пізнавального потенціалу огляду. Дані, отримані в результаті аналізу, самі по собі не дозволяють одержати досить повну інформацію про подію, простежити її розвиток і виникнення²⁶, а виявлені факти набувають доказового значення, лише коли вони слідчому зрозумілі, тобто якщо вони пов'язані між собою як ланки єдиної злочинної поведінки особи²⁷.

У процесі дослідження означених питань варто виходити з положень філософії й логіки про причинний зв'язок і способи його встановлення, оскільки застосування даної категорії в окремому науковому дослідженні є некоректним без усвідомлення її сутності. Різні точки зору філософів стосовно проблем причинності дозволили сформувати нам свою, авторську позицію по досліджуваному питанню, що ґрунтується на матеріалістичному підході до розуміння причинності в її діалектичному розгляді.

Причинний зв'язок – один з основних різновидів об'єктивно існуючого загального взаємозв'язку явищ. Серед інших видів взаємозв'язку його вирізняє особлива значущість. Із положень закону причинності, як роз'яснює М. Бунге, випливає, що “ніщо не виникає з нічого або не перетворюється в ніщо”, “не відбувається нічого необумовленого, довільного, незаконірного”²⁸. Знання причинного зв'язку дає пояснення явищу²⁹, не просто служить нагромадженню знання, а робить досліджуване явище зрозумілим³⁰.

²⁶ Коновалова В.Е. Правовая психология: Учеб. пособ. – Х.: Консум, 1997. – 160 с.

²⁷ Петелин Б.Я. Психология осмотра места происшествия: Лекция. – Волгоград: НИ и РИО ВСШ МВД СССР, 1981. – 24 с.

²⁸ Бунге М. Причинность. Место принципа причинности в современной науке: Пер. с англ. И.С. Шерн-Борисовой и С.Ф. Шушурина / Общ. ред. и послесл. Г.С. Васецкого. – М.: Изд-во иностр. лит., 1962. – 512 с., с. 397].

²⁹ Барашенков В.С. Причинные связи микроявлений // Философские основания естественных наук: Сб. науч. тр. – М.: Наука, 1976. – С. 305-326.

³⁰ Налетов И. Методологические функции принципа причинности // Коммунист. – 1975. – № 17. – С. 74-83.

Закони матеріалістичної діалектики про постійних рух та взаємозв'язок подій та явищ природи, дозволяють встановити причинно наслідковий зв'язок діянн та його наслідки. У зв'язку з цим важливу інформацію під час огляду можна отримати в результаті дослідження та фіксації змін об'єктів, яких вони зазнали у процесі вчинення злочину.

Під зміною, як правило, розуміється процес переходу предмету, явища з одного стану в інший, поява у них нових властивостей, сторін, функцій, якостей в результаті дій внутрішніх причин і впливу на них інших предметів і явищ навколишнього середовища. Серед змін можна виділити:

- зміна ознак предмета, в процесі якої одні його ознаки (властивості) зникають, інші з'являються; наприклад поява на місці події слідів взуття, виявлення відбитків пальців підозрюваного на предметах, що оглядаються;

- зміна функцій предмета, наприклад, пошкодження на зламаному замку, що призвели до втрати його функції; сліди крові на прасці, виявленій поряд з трупом, можуть свідчити про появу у праски нової функції;

- зміна зв'язків предметів, наприклад, ознаки, що вказують на переміщення предметів на місці події, свідчать про зміну їх просторового зв'язку;

- зміна предмету: наприклад, зміни, внесені перешиванням викраденого костюма;

- зміна структури предмета або елементів структури, наприклад: зміна хімічного складу води в річці внаслідок її забруднення неочищеними стічними водами;

- зміна сукупності незв'язаних предметів; наприклад, ознаки, що вказують на те, що з комплексу запчастин вилучена деталь;

- порушення процесу зміни, наприклад, порушення розвитку трупних явищ внаслідок переміщення трупа.

Найчастіше виникають зміни не окремого об'єкта, а їх розміщення та обстановки в цілому. У такому випадку обов'язковому опису у протоколі підлягають ознаки, що свідчать про такі зміни (відсутність об'єктів, без яких неможливе використання приміщення за призначенням, розміщення їх у непристосованих для цього місцях, наявність ознак кріплення об'єктів до стіни та ін.). Так, у кримінальній справі № 240331 за обвинуваченням громадянина Л. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України розслідуванням встановлено, що Л. викрав з квартири Є. такі предмети: газову плитку «Електа», підвісну полицю від кухонного набору, кухонний стіл, настінний вішак, диван, тумбу під телевизор. Описуючи обстановку в кімнаті, де знаходився телевизор, слідчий у протоколі обмежився таким реченням: «справа біля дверей під стінкою розміщений телевизор»³¹.

На нашу думку, застосовуючи диктофон під час огляду місця події у будь-якому випадку слідчому необхідно пам'ятати про можливу необхідність використання отриманої фонограми або під час досудового розслідування чи у судовому розгляді кримінальної справи. А тому в кожному випадку огляду місця події важливо належним чином процесуально оформити застосування звукозапису, адже використання магнітофона (диктофона) замість ведення чорнових записів дає можливість слідчому не тільки відобразити результати огляду, але і записати пояснення його учасників, що підлягають занесенню в протокол, зафіксувати результати попереднього опитування очевидців, дані про можливих свідків, а також інші відомості допоміжного характеру. Все це прискорює процес огляду місця події і сприяє більш повному відображенню його результатів в протоколі, який складається слідчим після закінчення цієї слідчої дії, а потім засвідчується його учасниками.

За рішенням слідчого звукозапис в ході огляду місця події може бути застосований також для фіксації пояснень підозрюваного, обвинуваченого, свідка або потерпілого. Особливо важливо його використовувати:

- для фіксації пояснень поранених, які знаходяться в небезпечному для життя стані;

- для фіксації пояснень малолітніх і неповнолітніх, чий мовні особливості важко передати в протоколі;

- у разі, коли існує реальна можливість впливу зі сторони на потерпілого або інших осіб з метою зміни ними показань (наприклад, у справах про ДТП);

- для фіксації пояснень окремих категорій потерпілих і свідків, які, як показує практика, нерідко ухиляються від явки в суд (наприклад, потерпілі у справах про звалтування), та ін.

При застосуванні в таких випадках звукозапису повинні дотримуватися такі вимоги кримінально-процесуального закону (ст. 85-1 КПК України):

- особи, чий пояснення фіксуються, повинні бути повідомлені про застосування звукозапису до початку надання ними цих пояснень;

- фонограма повинна відображати весь хід пояснень, що даються. Звукозапис лише частини слідчої дії не допускається, оскільки при цьому втрачається одна з основних її переваг – повнота відображення того, що мало місце;

- повторення спеціально для звукозапису частини пояснень законом забороняється, хоча слідчий має право попросити опитуваного повторити частину своїх повідомлень, щоб краще з'ясувати їх;

- переривати звукозапис можна тільки з технічних причин;
- на фонограмі повинні бути відображені: місце, дата і час, початок провадження огляду місця події; посада і прізвище особи, яка його здійснює (ті ж відомості про інших учасників дії); коротка характеристика використовуваних технічних засобів (марка магнітофона, тип магнітної стрічки, швидкість її руху); час початку запису; інші умови застосування звукозапису¹⁴⁰;

³¹ Матеріали кримінальної справи № 240331 за обвинуваченням Л. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України // Архів Івано-Франківського місцевого суду. – 156 с.

¹⁴⁰ Рошин А.И., Биленчук П.Д., Омельченко Г.Е. Книга криминалиста. Практ. пособ. – К.: Изд-во „Україна”, 1995. – 414 с. С. 141.

В кінці 60-х років поступово почала набувати поширення практика організації в слідчих апаратах диктофонних машинописних бюро.

Диктофон з успіхом використовується не тільки при складанні протоколів допиту, але і при огляді місця події і провадженні інших слідчих дій, дозволяючи більш повно і точно відобразити в протоколі їх хід та результати¹³⁶.

А.А. Леві наводить дані про успішне застосування звукозапису в суді, де фонограма служить матеріалом для складання якісного протоколу судового засідання¹³⁷.

Застосування у кримінальному судочинстві взагалі та під час огляду місця події зокрема викладеної форми звукозапису представляється доцільною також з огляду на те, що вона знайшла своє позитивне підтвердження в умовах цивільного судочинства, де згідно ст. 197 ЦПК України запроваджено повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу.

Проблеми застосування цифрового запису аудіо інформації останнім часом достатньо широко обговорюються в літературі. Заперечення проти застосування для фіксації доказів цифрових методів в основному пов'язані з можливістю довільної зміни, «редагування», фальсифікації зафіксованих відомостей за допомогою комп'ютерної обробки цифрового запису. Тому важливо застосовувати для криміналістичних цілей такі методи цифрового запису, які надійно фіксують інформаційні дані, виключають технічну можливість їх зміни. У сучасних умовах такі методи реалізуються застосуванням лазерного цифрового запису аудіоінформації на дисках одноразової реєстрації¹³⁸.

Сучасні інформаційні технології дозволяють ефективно, якісно та повно відобразити на цифровому носії інформацію, що повідомляється кількома учасниками процесуальної дії одночасно.

При огляді місця події звукозапис застосовується як технічний засіб, що замінює письмові чорнові замітки і дозволяє заповнити прогалини в пам'яті. Кримінально-процесуальним законом подібне застосування звукозапису не регулюється, тому одержана фонограма, в даному випадку, використовується лише як чернетка при складанні протоколу. На думку Сокирана М.Ф., доказового значення вона не має, а служить засобом підвищення продуктивності роботи слідчого і наукової організації його праці, що забезпечує повну та швидко фіксацію обстановки.¹³⁹

¹³⁶ Коломиец В.Я. Использование звукозаписи в организации труда работников органов внутренних дел. — Сборник статей адъюнктов и соискателей. — М., 1969.

¹³⁷ Леві А.А. Звукозапись в Московском областном суде // Соц. законность, 1971, № 1.

¹³⁸ Вандер М., Холопов А. Цифровая фиксация аудио- и видеoinформации // Законность, 2003. — № 8. — С. 38–39.

¹³⁹ Сокиран М.Ф. Процесуальні і тактичні питання використання звуко-, відеозапису в кримінальному судочинстві України. Автореферат дис. к.ю.н. зі спеціальності: 12.00.09 Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. — К., 2008. — 22 с. С. 12.

Такий опис не дозволяє визначити точне місце розташування. На нашу думку, в цьому випадку необхідно було вказати: «На такій то відстані від такої то стіни на підлозі знаходиться телевізор ...». Розміщення предметів на кухні у протоколі описувалось так: «Біля протилежної стіни розміщений холодильник та умивальник». Жодної вказівки на ознаки що свідчать про зміну обстановки немає. Вважаємо, що тут доцільно було б вказати таке: «Під такою-то стіною на такій-то відстані від вікна знаходиться холодильник ..., на такій-то відстані від стіни, що розділяє кухню та ванну кімнату, знаходиться мийка ... Відстань між холодильником та мийкою становить 65 см.

Між холодильником та мийкою по стіні зверху вниз проведена газова труба та під'єднаний до неї газовий шланг. Сама газова плита відсутня.»

На нашу думку, такий опис обстановки місця події дозволить: 1) найбільш повно уявити розміщення предметів; 2) співставити відомості, які містяться у протоколі огляду місця події з іншими джерелами доказів з метою підтвердження або спростування показань потерпілого, підозрюваного, свідків та інших осіб; 3) підвищити доказове значення протоколу огляду з метою подальшого його використання під час провадження у кримінальній справі.

Нерідко слідчі досить детально описують предмети, які вони не планують долучати до справи як речові докази, і, навпаки, невиправдано стисло описують предмети, що вилучаються. Така тенденція підтверджується результатами опитування. Так, 18 (14%) опитаних працівників органів дізнання та досудового слідства заперечують необхідність більш детального опису у протоколі об'єктів, які містять на собі сліди злочину та підлягають вилученню з місця події, порівняно з тими предметами, які не містять на собі ознак злочинних посягань, а тому не підлягають вилученню з місця події. Свою позицію вони обґрунтовують тим, що під час огляду наперед не відомо, який предмет містить на собі сліди злочину. На нашу думку, таке твердження абсурдне, оскільки основним завданням огляду є саме виявлення та вилучення предметів, що містять на собі сліди злочину.

Описуючи ознаки об'єктів, необхідно також враховувати, що предмети, які можуть бути речовими доказами, повинні бути повністю індивідуалізовані. Що стосується предметів, зв'язок яких зі встановлюваними фактами, які лежать в основі висунутих версій, свідомо виключається, то доцільно описати детально лише ті їх ознаки, на які могла звернути увагу особа, яка скоїла злочин, якщо опис цих ознак надалі буде використаний для доказування того, що обвинувачений раніше бачив ці предмети. Сказане можна проілюструвати таким прикладом.

П'ятдесятьом слідчим було запропоновано скласти протокол огляду касового приміщення, з якого була інсценована крадіжка грошей. Разом з іншими предметами на столі стояв графин з водою, а поряд з ним стакан з невеликою кількістю води. Відбитків пальців та інших слідів на стакані і графині не було. Відомостей про те, де знаходився графин і стакан до події, слідчим не повідомлялося. У складених ними протоколах слідчі відобразили ознаки стакану: 1) стакан з прозорою рідиною; 2) стакан з безбарвною,

прозорою рідиною, що не має запаху; 3) скляний стакан з рідиною; 4) гранований скляний стакан, в якому є до 100 грамів рідини; 5) гранований стакан з рідиною, що не має запаху, край стакана з боку дна злегка відколений; 6) стандартний стакан, в якому є 100 грамів рідини. З наведених варіантів видно, що слідчі чітко не усвідомлювали мету опису стакана.

В даному випадку не було необхідності індивідуалізувати стакан. Необхідно було описати лише ті його ознаки, на які міг звернути увагу умовний злочинець, а також дані, що свідчать про переміщення стакана. Оскільки ознак, які вказували б на те, що злочинець користувався стаканом, наприклад пив воду, не було, то досить було вказати в протоколі, що поряд з графіном стояв скляний стакан з невеликою кількістю рідини. Ці відомості необхідно було зафіксувати, оскільки злочинець міг помітити на столі стакан. Збіг його показань про це з текстом протоколу огляду мав би доказове значення. Що стосується інших властивостей стакана, то малоймовірно, що вони могли бути помічені, а тому фіксувати їх в протоколі не було потреби.

Цей стакан, але з відбитком пальця на ньому, був описаний іншою групою слідчих. Їм було повідомлено, що відбиток пальця не належить особам, що працювали в приміщенні. При вказаних обставинах більшість слідчих обмежилися такими самими за своїм змістом записами, як і в наведеному вище прикладі.

Тим часом в запропонованій ситуації стакан міг мати значення речового доказу, а тому потрібно було індивідуалізувати його, зокрема вказати, що стакан скляний, гранований, має такий-то діаметр верхньої частини і дна, край дна має відкол, на дні стакана таке-то маркування. Саме такий детальний опис дозволив би відрізнити даний стакан від інших стандартних стаканів.

У результаті доволі часто недостатньо детальний опис у протоколі огляду місця події окремих об'єктів зменшує доказове значення вказаного документу. Так, у кримінальній справі з обвинувачення громадянки С. та громадянина Ф. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК України проникнення у житло мало місце шляхом злому вхідних дверей, які зі слів обвинувачених «... були старі та в поганому стані.» Однак, незважаючи на цю обставину слідчий у протоколі огляду квартири обмежився лише таким описом стану дверей: «У квартири ведуть дерев'яні двері, оббиті шкірозамінником синього кольору»³².

У цьому випадку, на нашу думку, у протоколі необхідно було детально описати стан дверей та замків, їх кількість та розташування. Це дозволило б здійснити належну оцінку показань обвинувачених, співвіднести та підтвердити їх відомостями, які містилися б у протоколі огляду місця події.

Поряд з цим, необхідно пам'ятати, що використання диктофонів також залишаються достатньо ефективним способом фіксації. Диктофонний запис (як і стенограма) є своєрідною чернеткою протоколу. Ця «акустична чернетка» дозволяє виготовити з неї машинописний текст протоколу, економлячи при цьому час і сили слідчого. Для вирішення цього завдання важко придумати інший, більш зручний засіб.

Ідея використовувати звукозапис як засіб для складання протоколу виникла ще в 1934 р., коли М.С. Строговіч і А.Е. Брусиловський писали: «Проблема протоколу не така проста. Краще стенограма, ще краще фонограма, а ще краще кінофонограма... Проте для повсякденної практичної роботи це музика майбутнього»¹³⁰.

Після Великої Вітчизняної війни до проблеми звукозапису звернулися А.І. Вінберг і А.А. Ейсман. Вони визначили два аспекти її розгляду: «...в ширшому, як проблему заміни письмового протоколювання звукозаписом, і у вузькому, як проблему використання звукозапису разом з протоколюванням, як допоміжний метод фіксації доказів, що доповнює ті можливості, які містяться в протоколюванні»¹³¹, – але визнали постановку питання в широкому аспекті невчасною. У 1963 і 1966 рр., ще до законодавчої регламентації звукозапису, про нього як про допоміжний засіб фіксації показань писала Л.М. Карнеєва¹³², а до неї – в 1961 і 1962 рр. – в цьому ж аспекті висловлювалися Н.А. Селіванов і А.А. Герасун¹³³.

Можливості використання звукозапису для цілей протоколювання ці автори не розглядали. Повернулись до цієї проблеми Г.М. Міньковський¹³⁴ і С.Я. Розенбліт, який писав: «Представляється, що в наших умовах немає підстав ставити в даний час питання про повну заміну письмових процесуальних актів озвученими магнітофонними стрічками... Порівняно недавно прийняті кримінально-процесуальні кодекси союзних республік, як відомо, не містять норм, які дозволяли б долучати до справи магнітофонні стрічки замість протоколів. В той же час у повсякденній роботі слідчого і судді магнітофонний звукозапис може застосовуватися як корисний допоміжний технічний засіб, який сприяє високоякісному складанню слідчих і судових протоколів»¹³⁵.

¹³⁰ Брусиловский А.Е., Строгович М.С. Свидетельские показания в качестве судебных доказательств. // Методика и тактика следственной работы. – Киев, 1934. – С. 161.

¹³¹ Винберг А.И., Эйсман А.А. Фототелеграфия и звукозапись в криминалистике. – М., 1946. – С. 21.

¹³² Карнеева Л.М. Применим ли магнитофон в следственной работе? // Соц. законность, 1963, № 1; Карнеева Л.М. О применении стенографии и звукозаписи в следственной работе. // Соц. законность, 1966, № 6.

¹³³ Герасун А.А. За применение магнитофона в следственной работе. // Соц. законность, 1962, № 10.

¹³⁴ Міньковський Г.М. Процесуальні питання застосування нових науково-технічних засобів фіксації результатів слідствених дій // Практика застосування нового уголовно-процесуального законодавства. М., 1962.

¹³⁵ Розенбліт С.Я. Возможности использования звукозаписи при производстве следственных и судебных действий // Вопросы криминалистики, вып. 10. – М., 1964. – С. 80.

³² Матеріали кримінальної справи № 276683 // Архів Івано-Франківського міського суду. – 124 с.

Сутність звукозапису складається у фіксації хвилі, що виникає внаслідок коливань звукового середовища, технічними засобами (магнітофоном) на матеріальний носій (магнітну стрічку). Джерелом акустичних коливань може бути мова людини, голосу тварин і птахів, шум працюючих машин, транспортних засобів, виробничих процесів, навколишнього середовища. Поняття криміналістичного звукозапису охоплює теоретичні положення, технічні засоби, способи й правила фіксації, дослідження й використання звукової інформації в інтересах розслідування.

Як прийом фіксації, звукозапис має переваги перед протоколюванням. Він дозволяє зафіксувати не тільки змістповідомлень, але і акустичну сторону слідчої дії, яка не отримує свого відображення в протоколі, хоча і містить більшу кількість інформації, ніж протокол¹²⁸.

Звукозапис зменшує кількість спотвореної доказової інформації в процесі її відображення, чим забезпечується фіксація інформації, випадково пропущеної слідчим або помилково визнаної ним такою, що не відноситься до справи і тому не відображеної у протоколі. Відтворення звукозапису справляє більший емоційний вплив, ніж оголошення протоколу¹²⁹.

Нарешті, звукозапис забезпечує передачу особливостей мови осіб, її індивідуальності, що також буває важко, а іноді і неможливо відобразити в протоколі.

Проте у ряді випадків звукозапис поступається протоколюванню. У ньому міститься більше надлишкової, непотрібної інформації; користування нею, пошук в ній потрібного місця технічно ускладнений; він вимагає особливих умов для довготривалого зберігання, спеціальних заходів обережності від випадкового пошкодження. Складність доказування приналежності записаних на фонограмі повідомлень даній особі при виникненні сумнівів або заперечуванні цієї обставини зводить нанівець ряд переваг звукозапису перед протоколюванням.

Враховуючи вищевикладені обставини, при огляді місця події звукозапис практично не застосовується. У повній мірі його замінює відеозапис, який дозволяє фіксувати не тільки мову та голос, але й зображення. Це підтверджують результати проведеного нами опитування. Так, лише 32 (24%) з 132 працівників органів досудового слідства, дізнання та суду визнали за доцільне застосування звукозапису під час огляду місця події. 76% опитаних вважають, що цей спосіб фіксації результатів огляду «морально застарів» та не може у повній мірі закріпити сліди, виявлені та вилучені з місця події.

На нашу думку, така позиція сформувалась як результат усвідомлення того, що призначення звукозапису під час провадження огляду місця події – це закріплення слідів та предметів, виявлених та вилучених з місця події.

Як вже зазначалось, опису у протоколі підлягають не тільки предмети, але й різноманітні явища. Зокрема, у процесі огляду місця події необхідно описати: а) стан освітлення (якщо освітлення штучне – перераховують джерела світла, якщо природне – зазначають його характер, наприклад, «при яскравому сонячному освітленні» або «у хмарну погоду»); б) погодні умови та метеорологічні явища (дощ, сніг, град); в) температуру повітря³³.

До астрономічних умов відносяться положення сонця і місяця на небесному схилю, що може бути встановлене для визначеної географічної зони за довідкою метеорологічної станції.

Незалежно від цього, дані умови повинні фіксуватися слідчим у ході слідчого огляду, який проводиться слідом за вчиненою протиправною подією (про положення світил за сторонами світу, фазах місяця тощо). Зазначені астрономічні відомості, характерні для порівняно великої географічної зони, при описі слідчим, наприклад, визначеної ділянки дороги у зв'язку з автотранспортною подією, локалізуються конкретними «наземними» умовами, що можуть впливати на освітленість і видимість (падаючі тіні від дерев, дорожньо-технічних споруджень, будівель тощо)³⁴.

Найбільш складно визначити і зафіксувати дані про метеорологічні умови події, що характеризуються різноманітними явищами. У типовій формі протоколу огляду дорожньо-транспортних подій передбачається фіксація метеорологічної обстановки події шляхом опису погодних умов (дощ, туман, вітер, температура повітря тощо), і викликаних ними наслідків, що впливають на стан дорожнього покриття (сухим, мокрим, покритим снігом, ожеледдю тощо), освітленість (сонячний чи похмурий день тощо) і видимість.

Однак для більш повної і точної фіксації зазначених умов необхідно користуватися також поняттями атмосферних явищ і основних метеорологічних елементів³⁵.

Не менш важливим способом відображення у протоколі огляду місця події подій, предметів та явищ є порівняння, яке у тексті протоколу зазвичай висловлюється: «нагадує», «як», «схожий», «подібний». Найчастіше до порівнянь вдаються під час зазначення у протоколі форми предмета, його кольору, консистенції, запаху, смакових відчуттів.

Часто форма предмета, його ознаки порівнюються з такими геометричними поняттями, як фігура, точка, пряма, площина. Об'єктами порівняння можуть бути:

– кут (розгорнутий, прямий, гострий, тупий) наприклад: «Дві подряпини, перетинаючись біля планки, утворюють гострий кут»;

³³ Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник / За ред. Н.І. Клименко. – К: Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.

³⁴ Ярамышьян Ш.Ш. О научно-техническом обеспечении осмотра места дорожно-транспортного происшествия // Криминалистика и суд. экспертиза. – Киев, 1979. – Вып. 19. – С. 46-48.

³⁵ Хромов С.П., Мамонтова Л.И. Метеорологический словарь. – Л.: Гидрометеиздат, 1974. – 568 с.

¹²⁸ Жуков А.А. Информация. – Минск, 1971. – с. 149.

¹²⁹ Порубов Н.И. Использование научно-технических средств для фиксации допроса. // Использование научных методов и технических средств в борьбе с преступностью. – Минск, 1965. – С. 51; Допрос в советском уголовном процессе и криминалистике. – Минск, 1968. – С. 79; Допрос в советском уголовном судопроизводстве. – Минск, 1973. – С. 258.

– багатокутник (опуклий, правильний, вписаний, описаний); наприклад: «Клеймом є правильний багатокутник»;

– коло і круг; наприклад: «Елементом малюнка підшовної частини взуття, що відобразився, є декілька точок, розташованих в площині круга кожного з безлічі кіл»;

– трикутник (різносторонній, рівнобедрений), наприклад: «Малюнком частини каблука, що відобразився, є безліч рівнобедрених трикутників»;

– чотирикутник (прямокутник, ромб, квадрат, трапеція); наприклад: «Залізний ящик має прямокутну форму»;

– циліндр, призма; наприклад: «Деталлю є циліндричний предмет заввишки...»;

– конус, зокрема піраміда, круговий і усічений конус, наприклад: «Чашка має форму усіченого кругового конуса»;

– точка. З точкою можна порівнювати форму слідів, незначних за своїми розмірами; наприклад: «Точкові пошкодження тканини з обпаленими краями»;

– інші геометричні поняття: радіус, перпендикуляр, перетин, грань, ребро, ламана лінія, паралельні прямі, сегмент, бісектриса кута.

Якщо форма предмета відхиляється від геометричної, можна написати в протоколі, що предмет має неправильну геометричну форму. Якщо форма відповідає лише частині геометричної фігури, то вона порівнюється лише з елементом даної фігури.

Форма предметів, їх ознаки можуть порівнюватися зі знаками письмової мови: з літерами російського, латинського або іншого алфавіту, відомого учасникам слідчої дії, а також з комою, дужкою, знаками питання і оклику, з цифровими позначеннями; приклади: «Т-подібне перехрестя», «Житлові будинки, розташовані у формі літери П», «Накладка зігнута, має форму літери S», «Сліди крові мають форму знаків оклику».

Описувана форма може порівнюватися з формою загальновідомих предметів; наприклад: «підковоподібний слід», «кільцеподібний виступ», «малюнок підшови, що відобразилася, нагадує бджолині стільники», «дископодібна шайба».

Якщо предмети мають ознаки, що відповідають певним зразкам, еталонам та іншим стандартним моделям, необхідно вказати на це в протоколі; наприклад: «На трупі дівчини – формений шкільний одяг», «кашкет військового зразка», «стандартний лоток для продажу морозива».

У виняткових випадках допустимі метафоричні порівняння; наприклад: «хвиляста поверхня», «мереживна форма».

Порівняння використовуються при найменуванні кольору предметів. Дійсність, у тому числі і описувана в протоколі, настільки багатобарвна, має стільки відтінків кольору, що палітра фарб, зафіксована спеціально видаваними зразками кольорів, може виявитися недостатньою при описі кольору предмета, якщо не вдаватися до порівнянь. Колір предмета, з яким робиться порівняння, повинен бути стійким для нього і загальновідомим.

Якщо предмет забарвлений в різні кольори, що мають різні відтінки, в протоколі відбиваються переважаючі кольори; наприклад: «Вікно закрите

4.4. Правила та умови ведення звукозапису під час огляду місця події

Сліди, які залишені на місці події та підлягають виявленню та вилученню, можуть бути зафіксовані органолептично та технічно. Органолептично звукові сліди фіксуються за допомогою органів слуху та відтворюються як правило у протоколі огляду. Однак, звуковий слід, сприйнятий органом слуху, є суб'єктивним образом, якість якого залежить від того, наскільки людина, що сприймала звукові сигнали, має уявлення про різні звуки, що виникають при певних діях, подіях¹²⁴, яка у неї пам'ять, стан органів слуху, рівень розвитку та ряд інших факторів. Всі вони безпосередньо впливають на повноту відображення у протоколі слідчої дії.

Найчастіше відбувається сприйняття голосу і мови іншої людини. Це сприйняття – дуже складний процес, що включає звукову і мовну сторони. Звуки, що видаються людиною, служать для виразу думок, відчуттів, відчуттів (мова, плач, спів) або ж є наслідком рефлекторних рухів м'язів гортані (чхання, кашель), що виникають в результаті дії на них тих чи інших подразників. Сприйняття звуків забезпечують органи слуху. Точність слухового сприйняття дає людині можливість уловлювати відмінності між тими, хто говорить.

Технічно звукові сліди фіксуються шляхом запису їх на звуконосій. Запис здійснюється на різній звукозаписній апаратурі. Для аудіозапису в слідчій практиці використовуються побутові магнітофони і диктофони¹²⁵.

Звукозапис, на відміну від фото- і відеозапису, використовується в криміналістичній діяльності слідчого не тільки як засіб наочно-звукової фіксації ходу окремих слідчих дій, але і як технічний засіб, що полегшує його роботу щодо закріплення первинної оперативної інформації про злочинне діяння, при складанні окремих процесуальних документів¹²⁶.

Застосування звукозапису в радянській слідчій практиці було узаконене в кінці 60-х років, хоча питання про його правову регламентацію виникло значно раніше¹²⁷ і в слідчій практиці до цього часу він вже набув певного поширення.

¹²⁴ Коршунов В.М. Следы на месте происшествия. Обнаружение, фиксация, изъятие. – М., 2001. – С. 181.

¹²⁵ Костикова Н.А. Значение звуковой информации для раскрытия и расследования преступлений в современных условиях // Российское право в Интернете. – 2006. – № 3.

¹²⁶ Криминалистика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2001. – 718 с. С. 192.

¹²⁷ Карнеева Л.М. Применим ли магнитофон в следственной работе? // Соц. законность, 1963, № 1; Карнеева Л.М. О применении стенографии и звукозаписи в следственной работе. // Соц. законность, 1966, № 6., Селиванов Н.А. Научно-технические средства при расследовании преступлений. // Соц. законность, 1961, № 9; Герасун А.А. За применение магнитофона в следственной работе. // Соц. законность, 1962, № 10.

У переважній більшості випадків огляд місця події проводиться на відкритій місцевості, іноді при несприятливих умовах, тому демонстрація відеофільму безпосередньо на місці його зйомки може бути ускладнена або взагалі неможлива. В таких випадках перегляд відеофільму і запис його заключної частини здійснюються у приміщенні, розташованому поблизу або в кабінеті слідчого відразу після повернення з місця огляду.

Відеофонограма може бути відтворена практично в будь-якому місці, у тому числі і в салоні пересувної криміналістичної лабораторії, якщо використати з цією метою портативні телевізори або комп'ютери. У виняткових випадках, за відсутності в комплекті відеоапаратури комп'ютера або телевізора, перегляд матеріалів запису здійснюється на екрані електронного видошукача відеокамери, а звук сприймається через навушники. Недолік такої демонстрації полягає в неможливості одночасного сприйняття змісту відеофонограми групою осіб.

У будь-якому випадку відтворення технічного запису істотно збільшує тривалість слідчої дії. Відмова ж від нього дозволить значно скоротити час, що витрачається на провадження слідчої дії. Тому необхідно законодавчо передбачити правило про повне або часткове відтворення технічного запису за клопотанням учасників слідчої дії¹²³.

З цією метою пропонується доповнити ст. 85-2 КПК України таким положенням: «Матеріали аудіо- і (або) відеозапису, кінозйомки відтворюються всім учасникам слідчої дії за їх клопотанням повністю або частково».

Підводячи підсумок сказаному, необхідно підкреслити, що для фіксації огляду місця події може застосовуватись як відеозапис, так і кінозйомка. При виборі конкретного технічного засобу слідчий виходить з наявних можливостей і характеру належної відображенню доказової інформації, ґрунтуючись на вимозі якісного і оперативного розслідування.

Таким чином, відео- і звукозапис дозволяє досить повно і об'єктивно зафіксувати всю інформацію, отриману в ході огляду місця події. Порядок їх застосування, що діє в даний час, на досудовому слідстві видається надмірно складним. Без шкоди для повноти і всебічності дослідження обставин злочину процесуальна процедура відео- і звукозапису може бути спрощена, а її результатам повинно бути надане значення як самостійного джерела доказів, передбаченого ч. 2 ст. 65 КПК України.

різноколірними шторами з переважанням в їх забарвленні синього, жовтого і червоного кольорів».

Інтенсивність, яскравість кольору, як правило, виражається окремим найменуванням (багрянний, яскраво-червоний) або додаванням до назви основного кольору слів: «темний», «світлий», «яскравий», «густий», «блідий» і т.п.

За необхідності про блиск предмета можна сказати: «блискучий», «слабо блискучий», «матовий», «тьмянний», уточнити порівнянням, наприклад: «металевий блиск»³⁶.

Комаха В.О. пропонує під час характеристики об'єктів за кольором звертатися до відповідних таблиць кольорів, вживати найменування кольору, точність якого не підлягає сумніву³⁷.

При цьому бажано користуватися тими самими визначниками. У криміналістиці є розробки спеціальних криміналістичних визначників (атласів) кольору³⁸.

У цих визначниках (атласах) кольору включено від 96 до 112 кольорів, кожний з яких має своє відповідне найменування і цифровий код. Криміналістичні визначники (атласи) кольору призначаються для визначення кольору предметів при описі їх у протоколі слідчої дії. Особи, що застосовують визначник (атлас) кольору, повинні мати нормальну чутливість зору до сприйняття кольорів і чітко їх відрізнити.

Для визначення кольору об'єкта, що досліджується, кольорові аркуші визначника (атласу) прикладаються до предмета (об'єкту). При збігу кольору записується найменування і цифрове позначення, що є на аркуші поруч з назвою кольору.

Для визначення кольору об'єкта, що досліджується, кольорові аркуші визначника (атласу) прикладаються до предмета (об'єкту). При збігу кольору записується найменування і цифрове позначення, що є на аркуші поруч з назвою кольору.

При відсутності у визначнику (атласі) аналогічного кольору варто знайти два найбільш близьких до кольору, що визначається, і вказати їхні назви і цифрові позначення.

При відсутності предмета, колір якого встановлюється, його колір визначається шляхом показування очевидцю кольорових аркушів визначника (атласу) кольору. При цьому бажано вказувати не менш двох найближчих кольорів.

Оглядаючи місце події, предмети та інші об'єкти, необхідно звертати увагу на різні запахи. У зв'язку з тим, що запахи відносно швидко випаровуються, їх необхідно зафіксувати в першу чергу, до опису інших ознак.

³⁶ Михайлов Л.И., Подголин Е.Е. Письменная речь при производстве следственных действий. – М., 1980. – 94 с.

³⁷ Слідчий огляд: сутність, види, тактика проведення огляду місця події і тактика використання техніко криміналістичних засобів та спеціальних знань: Монографія / Комаха В.О. та інші; За загальною редакцією Комахи В.О.; Одеська національна юридична академія. – Дніпропетровськ, ІМА-прес, 2004. – 396 с.

³⁸ Криминалистический атлас цветов / ОТУ МВД СССР. – Харьков: ХПКФ. -Б.г.и. – 98 с.; Селиванов Н. А. Криминалистический определитель цвета. – М., 1977. – 29 с.

¹²³ Семенов В.А. Технические средства фиксации содержания и результатов следственных действий // Вестник ОГУ. – 2006. – № 3. – С. 158-162.

Опису запахів допомагає порівняння з характерними запахами загальновідомих предметів, речовин. Предметами (речовинами), із запахами яких дають порівняння, можуть бути:

- хімічні речовини, зокрема продукти переробки нафти (нафталін, аміак, хлорофос, сивушні масла і т. д.);
- речовини, які є продуктами хімічної переробки, проте не називаються хімічними термінами (одеколон, алкоголь, газ, що використовується в побуті);
- продукти рослинного походження (мигдаль, коноплі, часник і т. д.);
- ліки (нашатирний спирт, формалін, камфора, ментол);
- предмети, речовини, що піддалися хімічним реакціям (тухлі яйця, пріле сіно, силос, згіркле масло, гнилі яблука).

Якщо речовина не має запаху, проте, виходячи з її зовнішніх властивостей, наявність запаху не виключається, в протоколі необхідно вказати, що запах відсутній; наприклад: «У пляшці знаходиться прозора рідина, що не має запаху».

Як додаткові характеристики запахів можуть бути використані слова і вирази, що містять їх культурно-естетичну оцінку; наприклад: запах непрямий, смердючий.

Порівняння можуть бути використані при описі смакових відчуттів; наприклад: «Рідина має металевий присмак».

При визначенні ваги, розмірів, об'єму предметів, точного їх розміщення щодо орієнтирів також вдаються до порівняння відповідної величини з еталоном (мірою). На відміну від інших способів порівняння, результати вимірювань виражаються в кількісних величинах.

Не варто вдаватися до порівнянь, якщо можна точніше назвати кількісні та якісні ознаки предмета; наприклад: його точний розмір, колір, що має певне найменування в палітрі кольорів³⁹.

Як свідчить практика складання протоколів огляду місця події, найчастіше особи, які проводять дану слідчу дію, невиправдано відмовляються від вказівки на розміри об'єктів та відстаней між ними. Так, у кримінальній справі № 263924 за обвинуваченням гр. Б. у злочинах, передбачених ч. 1 ст. 289 та ч.1 ст. 186 КК України об'єктом огляду була площадка, що прилягає до автостоянки по вул. Івасюка у районі перехрестя з вул. Хоткевича. У протоколі огляду даної місцевості немає жодної вказівки на розміри площадки, проїжджої частини, автостоянки та інших об'єктів. Відсутня також вказівка на відстань між ними, довжину огорожі навколо кафе. Натомість слідчий обмежився такими характеристиками, як: «у напрямку від...», «поруч», «далі за ...»⁴⁰.

³⁹ Михайлов Л.И., Подголин Е.Е. Письменная речь при производстве следственных действий. – М., 1980. – 94 с.

⁴⁰ Матеріали кримінальної справи № 263924 // Архів Івано-Франківського місцевого суду. – 182 с.

Оскільки КПК вказує одним із завдань огляду з'ясування обстановки події, саме на це повинна бути в першу чергу спрямована увага при огляді за участю злочинця або очевидця. В ході слідчої дії повинна бути з'ясована максимальна кількість подробиць: які предмети, люди, тварини знаходилися на місці події в досліджуваній період, як вони виглядали, як пересувалися, в що були одягнені, чи мали щось із собою, як змінювалася обстановка; найдетальніше, звичайно – дії самої присутньої особи. Така деталізація показань, крім створення доказової бази, здатна і перешкодити подальшій їх зміні.

Не має однозначного вирішення питання про роль так званих «доказів поведінки», тобто міміки, жестів та інших дій особи, які не можуть бути відображені письмово. І.А. Зінченко з цього приводу зазначив, що вони «знаходяться за межами доказування, і їх фіксація на досудовому слідстві недоцільна»¹²².

На нашу думку, у разі застосування відеозапису особі, що виразила щонебудь мімікою, жестом або іншими подібними діями, повинне бути поставлений уточнююче запитання із цього приводу. Наприклад: «На моє запитання про те, що... (висловлюється суть питання) Ви знизали плечима. Що це означає?».

Заключна частина відеофільму, що записується після перегляду результатів фіксації, повинна відображати засвідчення учасниками огляду місця події правильності відеозапису. Бажано, щоб в останніх кадрах були відображені всі учасники огляду місця події в момент, коли слідчий запитує, чи відповідає відтворена відеофонограма змісту і результатам огляду місця події. Відеофільм закінчується записом відповідей на поставлене запитання і повідомленням слідчого про час закінчення огляду місця події.

Така структура відеофільму обумовлена в основному етапністю провадження огляду місця події, однак, на будь-якій його стадії може виникнути необхідність зупинити слідчу дію та, відповідно, сам звукозапис.

Основними причинами цього можуть бути: необхідність змінити відеокасету, елементи живлення, зарядити акумулятор та ін. В такому випадку, спеціаліст, який проводить відеозапис, повинен попередити слідчого та інших учасників огляду місця події про необхідність вчинення вказаних дій та зафіксувати момент часу. Вказані дії повинні відображуватись на відеозаписі. Наприклад: «Для заміни відеокасети о 15.00 запис перервано і буде відновлено після вчинення необхідних для цього дій». Поновлюється запис на відеострічці відповідним супроводом.

Не дивлячись на те, що в законі відсутня пряма вказівка на необхідність повного відтворення учасникам слідчої дії матеріалів технічної фіксації, очевидно, що цей запис повинен закінчуватися заявою осіб, що беруть участь, підтверджуючою її правильність.

¹²² Зінченко І.А. О процессуальной регламентации собирания фотоснимков, кинолент и видеogramм // Оптимизация расследования преступлений. – Иркутск, ИГУ, 1982. – С. 116.

Фіксація змісту і результатів огляду місця події, як основна складова частина відеофільму, в кожному конкретному випадку має свою специфіку і вимагає самостійного аналізу.

Однак, не зважаючи на будь-які особливості огляду місця події, необхідним залишається відображення на плівку попередження про застосування запису і роз'яснення прав учасників. Твердження про те, що процесуально і етично можливе застосування, звукозапису, кіно-, фото-, відеозйомки щодо обвинувачених і підозрюваних без повідомлення останніх вважаємо неможливим, оскільки обов'язковість такого повідомлення прямо передбачена ст. 85-1 КПК.

Крім того, на нашу думку, буде краще, якщо поняті та інші присутні назвуть себе і свої дані самі. Це підвищить точність цих відомостей і дозволить активізувати їх участь у провадженні огляду, позбавивши більшість осіб від ролі мовчазних статистів.

Не можна погодитися з висловленою в літературі думкою, що фіксація на плівці всіх даних учасників слідчої дії та роз'яснення їм процесуальних прав занадто завантажує запис і є зайвою¹¹⁹.

У ст. 85-1 КПК чітко вказано, що запис повинен відображати всі відомості, зазначені в ч. 1 ст. 85 КПК України, у тому числі і автобіографічні дані, тому відсутність цих даних може бути визнане порушенням закону. Крім того, додаткова фіксація факту роз'яснення прав усуне будь-які сумніви із цього приводу.

Як відомо, більшість відеокамер в ході зйомки відображають час запису (години, хвилини, день, місяць, рік) в кутку кадру. Тому для того, щоб уникнути розбіжності між цим часом і часом, що фіксується слідчим, в протоколі за власним годинником, доцільно на початку і в кінці слідчої дії, а також перед перервою запису і після його закінчення запропонувати операторові назвати час, відображений в електронному видошукачі камери.

В ході огляду перед з'ясуванням анкетних даних присутніх осіб з метою уникнення плутанини слідчий повинен називати їх процесуальний статус і прізвище. Ця вимога особливо важлива коли особа, яка пояснює певні обставини справи, знаходиться за кадром і відрізати її лише за голосом важко¹²⁰.

Варто уникати поширеної помилки, коли при кожній нагоді разом з обвинуваченим на відеозапис фіксують понятих, вважаючи, що це підвищить переконливість запису¹²¹.

Достатнім буде підтвердження понятими об'єктивності зробленого запису, а їх зайва поява в кадрі є лише перешкодою в сприйнятті результатів слідчої дії.

Вибір такого способу описання у протоколі розміщення об'єктів, на нашу думку, створює труднощі під час ознайомлення осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, оцінки ними реальної обстановки на місці події, описаної у даному документі та в цілому протоколу як джерела доказів.

З метою уникнення повторів в протокольному тексті використовується метод вказівки. Зазвичай такі посилення робляться при описі об'єктів, які за розмірами, формою, кольором та іншими властивостями аналогічні раніше описаним предметам; наприклад: «Напряма, вид, форма відображення каблука, розміри сліду, характер рельєфного малюнка відбитку аналогічні описаному вище сліду взуття правої ноги».

Відомо, що ознаки пред'явлених для впізнання осіб, предметів повинні бути описані в протоколі пред'явлення для впізнання. Проте не завжди легко зафіксувати сукупність ознак кожного з об'єктів, яка вказувала б на їх взаємну схожість. Тому разом з переліком ознак пред'явлених об'єктів в протоколі бажано вказати на їх схожість; наприклад: «пред'явив для впізнання чотири схожих між собою кухонних ножів». Такі ж відсилання доцільні для констатації в протоколі слідчого експерименту схожості відтвореної (реконструйованої) обстановки зі справжньою обстановкою події.

Понятим та іншим учасникам слідчої дії іноді складно з'ясувати технічні терміни, що відносяться до опису деталей, вузлів механізмів, частин будов, одягу, предметів домашнього вжитку, інструментів і т.д. В таких випадках слідчий, спеціаліст або експерт можуть скористатися прийомом вказівки. Називаючи предмет, його частини, ознаки, необхідно показати їх, а також дати відповіді пояснення. Записувати пояснення в протоколі недоцільно⁴¹.

На думку Волобуєвої О.О. вони повинні фіксуватись в окремому документі (звіт, довідку) про хід і результати своєї діяльності під час проведення слідчої дії і проведення попереднього дослідження джерел доказової інформації⁴².

Однак, на нашу думку, у протоколі необхідно зазначити про те, що учасникам огляду було роз'яснено значення та зміст конкретного терміну.

Поряд з цим, необхідно зазначити, що думки науковців не завжди поділяються практичними працівниками органів досудового слідства, дізнання та прокуратури. Так, 16% опитаних вважають недоцільним пояснювати понятим чи іншим учасникам огляду значення яких-небудь термінів, які їм не зрозумілі, вважаючи це зайвим та таким, що не впливає на результати провадження слідчої дії.

⁴¹ Михайлов Л.И., Подголин Е.Е. Письменная речь при производстве следственных действий. – М., 1980. – 94 с.

⁴² Волобуєва О.О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин. Автореферат дис. к.ю.н. зі спеціальності: 12.00.09 Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – К., 2006. – 22 с.; Бахін В.П., Волобуєва О.О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час огляду місця події (збір інформації про особу, що скоїла злочин): Науково-практичні рекомендації. – Донецьк: ДЮІ, 2005. – 72 с.

¹¹⁹ Марков О.В. Вопросы теории и практики применения видеозаписи на предварительном следствии // Вопросы совершенствования предварительного следствия. Ленинград, 1980. – С. 92.

¹²⁰ Горинов Ю.А., Ефимов И.П. Практика применения и рекомендации по использованию звуко- и видеозаписи на предварительном следствии. – М., 1979. – С. 22.

¹²¹ Горинов Ю.А., Скоромников К. Видеозапись при расследовании преступлений. – М., 1975. – С. 75.

Не можна також не відзначити, що усні пояснення спеціаліста або слідчого не завжди можуть претендувати на їх науковість, тому запис пояснень в протоколі міг би зашкодити його точності і однозначності. Заміна технічних термінів і понять загальноживаними словами і виразами зазвичай негативно впливає на «технічну грамотність» протоколу. Тим часом протоколи нерідко використовуються при дачі експертних висновків. У зв'язку з цим в протокольному тексті необхідно використовувати терміни та поняття, що мають значення для встановлення обставин справи. При цьому важливо, щоб поняті та інші учасники слідчої дії знали, що і як називається в протоколі. Для цього і служить прийом вказівки, за допомогою якої слідчий, спеціаліст, експерт «безпосередньо» пов'язує об'єкти, їх ознаки із загальноживаними найменуваннями.

Називаючи істотні ознаки описуваних об'єктів, можна скористатися словником, довідковою допомогою, ілюстративним матеріалом з відповідної галузі спеціальних знань. У протоколі необхідно відзначити, що понятим та іншим учасникам слідчої дії давалися відповідні пояснення. У завершальній частині протоколу огляду можна зробити, наприклад, такий запис: «В процесі огляду спеціалістом давалися пояснення, що відносяться до спеціальних найменувань, зафіксованих в протоколі, їх зміст нам зрозуміло. Протокол нам прочитаний вголос, записано правильно» або «В ході огляду спеціаліст давав пояснення, що відносяться до записаних в протоколі найменувань спеціального характеру, при цьому використовувався «Ілюстративний авіаційний словник для молоді», Протокол нам оголошено, текст його зрозумілий, записано правильно».

На жаль, слідчі не мають в своєму розпорядженні компактних і відносно повних довідників, що містять опис об'єктів, що найбільш часто зустрічаються під час провадження слідчих дій. Певну допомогу при складанні протоколу можуть надати праці Н.А. Селіванова, В.І. Теребілова «Первинні слідчі дії» (М., 1969); «Довідник криміналіста. Опис предметів» (під ред. А.І. Міронова, М., 1966). Про використання цих робіт також можна зробити відповідні записи в протоколі.

У випадках, коли виникають ускладнення при встановленні значення загальноприйнятого, тобто передбаченого філологічними словниками, слова, доцільно з'ясувати, які його значення зафіксовані у тлумачному словнику. Так, в одній зі справ між понятим і слідчим виникла розбіжність з приводу такого протокольного запису: «Поверхнею ділянки дороги, що оглядається, є ожеледь». Понятий стверджував, що на ділянці був втоптаний сніг. Суперечність думок була усунена після звернення учасників огляду до тлумачного словника, в якому значилося, що ожеледь – це поверхня, покрита льодом без снігу, а дорога мала сніжну і гладку, ущільнену від частотої їзди поверхню.

З метою індивідуалізації об'єктів, а також для опису істотних зв'язків ознак об'єктів зі встановлюваними у справі фактами використовується прийом відмежування. Типовий випадок його застосування полягає в констатації відсутності ознак об'єкта, які ми звичайно спостерігаємо в певних ситуаціях, а також у вказівці на відсутність об'єктивних закономірностей,

Крім того, виникає питання про можливість фрагментарної (вибіркової) фіксації лише об'єктів на місці події або дій, які містять на собі сліди злочину. Такої думки дотримується 41% (54) опитаних дільців, слідчих, прокурорів.

На нашу думку, така позиція не відповідає чинному законодавству з огляду на вимоги КПК України про повне фіксування слідчої дії технічними засобами (ст. 85-1 КПК). Про це зазначають також 57% (76) опитаних нами практичних працівників правоохоронних органів.

Вимога про повне фіксування слідчої дії технічними засобами в силу її законодавчого закріплення має не тактичний, а процесуальний характер, тому підлягає обов'язковому виконанню. У зв'язку з цим з метою однакового розуміння та, відповідно, застосування вимог КПК щодо фіксації слідчої дії технічними засобами необхідно прийняти та довести до відома відповідних правозастосовчих органів роз'яснення або методичні вказівки, які дозволять виробити та реалізувати єдиний підхід щодо вирішення даного питання.

З урахуванням особливостей відеозапису, необхідності чіткого дотримання процесуального оформлення матеріалів, одержуваних в результаті її застосування, у відповідних методичних рекомендаціях можуть також міститись правила щодо загальної структури судового відеофільму, придатних для абсолютної більшості випадків застосування відеозапису під час огляду місця події.

Одержувана в ході огляду місця події відеофонограма, так само, як і протокол, складається з трьох умовних частин: вступної, описової і заключної.

У вступній і заключній частинах фіксуються відомості, що пояснюють і засвідчують відеофільм; основна частина відображає зміст і результати огляду місця події.

Вступну частину відеофільму доцільно починати із зображення великим планом особи, яка проводить огляд місця події; слідчий називає свої посаду і прізвище, повідомляє, яка слідча дія і у якій кримінальній справі проводиться. Потім він по черзі називає кожного з учасників слідчої дії, які в цій черговості теж крупним планом фіксуються на відеострічку. Такий порядок дозволяє при перегляді відеофонограми відразу створити наочне уявлення про всіх учасників слідчої дії. Далі слідчий, знаходячись в кадрі, називає час і місце проведення огляду місця події, повідомляє, ким проводиться відеозапис¹¹⁸.

На цьому вступна частина відеофільму закінчується, і слідчий приступає до проведення огляду місця події.

Слідчому, що має недостатні навички застосування відеозапису, доцільно заносити відомості, що підлягають фіксації на відеострічку, окремо на лист паперу або в план проведення відеозапису і зачитувати їх.

¹¹⁸ Салтєвський М.В. Сучасні проблеми збирання доказової інформації технічними засобами. // Теорія і практика збирання доказової інформації технічними засобами на попередньому слідстві. – Київ, 1980. – С. 12.

На цій стадії підготовки слідчому потрібно обговорити з спеціалістом питання про необхідність відображення психологічної картини провадження огляду місця події, оскільки в певних випадках вона складає інтерес для встановлення істини у справі.

Важливе значення для забезпечення повноти та об'єктивності фіксованої за допомогою відеозапису інформації мають вимоги до оформлення відеофільму (відеодокументу). Він як додаток до протоколу повинен бути мати відповідні реквізити, семантичну і наочну інформацію, доповнювати протокольний опис і об'єктивно фіксувати хід слідчої дії, поведінку її учасників, матеріальну обстановку, властивості предметів і слідів¹¹⁷.

За час, що пройшов з початку впровадження кінозйомки і відеозапису в практику розслідування, склалася певна структура судових кіно- і відеофільмів.

Фільм, знятий на кіноплівку, як правило, включає епізоди огляду місця події, змонтовані в тій послідовності, в якій він проводився.

Істотним елементом судового кінофільму є титри (написи, пояснення). Їх прийнято поділяти на дві групи.

До першої групи відносяться титри, що засвідчують фільм. Вони дають уявлення про те, у якій справі, при виконанні якої слідчої дії проводиться кінозйомка. Наприклад: «Кінофільм-додаток до протоколу огляду місця події від 10 травня 2006 р. у справі про вбивство М. у котельні будинку № 15 по вул. Нагірній». Ці титри передують основному змісту фільму.

Другу групу складають титри, що коментують зміст тих чи інших епізодів фільму. Вони вводяться перед епізодами, які вимагають пояснення. і тим самим сприяють кращому розумінню фільму при його демонстрації. Наприклад: «Слідчий демонструє учасникам огляду всі предмети, вилучені з верхньої шухляди стола».

Перед початком відеозапису слідчий повинен чітко уявляти собі структуру майбутнього відеофільму і за необхідності нагадувати про це спеціалісту.

Зйомка відеофільму має певні особливості порівняно зі зйомкою кінофільму. Основна відмінність полягає в тому, що відеофільм немає необхідності доповнювати написами та поясненнями. Їх замінює мова (коментар) особи, яка проводить огляд місця події.

При застосуванні відеозапису іноді виникає питання про те, чим починати відеофільм і чим закінчувати. Іншими словами, яка повинна бути послідовність фіксації і чи можна дотримати єдину форму відеофільму, якщо взяти до уваги, що на процес фіксації впливають місце події (приміщення, місцевість), кількість учасників слідчої дії та інші чинники.

властивих зв'язкам і відноsinам предмета або явища. Наприклад, в протоколі огляду фіксується відсутність частинок перешкоди на знарядді, яким, за припущенням слідчого, проведений злом; докладний опис в протоколі місця виявлення речі, де люди зазвичай не зберігають її.

Відсутність ознак, зв'язків відображається в протоколі за допомогою негативних висловів, проте не виключені також ствердні думки, що фіксують відсутність чогось. Наприклад: «Порядок розміщення товарів на полиці не порушений», «Товари на полиці акуратно розкладені в певному порядку». Відсутність ознак фіксується і в тих випадках, коли вони втрачені об'єктом або змінилися. Так, якщо потерпілий повідомляє, що на вкраденому у нього плащі була пляма синьої фарби, але під час огляду знайденого у підозрюваного плаща така пляма не виявлена, необхідно вказати на це в протоколі.

Прийом встановлення схожості (тотожності) між об'єктами фіксації використовується для підтвердження схожості або тотожності об'єктів, що спостерігалися в різний час. Тим самим доводиться, що в протоколах описані одні і ті самі об'єкти. Так, в протоколі огляду місця події фіксуються ті відомості про «помітні» об'єкти, що можуть не мати самі по собі доказового значення, однак, на які повинен був звернути увагу підозрюваний, якби він був на цьому місці. Ці самі об'єкти описуються зі слів підозрюваного під час його допиту, якщо допитуваний звернув на них увагу. Ті самі об'єкти описуються і при вказівці на них підозрюваним під час перевірки його показань на місці події.

Вивчення протоколів огляду місця події дозволяє виявити ряд недоліків, що допускаються слідчими при використанні прийомів відмежування і схожості (тотожності). При складанні протоколів описується недостатня кількість ознак, що індивідуалізують об'єкти. Не можна вважати задовільними, наприклад, такі записи: «Під час огляду виявлено і вилучено: 1) розписку Лук'янова; 2) лист від Антонової М.Л.; 3) акт інвентаризації від 20 вересня 2005 р.; 4) калькуляційні картки по їдальні».

При складанні окремих протоколів огляду недостатньо повно відображається схожість ознак матеріальної обстановки. Тим часом схожість об'єктів, описаних в різних протоколах, нерідко має доказове значення. Наприклад, схожість (тотожність) зафіксованого в протоколі огляду розташування меблів в кімнаті, де була вчинена крадіжка, з її розташуванням, описаним в протоколі допиту підозрюваного, а також в протоколі перевірки його показань на місці, є одним з доказів, які вказують на те, що підозрюваному відомо, як були розставлені меблі в кімнаті.

Щодо прийому пояснення, то в логіці він виражається у формі побудови висновків або системи висновків. Відомо, що в протоколах слідчих дій, в процесі яких безпосередньо сприймаються матеріальні об'єкти, висновки не фіксуються. Тому під поясненням мається на увазі не логічне, а загальнолітературне значення слова «пояснити», тобто зробити зрозумілим. Фіксація в протоколах, зокрема в протоколах огляду, висновків нерідко призводить до того, що при описі не відображаються ознаки об'єктів, протоколами підміняються висновки експертів. Так, деякі слідчі за

¹¹⁷ Веселова Ю.А. Протоколирование и дополнительные методы фиксации доказательств в уголовном судопроизводстве: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Специальность: 12.00.09 – Уголовный процесс; Криминалистика и судебная экспертиза; Оперативно-розыскная деятельность. – СПб., 2005. – 26 с. С. 17.

необхідності визначити найменування, сорт, ціну, артикул товару не призначають товарознавчу експертизу, а фіксують ці відомості в протоколі огляду, що проводиться за участю товарознавця.

Протоколювання висновків слідчі іноді пояснюють тим, що їх відсутність призводить до нечіткого розуміння тими, хто читає протокол, як стосуються справи зафіксовані у ньому ознаки об'єктів. Подібні побоювання частково виправдані. Проте для забезпечення чіткості протокольного опису необхідно фіксувати не висновки, а вказати на мету опису ознак, наприклад: «З метою визначення площі пофарбованих стін та якості їх фарбування оглянув приміщення, яким встановив...».

Висновки не втрачають своєї природи і в тих випадках, коли вони маскуються різною словесною формою. Так, у справі про порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища слідчому необхідно було встановити факт зміни рівня води у відстійнику. Про це могло свідчити потемніння кольору трави і чагарників на берегах відстійника. У протоколі слідчий записав: «Оглядом берегів природного відстійника встановлено, що в місцях пониження рівня води трава і чагарники мають темний колір». У даному прикладі висновок про зміну рівня води міститься в прихованому вигляді. Слід було зробити, наприклад, такий запис: «Оглядом берегів природного відстійника встановлено, що на таких-то їх ділянках трава і чагарники мають темніший колір, ніж на таких-то ділянках берегів».

Як приклад можна навести висновки, що ґрунтуються на спеціальних знаннях, та формулювання, що зустрічаються в протоколах: «Виявлені сліди не придатні для ідентифікації», «Слідів і предметів, що мають для справи значення речових доказів, не виявлено», «Вилучені речові докази», «Оглянув місце згвалтування». В основі наведених висновків лежать криміналістичні і правові знання.

Прийом пояснення використовується при необхідності пояснити в протокольному тексті окремі слова і вирази. Наприклад: «У засіку, тобто у відгородженому дошками місці в підвалі для картоплі, знаходиться...» У подальшому описі слово «засіка» вживається без пояснень. При необхідності пояснюються наукові, технічні, професійні слова і вирази.

Метод пояснення, як інші досліджені у цьому розділі методи та практичні рекомендації щодо протоколювання огляду місця події кінцевою метою мають вирішення таких завдань: а) збереження загальної інформації про дану слідчу дію; б) фіксація ходу і результатів слідчої дії; в) засвідчення відомостей, достовірності об'єктів; г) представлення встановлених і закріплених відомостей адресатові доказування.

З урахуванням вищезазначеного, згідно нормативних положень і теоретичних міркувань, висловлених в юридичній літературі, протокол огляду місця події можна визначити як основний процесуальний документ, складений за встановленою формою відповідно до закону, уповноваженими на те особами, фіксує хід огляду місця події, її результати, інші значущі відомості, з метою закріплення і представлення адресатові доказування доказів у кримінальній справі.

Специфіка огляду місця події, суб'єктів, якими сприймаються фактичні

параболічних мікрофонів і плоских акустичних решіток, приймають звук не на площині, а вздовж певної лінії, співпадаючої з напрямком на джерело звуку.

Основою мікрофону є звуковідвід у вигляді жорсткої порожнистої трубки діаметром 10-30 мм із спеціальними щілинними отворами, розміщеними рядами по всій довжині звуковода. Очевидно, що при прийомі звуку з осьового напрямку відбуватиметься складання у фазі сигналів, проникаючих в звуковідвід через всі щілинні отвори, оскільки швидкості осьового розповсюдження звуку поза трубкою і усередині неї однакові. Коли ж звук приходить під певним кутом до осі мікрофону, то це призводить до фазового розузгодження, оскільки швидкості звуку в трубці буде більша осьової швидкості звуку поза нею, внаслідок чого знижується чутливість прийому. Зазвичай довжина трубчастого мікрофону від 15-230 мм до 1 м. Чим більша його довжина, тим сильніше долаються перешкоди з бічних і тильного напрямків¹¹⁵.

Пристаючи до початку запису, слідчий повинен запам'ятати, що і його слова і поведінка також тепер фіксуються на плівку. Більшою мірою це, звичайно, відноситься до відеозапису, коли велику роль відіграє уміння слідчого невимушено і спокійно триматися перед камерою, логічно правильно будувати мову, ясно і чітко ставити запитання. Демонструючи нервозність, часто і без потреби озираючись на об'єкт, слідчий непомітно передає свій стан іншим присутнім, що може негативно вплинути на провадження слідчої дії. Недопустимі факти некоректної поведінки слідчого, грубого або зневажливого звернення до осіб («перестаньте розмовляти», «відійдіть звідти»).

Якою б злагоджено не була робота слідчого і спеціаліста, який проводить відеозйомку, останній іноді з різних причин не встигає зафіксувати важливий для справи епізод огляду місця події.¹¹⁶

В певних випадках з урахуванням особливостей огляду місця події і характеру упущеної інформації допустиме повторення дій і слів для кіновідеофіксації. Наприклад, якщо на місці події очевидці давали пояснення, то об'єктивна істина не буде порушена, якщо вони все це повторять. Необхідно лише обов'язково відобразити в протоколі, що дії і слова повторені на прохання слідчого або спеціаліста, і зазначити причини.

Слідчий і спеціаліст повинен вже на стадії підготовки виробити систему сигналів-жестів, якими вони зможуть передавати один одному відомості. Словесне їх спілкування з питань фіксації ходу і результатів огляду місця події небажане, оскільки, будучи записаним на магнітну стрічку, заважає сприйняттю основної інформації. Всі дрібні організаційні питання їм варто вирішити до початку огляду місця події, і лише важливі відомості, які несподівано виникли, можуть передаватися за допомогою жестів.

¹¹⁵ Абалмазов Е.І. Направленные микрофоны: мифы и реальность // Системы Безопасности. – 1996. – № 4. – С. 26-29.

¹¹⁶ Криминалистическая фотография и видеозапись: Учебно-практическое пособие. Под редакцией профессора Е.П. Ищенко. – М.: Юристъ, 1999. – 438 с. С. 387.

В останні роки з'являються пропозиції щодо використання у процесі фіксації слідчих дій за допомогою відео- чи звукозапису направлених мікрофонів. У процесі огляду місця події їх застосування особливо актуальне, оскільки вказані пристрої дозволяють здійснювати акустичний контроль джерел звуків на відкритому повітрі. Для таких ситуацій вирішальним чинником виявляється віддаленість джерела звуку від направленої мікрофона, що призводить до значного послаблення рівня контрольованого звукового поля. (Крім того при великій дистанції стає помітним послаблення звуку через руйнування просторової когерентності поля, внаслідок наявності природних розсіювачів енергії, наприклад середньо- і великомасштабних турбулентностей атмосфери, що створюють перешкоди під час вітру).

Так, на дистанції 100 м тиск звуку послаблюється на величину не менше 40 дБ (у порівнянні з дистанцією 1 м), і тоді ступінь гучності звичайної розмови в 60 дБ в точці прийому матиме не більше 20 дБ. Такий тиск суттєво менший не тільки за рівень реальних зовнішніх акустичних перешкод, але й верхню межу акустичної чутливості звичайних мікрофонів. Отже, на відміну від звичайних, направлених мікрофони повинні мати:

- високу верхню межу акустичної чутливості як гарантію того, що послаблений звуковий сигнал перевищить рівень власних (в основному теплових) шумів приймача. Навіть за відсутності зовнішніх акустичних перешкод це є необхідною умовою контролю звуку на значній відстані від джерела;

- високу спрямованість дії як гарантію того, що послаблений звуковий сигнал перевищить рівень залишкових зовнішніх перешкод. Під високою спрямованістю дії розуміється здатність долати зовнішні акустичні перешкоди з напрямків, що не співпадають з напрямком на джерело звуку. Дотримати ці вимоги в повному обсязі на практиці (для одного мікрофону) – завдання достатньо складне. Реальнішим стало вирішення окремих завдань, наприклад створення слабонаправленого мікрофону з високою чутливістю або, навпаки, створення високонправленого мікрофону з малою чутливістю, що призвело до різноманітності видів направлених мікрофонів.

Виділяють чотири основні види направлених мікрофонів:

- параболічні;
- плоскі акустичні фазовані решітки;
- трубчасті, або мікрофони «біжучої» хвилі;
- градієнтні.

Параболічним мікрофоном є відбивач звуку параболічної форми, у фокусі якого розташований звичайний (ненаправлений) мікрофон. Відбивач виготовляється як з оптично непрозорого, так і прозорого (наприклад, акрилова пластмаса) матеріалу.

Величина зовнішнього діаметру параболічного дзеркала може бути від 200 до 500 мм.

Плоскі фазовані решітки реалізують ідею одночасного прийому звукового поля в дискретних точках певної площини, перпендикулярної до напрямку на джерело звуку.

Трубчасті мікрофони, або мікрофони «біжучої» хвилі на відміну від

відомості і значення цих відомостей в процесі доказування дозволяє визначити особливості протоколу даної слідчої дії, які полягають у такому.

По-перше, у протоколі огляду місця події фіксуються відомості про обставини, раніше сприйняті особами, що дають пояснення, роблять заяви.

По-друге у протоколі огляду місця події відображаються результати безпосереднього спостереження об'єктів слідчим, дізнавачем та іншими учасниками слідчої дії.

По-третє, протокол огляду місця події носить «технологічний» характер, оскільки виконує звітно-інформативну функцію і повинні містити опис виконуваних слідчим дій, включаючи роз'яснення прав і обов'язків учасникам, запис зауважень до протоколу або вказівку на їх відсутність.

Для оптимізації процесу протоколювання доцільно використовувати різні методи запису. Одноступеневий метод реалізується при безпосередньому записі відомостей до протоколу без проміжного носія інформації.

При двоступеневому методі фіксації інформація дослібно записується на проміжний носій, після чого складається протокол (проміжний носій зберігається у матеріалах кримінальної справи). Двоступеневий метод реалізується з використанням науково-технічних засобів (застосування комп'ютера, аудіо-, відеозапису).

Найважливішою проблемою під час складання протоколу огляду є визначення оптимального обсягу інформації, що фіксується. Очевидно, що описати все, що знаходиться на місці огляду, включаючи безліч предметів, мікрочасток, властивості об'єктів, практично неможливо. Проблема фіксації відомостей, які можуть мати значення для кримінальної справи, на нашу думку, вирішується із застосуванням методу багатоваріантного уявного моделювання події – злочину, за допомогою версій, що зв'язують спостережуване з можливими обставинами злочину. Протокольна фіксація огляду носить цілеспрямовано-вибірковий характер, – завдання полягає в тому, щоб були враховані всі можливі варіанти розвитку подій, що мають значення для розслідування.

У зв'язку з викладеним видається практично нездійсненною вимога статті 195 КПК України в протоколах описувати «... все, що було виявлено, в тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому саме вигляді, в якому спостерігалось під час проведення дії». На нашу думку, необхідно уточнити відповідне формулювання, виклавши його так: «У протоколах описуються дії слідчого, а також все виявлене під час огляду, що може мати значення для розслідування кримінальної справи, в тій послідовності, в якій оглядалося, і в тому саме вигляді, в якому спостерігалось під час проведення дії».

РОЗДІЛ 3. ФОТОГРАФУВАННЯ МІСЦЯ ПОДІЇ ТА ЙОГО ЕЛЕМЕНТІВ

3.1. Поняття та практичні рекомендації щодо використання криміналістичної фотографії під час огляду місця події

В системі методів і засобів фіксації результатів огляду місця події, регламентованих кримінально-процесуальним законодавством, провідне місце займає фотографічна зйомка⁴³, яку розглядають як одну з наочно-образних форм фіксації інформації, яка дозволяє відобразити сприйнятий за допомогою органів чуття людини образ об'єкта або його ознаки і властивості, недоступні для звичайного безпосереднього сприйняття. Дана форма фіксації, на думку Дулова А.В., на відміну від протоколу огляду дозволяє передати інформацію достатньо повно та точно⁴⁴.

Основна відмінна ознака цієї форми фіксації доказів – наочність результатів фіксації. У філософії під наочністю розуміють «властивість відображення дійсності у формі чуттєво-конкретних образів»⁴⁵, причому вважається, що «наочними є не тільки зорові, але і будь-які інші чуттєві сприйняття матеріальних об'єктів»⁴⁶.

Філософське розуміння наочності включає і вужче, семантичне тлумачення цього терміну, коли він пов'язується лише з візуальним (зоровим) сприйняттям об'єкта. Саме у цьому сенсі ми говоримо про наочність стосовно даної форми фіксації доказів. Всі прийоми наочно-образної форми фіксації забезпечують наочність, дозволяючи зафіксувати або те, що було доступне для суб'єкта фіксації при безпосередньому візуальному сприйнятті об'єкта в природі, або ті його ознаки і властивості, які стали доступні для такого сприйняття після застосування відповідних засобів фіксації.

Фотографування в даний час – найбільш поширений прийом наочно-образної форми фіксації. Це пояснюється більшою в порівнянні з іншими прийомами доступністю, простотою і низькою вартістю фотографічних процесів і апаратури, практичною достатністю в більшості випадків застосування фотографування для досягнення цілей фіксації.

На фіксацію доказової інформації, як одну з цілей судової фотографії, є вказівки у всіх визначеннях цієї галузі криміналістичної техніки. Вже в першому визначенні судової фотографії в радянській криміналістичній літературі, запропонованому С.М. Потаповим, вказувалось, що вона застосовується для «представлення суду наочного доказового матеріалу»⁴⁷.

⁴³ Разумов Э.А., Молибога Н. П. Осмотр места происшествия. – К.: РИО МВД Украины, 1994. – 672 с.

⁴⁴ Криминалистика: Учеб. пособ. / За ред. А.В. Дулова. – Мн.: НКФ „Экоперспектива”, 1996. – 415 с.

⁴⁵ Штофф В.А. О роли моделей в квантовой механике. – Вопросы философии, 1958, – № 2. – С. 73.

⁴⁶ Штофф В.А. Моделирование и философия. – М.-Л., 1966. – С. 276.

⁴⁷ Потапов С.М. Судебная фотография. – М., 1926. – С. 5.

складання протоколу, а потім прочитав його учасникам слідчої дії. Весь цей час відеозаписуюча апаратура продовжувала залишатися включеною і спеціаліст, не знаючи, що йому ще зафіксувати, перекладав камеру то на одних, то на інших присутніх осіб. В результаті вийшов відеофільм тривалістю приблизно 15 хвилин, що не містив жодної корисної для справи інформації.¹¹²

Іноді варто ознайомити його з деякими матеріалами кримінальної справи, щоб більш зрозумілою була мета фіксації певних моментів.¹¹³

Особливо потрібно вказати спеціалісту на ту обставину, що зйомка повинна вестися безперервно. В ході огляду за участю підозрюваного, що проводився із застосуванням відеозапису, оператор, який його здійснював, у процесі провадження слідчої дії несподівано припинив зйомку, повідомивши, що потрібно вимкнути радіоприймач, що працює в сусідній кімнаті, який заважає запису. Для запобігання таким випадкам необхідно заздалегідь домовитися з оператором про певну систему знаків: наприклад, піднята долоня оператора може означати його прохання перервати слідчу дію з якихось технічних причин.

Вибір найбільш вдалих точок зйомки майбутнього місця слідчої дії також краще оглянути за участю спеціаліста, який може більш кваліфіковано оцінити освітленість, рівень шуму, погодні умови та інші особливості місцевості з метою здійснення якісного відеозапису. У такому разі спеціаліст може допомогти вибрати оптимальний час і умови проведення слідчої дії, дати інші поради з його організації.

Зустрічаються випадки, коли шум вітру зводить пояснення учасників до окремих уривчастих фраз, різко знижуючи доказову цінність слідчої дії.

Істотним є незначне, на перший погляд, питання про використовуваний мікрофон: чи буде він виносним або вбудованим у відеокамеру. За наявності першого перевагу варто віддати йому, навіть якщо слідча дія відбуватиметься в приміщенні, оскільки вже на відстані в 2-3 метри і за відсутності сторонніх шумів розмовна мова слабо фіксується вбудованим мікрофоном навіть сучасних камер. Виникає необхідність постійно просити присутніх говорити голосніше. А на відкритій місцевості та ще за наявності вітру, не говорячи вже про шум транспорту і тому подібне, для запису звичайної розмовної мови на вбудований мікрофон оператор повинен знаходитися не далі ніж 1-2 метри від того, хто говорить. При цьому значно зростає план зйомки і внаслідок цього зменшується обсяг зафіксованої інформації, що може звести нанівець цінність слідчої дії. У найбільш складних випадках можливе застосування кількох виносних мікрофонів для різних учасників огляду місця події¹¹⁴.

¹¹² Горинев Ю.А., Ефимов И.П. Практика применения и рекомендации по использованию звуко- и видеозаписи на предварительном следствии. М., 1979, С. . 25).

¹¹³ Леви А.А., Горинев Ю.А. Звукозапись и видеозапись в уголовном судопроизводстве. – М.: Юрид лит., 1983, С. 49.

¹¹⁴ Белоусов А.В. Процессуальное закрепление доказательств при расследовании преступлений. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2001. – 174 с. С. 169-170.

Даний тактичний прийом застосовується практично до всіх видів огляду місця події крім первинного, оскільки провадження останнього здійснюється вперше та характеризується невідкладністю.

Потім слідчий повинен скласти докладний письмовий план огляду місця події із застосуванням кінозйомки або відеозапису, уточнити його з запрошеним спеціалістом і у випадку необхідності внести зміни і доповнення. Крім того, доцільно підготувати схему точок зйомки.

Наявність плану, що відображає послідовність фіксації епізодів і об'єктів, масштаб зображення, технічні прийоми запису мовної інформації і т.п., дозволить краще зрозуміти, як правильно провести зйомку для забезпечення чіткого сприйняття відображеного, в якому порядку знімати окремі епізоди майбутнього фільму, нарешті, зробити роботу в ході огляду місця події більш організованою і цілеспрямованою, а, отже, більш ефективною.

Фіксація огляду місця події засобами кіновідеозйомки повинна бути проведена грамотно в операторському відношенні. Це перш за все відноситься до правильного вибору різних методів і способів зйомки, побудови оптимальної композиції кадрів, зміни в необхідних випадках швидкості кінозйомки.

Використання відображувальних можливостей кінематографа повинне бути цілком підпорядковане завданням отримання достовірних відомостей про процес та результати огляду місця події. Невиправдане захоплення поєднаннями різних художніх прийомів у розрахунок на зовнішній ефект і на шкоду достовірності, як недооцінка цих можливостей, недопустимі.

Щоб зображення ходу і результатів огляду місця події супроводжувалося якісним звукозаписом, слідчий і спеціаліст повинен враховувати, що якість записаного звуку прямо залежить від акустичних властивостей місця зйомки. Тому, якщо це можливо, необхідно наперед вибрати оптимальний час і місце провадження огляду місця події, передбачити заходи для усунення наявних звукових перешкод, здійснивши пробну фіксацію.

Потрібно також завчасно вирішити, де буде знаходитись оператор з відеокамерою, щоб він не відволікав уваги учасників огляду місця події. Це дуже важливо, оскільки досвід слідчої практики свідчить, що вигляд технічних пристроїв нерідко викликає небажані емоції (страх, пригніченість, скутість і т.п.), що ускладнює встановлення психологічного контакту. Враховуючи, що слідчий як одна з головних дійових осіб огляду місця події майже завжди знаходиться в полі зору камери і будь-який його рух, всі слова фіксуються на плівці, необхідно ретельно продумати формулювання і черговість питань, які будуть з'ясовуватися в ході огляду місця події. Краще всього внести їх у письмовий план, туди також рекомендується записати і текст вступної частини протоколу. Це додасть фонограмі велику чіткість і цілеспрямованість.

Якщо в зйомці бере участь спеціаліст, який не має досвіду фіксації ходу слідчих дій, дуже важливо заздалегідь ретельно проінструктувати його, роз'яснивши завдання і порядок майбутніх дій. Наприклад, при проведенні одного з оглядів місця події слідчий не погодив заздалегідь свої дії зі спеціалістом. І після того, як були оглянуті основні об'єкти, слідчий взявся за

Згодом Н.А. Селіванов сформулював цю мету фотографування більш повно: «Судово-оперативна фотографія – це система видів фотографічної зйомки, що використовується на досудовому слідстві для відображення матеріальних даних, що мають доказове значення, і для дослідження речових доказів в слідчо-оперативних цілях»⁴⁸.

Переваги фотографування як методу фіксації доказів полягають в такому:

1. Фотографування забезпечує швидкість фіксації об'єкта.
2. Фотографування забезпечує повноту і наочність результатів фіксації.
3. Фотографування забезпечує об'єктивність і точність фіксації. Фотографічне зображення позбавлене того суб'єктивного відношення до об'єкту, яке завжди в тій чи іншій мірі притаманне опису.
4. Фотографування дозволяє фіксувати недоступні для візуального розділювального сприйняття відтінки кольору.

Ці переваги фотографування до певної міри компенсують її недоліки як засобу фіксації: площинний характер відображення, в деяких випадках перспективні викривлення, можливу нечіткість знімку і деякі інші.

В результаті розвитку судової фотографії, розробки нових засобів і прийомів фотографування ці її недоліки як засобу фіксації можуть бути повністю або в значній мірі усунені.

До переваг фотографування необхідно віднести також і те, що цей процес не порушує слідів обстановки, тому цей спосіб фіксації обстановки місця події застосовується раніше всіх інших методів⁴⁹.

Ефективність фотографії як засобу відображення загальної картини обстановки, а також наявності, стану і положення окремих об'єктів та їх ознак, призвела до широкого використання фотографічної зйомки у процесі огляду місця події практично під час розслідування всіх категорій злочинів.

Зростання ролі і значення фотографічних знімків, зроблених під час розслідуванні злочинів, обумовлено ще і тим, що інформація, що міститься в них, часто виступає як доказ у справі.

Наочно відтворюючи ті самі елементи обстановки, які описуються в протоколі, фотографічні знімки, з одного боку, сприяють правильному і точному розумінню змісту протоколу, а з іншого – дозволяють перевірити об'єктивність і повноту записів в ньому шляхом зіставлення опису і зображення. Наявність додатків до протоколу у вигляді фотознімків робить його текст більш зрозумілим, створює у особи, яка читає протокол, ефект присутності на місці події. Крім того, деякі елементи обстановки в протоколі з певних причин можуть бути не зафіксовані або зафіксовані неповно і недостатньо точно. В таких випадках фотографії дозволяють заповнити недоліки в протоколі або уточнити окремі його частини.

⁴⁸ Селіванов Н.А. Судово-оперативная фотография. – М., 1955. – С. 18.

⁴⁹ Осмотр места происшествия по делам о насильственной смерти. Пособие для следователей / Под ред. А.В. Дулова, Н.И. Порубова. – Минск: НИИПККнСЭ, 1995. – 364 с.; Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: Наук.-практ. посібник / За ред. Н.І. Клименко. – К: Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.

Застосування фотографічних засобів не звільняє слідчого від повної і точної фіксації своїх дій і всього знайденого при огляді в протоколі огляду місця події. Навіть високоякісні фотознімки не можуть бути підставою для спрощення або скорочення протоколу.

Як джерела доказових фактів фотографічні знімки (оформлені у вигляді додатків до протоколу) повинні відповідати певним вимогам процесуального, тактичного і технічного характеру.

Кримінально-процесуальний закон містить норми, в яких є вказівки щодо застосування фотографування при проведенні слідчих дій.

Якщо фактичні дані, що мають доказове значення, отримали своє відображення на фотографічному знімку, оформленому з дотриманням процесуальних вимог, знімок визнається джерелом доказів.

Закон надає слідчому право вирішувати питання про доцільність застосування фотографування під час огляду місця події; у свою чергу вимога підвищення якості огляду обумовлює необхідність фотографування при розслідуванні більшості злочинів⁵⁰.

Однак, незважаючи на переваги даного способу фіксації результатів огляду місця події під час розслідування окремих видів злочинів, необхідно визнати, що окремі слідчі вважають за доцільне під час проведення вказаної слідчої дії обмежитись лише складанням протоколу та кресленням планів та схем. Так, серед досліджених нами 68 кримінальних справ про викрадення майна (ст. 185 та 186 КК України) було проведено 92 огляди місця події (місцевості або приміщення), за результатами яких складено відповідні протоколи. Із них лише у 28 (30%) випадках застосовано фотографічні методи фіксації місця події. У 64 (70%) випадках фотозйомка не використовувалась взагалі. На нашу думку це свідчить про недооцінку слідчими доказового значення фототаблиці як додатку до протоколу слідчої дії.

Вважаємо, що для повноти відображення результатів огляду місця події зображення на фотознімках мають винятково важливе значення, оскільки основне їх призначення – це фотографічна фіксація обстановки, різних предметів і слідів. Фотознімки можуть заповнити пробіли, допущенні з певних об'єктивних чи суб'єктивних причин під час складання протоколу огляду місця події.

Такої ж думки дотримуються опитані нами працівники органів дізнання та досудового слідства, 55 % яких вказали на необхідність закріплення у КПК цього способу фіксації як обов'язкового.

На фотознімках місця події повинно міститися все найбільш важливе і суттєве, що необхідне для з'ясування обставин, особливостей і наслідків того, що відбулося.

На фотознімках, зроблених на місці події, необхідно зафіксувати:

В ході підготовки необхідно враховувати, що різні приміщення можуть мати акустичні якості, що істотно відрізняються, тому корисно зробити пробний запис.

Усі освітлювальні прилади повинні працювати (низький рівень освітленості часто істотно знижує цінність відеозапису, і тому додаткові освітлювальні прилади є не зайвими), варто запастися чистими відеокасетами. Необхідно заздалегідь перевірити справність технічних засобів, а також забезпечити наявність телевізора, відеомагнітофона, комп'ютера та інших технічних засобів, за допомогою яких запис слідчої дії буде переглянутий після її закінчення.¹¹⁰

На момент початку зйомки необхідно мати план слідчої дії. До нього вносяться перш за все дані, які важко утримати в голові: прізвища, імена і по батькові всіх присутніх, факт роз'яснення їм їх прав, дані про застосовану техніку і т.д. Потім потрібно вказати питання, що підлягають з'ясуванню і послідовність передбачуваних дій: рух на місцевості, з'ясування в різних точках місцевості певних фактів у справі.

Оскільки кінозйомка або відеозапис вимагають відповідних знань і навиків (які слідчий не завжди має), то, як правило, для цього запрошується спеціаліст – співробітник експертно-криміналістичного підрозділу при УМВС або прокурор-криміналіста, а іноді оператора кіно- або телестудії. В такому випадку вся увага слідчого може бути сконцентрована на ході і результатах огляду місця події, що в тактичному відношенні дуже важливо. Разом зі спеціалістом слідчому необхідно здійснити такі організаційно-технічні заходи:

- визначити об'єкти, що підлягають фіксації за допомогою кінозйомки або відеозапису залежно від виду огляду місця події та умов його проведення;
- вирішити, які прийоми і методи зйомки необхідно застосувати для найбільш достовірного і наочного відображення ходу і результатів процесуальної дії;
- вибрати кіно- і телеапаратуру, засоби освітлення об'єктів зйомки і оптимальний варіант їх розміщення;
- вирішити інші питання організаційного і технічного характеру.

Для успішного здійснення даних заходів виключно важливе повне взаєморозуміння між слідчим і спеціалістом. Слідчому перш за все необхідно ознайомити спеціаліста зі всіма матеріалами кримінальної справи, що відносяться до огляду місця події, роз'яснити йому загальне завдання цієї дії і конкретні цілі кінозйомки або відеозапису. Потрібно наперед побувати на місці провадження огляду місця події, ознайомитися з його обстановкою і об'єктами, які належить зафіксувати, умовами освітлення, наявністю звукових перешкод, вибрати найбільш прийнятні точки зйомки¹¹¹.

¹¹⁰ Белоусов А.В. Процессуальное закрепление доказательств при расследовании преступлений. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2001. – 174 с. С. 168.

¹¹¹ Криминалистическая фотография и видеозапись: Учебно-практическое пособие. Под редакцией профессора Е.П. Ищенко. – М.: Юристъ, 1999. – 438 с. С. 385.

⁵⁰ Разумов Э.А., Молибога Н.П. Осмотр места происшествия. – К.: РИО МВД Украины, 1994. – 672 с.

доказової інформації, відображеної в зорових і звукових сигналах, що істотно полегшує оцінку результатів будь-якої слідчої дії і отриманих доказових даних, перевірку дотримання процесуальних вимог, що регламентують її провадження.

Перед слідчим спочатку виникає питання про необхідність відображення ходу і результатів огляду місця події на кіноплівку або відеострічку, та про те, хто безпосередньо буде здійснювати науково-технічну фіксацію?

Очевидно, що потреба у фіксації процесуальних дій за допомогою кінозйомки або відеозапису виникає лише в тих випадках, коли необхідно відобразити важливу для встановлення істини у справі дію, динаміку розвитку події або явища і т.п., що шляхом опису в протоколі зробити досить складно, а інколи і неможливо.

Як правило, далеко не завжди під час огляду місця події доцільна кінозйомка і відеозапис.

Прийшовши до висновку про необхідність використання в ході огляду місця події відеозапису слідчому належить вирішити немало організаційних і тактичних питань. М.Я. Розенталь пропонує перелік попередніх дій з 20 пунктів (аж до отримання витягу з генплану місцевості або з карти, на яку згодом можна нанести схему-додаток до протоколу, і отримання прогнозу погоди)¹⁰⁸.

Перш за все це виклик учасників, який істотно розширений у порівнянні з рядовою слідчою дією. Наприклад, в огляді місця події за участю неповнолітнього обвинуваченого, що знаходиться під вартою, братимуть участь оператор, захисник, поняті, конвойні, часто виникає необхідність у присутності статистів або оперуповноважених.

Якщо передбачається виїзд на місцевість, необхідно ознайомитися з місцем майбутньої зйомки і взяти заходів до найбільш успішного проведення слідчої дії і запобігання можливим перешкодам, особливо це відноситься до вулиць міст¹⁰⁹.

В тому випадку, якщо відеозйомка проводитиметься в приміщенні, теж бажано зробити ряд підготовчих дій, направлених на запобігання можливим перешкодам: у приміщенні краще відключити радіоприймачі, телефони, факси та інші пристрої, що працюють в режимі постійного прийому і щільно закрити вікна. Характерно, що повсякденний шум, що зазвичай не помічається людиною (шум вулиці, цокання годинника і т.п.) виразно записується на плівку і істотно заважає під час перегляду запису.

Окрім цього, обов'язково треба замкнути двері і вивісити на них табличку, що забороняє стукати і входити; для забезпечення належних умов проведення огляду приміщення біля дверей може бути виставлений охоронець.

– обстановку, тобто сукупність зовнішніх умов, в яких відбувалася подія, що розслідується, первинне розміщення і стан предметів, що містять інформацію про подію;

– об'єкт, на який були спрямовані злочинні дії, його розміщення, стан і ознаки, що характеризують спосіб впливу на нього;

– сліди інших дій учасників і пересування їх на місці події;

– наслідки злочину або події, причина якої встановлюється;

– сліди, речові докази і предмети, що мають значення для уточнення і з'ясування суті того, що відбулося.

На місці події обов'язковому фотографуванню підлягають такі об'єкти:

– об'єкти, що піддалися природним змінам;

– об'єкти, словесний опис яких неможливий або ускладнений через складності форми або їх стану;

– об'єкти, вилучені з місця події через особливі обставини (наприклад, при дорожніх подіях транспортні засоби з проїжджою частиною магістралей вилучаються для відновлення руху, з місця події також обов'язково вилучаються вибухонебезпечні предмети та ін.)⁵¹.

– речові докази у вигляді предметів, які через громіздкість або інші причини не можуть зберігатися у матеріалах кримінальної справи (великі партії товарів, зберігання яких ускладнене або витрати із забезпечення спеціальних умов зберігання яких співрозмірні з їх вартістю);

– невідомі трупи⁵².

Найбільш поширеними об'єктами зйомки при огляді місця події є ділянки місцевості, будівлі, приміщення, трупи, окремі предмети і сліди. Це підтвердили відповідно 95%, 84%, 82%, 89% та 77% опитаних. Місце події може бути розташоване як на відкритій місцевості, так і в приміщенні. Залежно від цього правила і порядок фотографування у кожному конкретному випадку мають свої особливості. Це стосується перш за все визначення місця перебування особи, яка здійснює фотозйомку.

Для отримання знімків загального вигляду місця події пропонуємо використовувати такі варіанти розміщення фотоапарата.

Найбільш прийнятною для фіксації ділянки місцевості з відкритим простором і вільними підходами до нього (відкрита площа в місті, широка вулиця, поле і т.д.) є хрестоподібна зйомка. Орієнтуюча і оглядова зйомка такого місця події повинна об'єднуватися одним знімком. Зв'язок між знімками простежується за зображенням центральної частини місця події (труп, транспортний засіб і т.п.). Фіксація значної території вимагає застосування способів панорамної зйомки.

¹⁰⁸ Розенталь М.Я. Справочник следователя (обязательный минимум действий по уголовным делам некоторых категорий и рекомендации по отдельным вопросам расследования преступлений). – М., 1992. – С. 68-74.

¹⁰⁹ Башкатов В.К. Застосування кінозйомки на попередньому слідстві. – М., 1974. – С. 19-20.

⁵¹ Разумов Э.А., Молибога Н.П. Осмотр места происшествия. – К.: РИО МВД Украины, 1994. – 672 с.

⁵² Семенов В.А. Технические средства фиксации содержания и результатов следственных действий // Вестн. Оренбургского государственного ун-та. – 2006. – № 3. – С. 157-162.

Якщо місце події обмежене з двох паралельних сторін (вузька вулиця, провулок, проміжок між корпусами будинків, складських приміщень і т.п.), фотографування загального вигляду місця події проводиться з боку відкритого простору із застосуванням зустрічної зйомки. При компактному розташуванні слідів і предметів на місці події орієнтуюча і оглядова зйомка можуть виконуватися на одному знімку. Це можливо, якщо предмети переднього плану не закривають розташованих за ними об'єктів і навколишнього фону. У випадку, якщо предмети переднього плану перешкоджають огляду або ділянка має нерівний рельєф, то вибирають верхню точку зйомки. Верхня точка застосовується також для зйомки загального вигляду місця події із значною протяжністю в глибину (місце автотранспортної події і т.п.).

Найбільш вигідною точкою зйомки для місця події, що обмежене з одного боку і має значну протяжність по фронту (залізничний склад, платформа, труп на березі ріки) є точка, напроти середини ділянки, де відбулася подія. Це дозволяє використовувати кругову панораму. Якщо підбір такої точки виключений, то доцільно використовувати лінійну панораму. Можливе також застосування діагональної зйомки з точок, розташованих з двох сторін від об'єкта зйомки. Проте недоліком такої зйомки є значне зменшення масштабу дальнього плану місця події у порівнянні з переднім.

Якщо місцем події є замкнутий простір, що має вихід до навколишньої території, (двір, оточений будинками, майданчик в сквері, парку, відокремлений від решти частини парканом, і т.п.), точка орієнтуючої зйомки обирається за зовнішніми межами місця події, щоб показати розміщення проходу на місце території події щодо навколишніх предметів. На орієнтуючому знімку необхідно показати другий вихід, якщо він є, а шляхи підходу і відходу злочинця невідомі. Вибір точок для оглядової зйомки проводиться з урахуванням форми ділянки (прямокутна, квадратна, кругла), її розміру, вільного огляду. Але одна з них повинна розміщуватися в проході, що веде до місця події.

При невеликій висоті огорожі переважно за її межами необхідно обрати верхню точку зйомки. Такий знімок дозволить створити цілісне уявлення про обстановку місця події.

Вибір точок зйомки для території, ділянки якої знаходяться на різних рівнях один щодо одного (беріг річки з крутим схилом, уступи кар'єру), ускладнений. Вони обираються так, щоб на знімках було видно всю територію на різних рівнях, або більша її частина.

В деяких випадках таке місце події фотографується окремими ділянками, розташованими на різних рівнях. Щоб встановити зв'язок між фотознімками різних ділянок, в їх зображення необхідно включати загальні для всіх зон предмети.

У кадри орієнтуючої і оглядової зйомок місця події, огляд якого разом з навколишнім оточенням повністю або частково ускладнений (ділянка, поросла чагарником або деревами) обов'язкове включення предметів-орієнтирів. Це бажано також при вузловій зйомці, оскільки дозволяє

документальну достовірність і може використовуватися в слідчій практиці лише у виняткових випадках. На якість звукового супроводу впливають акустика приміщення, де проводиться відеозапис, наявність звукових перешкод і характеристика спрямованості мікрофона при високому рівні сторонніх шумів. У спеціально необладнаних приміщеннях предмети обстановки, стіни, підлога, стеля добре відбивають звукові хвилі, які фіксуються мікрофоном разом з корисною звуковою інформацією. Ці перешкоди можуть бути такими значними, що сприйняти звуковий супровід криміналістичного документального відеофільму стане важко. Зменшити інтенсивність відображення звукових хвиль в приміщенні можна покриттям підлоги матеріалом, що поглинає звук, закриттям штор на вікнах та іншими заходами.

Якщо ж огляд місця події проводиться під відкритим небом, доцільно робити це у безвітряну погоду, оскільки якість запису звуку під впливом вітру істотно погіршується. Навіть незначний рух повітря при відтворенні відеограми сприймається як інтенсивний шумовий фон. Зменшити створювані вітром перешкоди можна, прикривши мікрофон відеокамери тканиною, наприклад носовою хусткою. Тканина не пропускає потоки повітря, які створюють характерний виючий звук, проходячи через отвори сітки, що захищає мембрану мікрофона. Можна також запропонувати особі, чий показання записуються, повернутися до вітру спиною.

Для синхронного запису звукового супроводу криміналістичного телефільму виходячи з характеру і умов огляду місця події використовується мікрофон, вбудований в знімальну камеру, або виносний, якщо неможливо отримати якісний запис звуку з вмонтованого мікрофона, наприклад при значній відстані між спеціалістом, який здійснює зйомку та іншими учасниками огляду місця події. При виборі місця установки виносного мікрофона необхідно враховувати краще сприйняття звуків, що йдуть в напрямку, перпендикулярному лицьовій панелі мікрофона, тому тримати його потрібно повернувши в бік слабого джерела звукової інформації.

Перед початком відеозйомки необхідно переконатися у придатності приміщення для звукозапису, зробивши кілька спроб. Відеокамера вмикається у режим «запис» і при звичайному рівні шумів залишається на декілька хвилин. Відтворення дозволить визначити, чи є необхідність у зниженні рівня шуму, виборі іншої камери і т.п.

Якщо огляд місця події проводиться у нічний час або в умовах недостатньої видимості, виникає необхідність у застосуванні пристроїв нічної відеозйомки.

4.3. Тактико-технічні особливості застосування кінозйомки і відеозапису під час огляду місця події

Для отримання в ході розслідування судово-документальних кінофільмів і відеозаписів, як джерел доказів у кримінальній справі, слідчі повинні добре знати тактико-технічні прийоми здійснення кінозйомки і відеозапису на досудовому слідстві. Застосування цих засобів створює максимальний потік

Вибираючи масштаб зображення, необхідно пам'ятати, що він залишається незмінним тільки для статичних кадрів, що займають в криміналістичному телефільмі незначне місце. Панорамуючи, використовуючи наїзди і від'їзди, оператор плавно переходить від одного масштабу зйомки до іншого, чим досягає найбільшої виразності і документальності доказової інформації.

При зйомках судового телефільму важливо грамотно побудувати композицію, максимально використовуючи корисну площу кадру, правильно розмістити криміналістичні об'єкти зйомки.

При компонуванні кадру потрібно враховувати специфіку телебачення: невеликі розміри екрана телеприймача і низьку роздільну здатність відеострічки роблять зображення схемним, частково позбавленим деталей. Просторові співвідношення у порівнянні з формою, розташуванням і рухом об'єктів, передаються гірше, а отже, кадри, на яких зображено велику кількість об'єктів, сприймаються незадовільно. Тому при зйомках телефільму про огляд місця події доцільно використовувати середні та крупні плани, що посилює сприйняття відображеного, наближає до дії, що відбувається, дозволяє підкреслити значущість зафіксованих епізодів. В той час важко уявити взаємозв'язок незнайомих предметів і явищ – правильне поняття про величину невідомих об'єктів створюється за допомогою порівняння зі звичними. Всі предмети в кадрі (велика їх кількість небажана) повинні фокусувати увагу на головному криміналістичному об'єкті.

Домогтись кращої передачі перспективи на телеекрані можна, будуючи кадр правильно не тільки в масштабному, але і в перспективному відношенні. Одним зі способів досягнення просторової глибини телевізійного зображення є побудова кадру так, щоб на першому плані був обов'язково присутнім який-небудь об'єкт (стовп, дерево і т.п.). В цьому випадку багатопланове зображення виглядає більш об'ємним.

Іншим способом досягнення глибини зображення є правильний підбір тональних співвідношень об'єктів зйомки і фону. Якщо тональна градація зображення при передачі в чорно-білому варіанті буде незначною (наприклад, темно-синій об'єкт і фон вишневого кольору на екрані телевізора будуть майже однаковими), то об'єкт і фон зливаються, кадр стає плоским, невизначним. Щоб уникнути цього, потрібно зробити таке: змінюючи тон фону, дивитися на об'єкт, що знімається, через електронний видошукач камери і вибрати кращий по співвідношенню тонів варіант. Більш краща, звичайно, зйомка кольорового криміналістичного відеофільму.

На практиці відеозапис в ході огляду місця події здійснюється і в приміщенні, і на місцевості, тому освітлення може бути природним, штучним або комбінованим. Правильно вибрати освітлення об'єктів зйомки, – означає створити світлові умови для отримання належного за якістю і виразністю зображення. Для цього необхідна відповідність освітленості об'єктів фону і світлочутливості відеострічки.

Для повної документальності судового відеофільму запис звуків, супроводжуючих дії, повинна здійснюватися одночасно з фіксацією на відеострічку зображення. Подальше озвучування фільму знижує його

визначити їх місцезнаходження. У таких умовах доцільно відзначити (номерним покажчиком) центр місця події і зосередження найбільш важливих матеріальних слідів події. Номерними покажчиками також необхідно відзначити положення невеликих за розмірами і замаскованих нерівностями ґрунту слідів і предметів, які можуть надалі бути речовими доказами. Це дозволяє відшукати певні предмети і сліди на оглядових і вузлових знімках.

Розміщення точок фотографування загального вигляду такого різновиду місця події, як ділянка в лісі, обумовлюється напрямками, з яких відкривається найкращий вид на цю ділянку. Якщо вид мінімальний, то знімками загального вигляду будуть вузлові знімки. По можливості фотографуються межі території, на якій розташовується місце події.

Фотознімки загального вигляду будівлі та прилеглої до неї території повинні відобразити:

- розміщення будівлі щодо навколишньої місцевості;
- шляхи підходу до цієї будівлі;
- розміщення слідів і предметів на місцевості.

Точки зйомки та її прийоми вибираються з урахуванням розташування будівлі щодо навколишньої місцевості, умов і обставин вчинення злочину.

Для посилення колірного контрасту (посилення або послаблення колірного тону) використовуються світлофільтри. Необхідно пам'ятати, що об'єкт, колірний тон якого треба підсилити або послабити, спочатку фотографується без світлофільтру, а потім вже з фільтром. При цьому у фототаблиці під відповідним відбитком повинно бути вказано: «об'єкт сфотографований зі світлофільтром ЖС-12». При зйомці зі світлофільтром необхідно враховувати його кратність при визначенні експозиції.

Певні труднощі, пов'язані з отриманням як загальних планів всієї обстановки, так і її окремих вузлів і деталей має фотографування у приміщенні. Замкнутість простору, що фіксується, практично не дозволяє відійти на відстань, що дозволяє охопити велику частину або весь простір, а нерідко і окремих предмет, наприклад двері, одним кадром. Це приводить до того, що обстановка на місці події відображається фрагментарно, розрізненими знімками, зв'язок між якими не спостерігається.

На вибір і кількість точок зйомки для отримання знімків загального вигляду приміщення впливає розмір, планування приміщення, а також розміщення предметів у ньому. Частина приміщення під час зйомки з вибраної точки завжди опиняється за межами поля зору об'єктиву. Тому відображення загального вигляду приміщення вимагає не менше двох точок зйомки. Якщо з яких-небудь причин загальний вигляд приміщення відобразити в двох кадрах неможливо, то кількість точок зйомки збільшують. При цьому в кожен кадр необхідно включати предмети-орієнтири, що дозволяють прослідкувати зв'язок між частинами обстановки, відображеної на окремих знімках.

Для збільшення дистанції зйомки фотографування доцільно проводити з дверних або віконних отворів, а також поміщати фотоапарат якомога ближче до стіни.

Якщо приміщення прямокутної форми має велику протяжність, то

застосовують зустрічну зйомку від середини менших сторін приміщення. При квадратній або прямокутній (близькій до квадратної) формі приміщення користуються одним з двох прийомів. Перший полягає в тому, що з одного кута кімнати проводять зйомку способом кругової панорами, роблячи два-три кадри. Другий прийом – хрестоподібна зйомка, точки зйомки від середини кожної з чотирьох сторін приміщення. Зв'язуючим елементом є предмети центру приміщення.

Відображення загального вигляду Г-подібних приміщень вимагає фотографування не менше, ніж з трьох точок і чотирьох напрямків, оскільки воно є комбінацією двох прямокутних приміщень.

Зйомку в приміщеннях значно полегшує застосування ширококутних об'єктивів. Вони дозволяють зменшити кількість точок і напрямків зйомки, хоча і вносять викривлення у зображення, особливо по краях кадру.

Фотографування в приміщеннях майже завжди здійснюється в умовах недостатнього освітлення, тому необхідно використовувати імпульсну лампу. Освітлення приміщення можна підсилити за рахунок наявних в ньому освітлювальних приладів (верхніх і настінних світильників, настільних ламп і тому подібне). Додатковими джерелами варто користуватися для посилення освітленості предметів, що знаходяться в глибині приміщення, і підсвічування тінюваних сторін.

Складним і трудомістким процесом є фотографування загального виду місця події на великих ділянках території в нічний час. Для отримання знімків в таких умовах застосування імпульсної лампи стає непридатним, оскільки вона дозволяє освітлювати невеликі за площею ділянки місцевості. Для отримання задовільних результатів при зйомці з імпульсною лампою на великих за площею територіях можна застосувати метод дробової експозиції.

Характерною особливістю нічної зйомки з використанням лампи-спалаху є висока контрастність отримуваних знімків. Тому деталі ділянок об'єктів зйомки, розташовані поза межами дії джерел світла, зазвичай не є видимими. Рекомендується найбільш важливі деталі обстановки місця події освітлювати додатковими джерелами світла. Як такі можна використовувати автомобільні фари, переносні освітлювачі. Розміщення джерел підсвічування проводиться з урахуванням тих, що є на місці події (вуличні світильники, освітлені вікна, під'їзди будинків і тому подібне).

Щоб була впевненість в позитивних результатах зйомки в нічних умовах, необхідно продублювати кадри, збільшивши первинну видержку в 2-4 рази. Для зйомки в нічних умовах дуже великі видержки не страшні, оскільки при дуже тривалій видержці знімок виходить близький за характером до звичайного, сфотографованого при денному освітленні. Негативно на якість зображення впливає занадто мала видержка, оскільки вона приводить до підвищення контрасту негативу. Фотоматеріали для зйомки в нічних умовах необхідно вибирати м'які з великою фотографічною широтою. Застосування ширококутного об'єктива забезпечить достатню глибину різкості при невеликих значеннях діафрагми. Це дозволить також наблизити фотоапарат до об'єкта зйомки і ближче розташувати джерела світла для підсвічування предметів на місці події.

вниз. Проте даний прийом виправданий лише тоді, коли спостереження дій об'єкта зйомки, в реальній дійсності було саме таким (спостерігач лежав на землі, дивився з вікна квартири, розташованій на верхньому поверсі, і т.п.).

Велике значення має вірна масштабна побудова телекадру, що дозволяє за рахунок зміни масштабу об'єктів зйомки, відобразити загальну картину провадження огляду місця події, його обстановку, виділити вузлові моменти і деталі в їх взаємодії.

Як правило, загальним планом здійснюється орієнтуюча і оглядова зйомка місця події. Таким планом добре починати епізоди документального телевізійного фільму, він вводить глядачів в курс майбутніх подій. Середній план, збільшуючи частину зображення загального, спрямовує увагу на певний об'єкт, дії якого в даному масштабі добре помітні.

Вузлову зйомку можна проводити однією або кількома камерами одночасно.

Багатокамерна зйомка доцільна тільки тоді, коли фіксуються дії, які неможливо повторити кілька разів (наприклад, пожежа на місці події). В інших випадках однією і тією самою камерою можна зняти з декількох точок.

Зйомка однією камерою проводиться у випадках, коли про всі істотні для справи особливості об'єкту, що фіксується, можна отримати достатньо повне уявлення при спостереженні з однієї точки або коли обстановка на місці зйомки хоча і вимагає відображення об'єкту з кількох точок, але дозволяє здійснити це шляхом послідовної зміни точок зйомки. Проте можливі ситуації, коли зйомку з кількох точок провести однією камерою неможливо. До них варто віднести такі випадки, коли з кількох точок потрібно зафіксувати процеси або дії, які не можуть бути повторені необхідну кількість разів або їх повторення пов'язане зі значними затратами часу і засобів, або це недоцільно з тактичних міркувань. Наприклад, фіксація процесу горіння при огляді місця пожежі, коли пожежа ще не закінчилася.

Методика багатокамерної зйомки полягає у такому. У точках, звідки добре видно фази розвитку подій, розміщують кілька однотипних камер і проводять зйомку. Залежно від розмірів об'єктів точки зйомки, що фіксуються, необхідно розміщувати на різних відстанях від них. Вузлова зйомка дає можливість показати окремі частини об'єкта зйомки.

Вузлова зйомка дозволяє показати крупним планом частину об'єктів оглядової зйомки¹⁰⁷.

Для виділення найважливіших частин об'єкта зйомки використовують крупний план. В його масштабі чітко видно окремі риси обличчя і помітні ознаки (шрами, родимі плями і т.п.), міміку, що відображає психологічний, емоційний стан людини.

Детальний план необхідний для демонстрації в повний кадр головних деталей об'єкта зйомки.

¹⁰⁷ Найдис И.Д. Судебная кинематография и видеозапись. – Харьков: Вища школа, 1986. – 200 с. С. 36-37.

Потім відеозапис можна перервати і почати його знову, коли в ході огляду необхідно зафіксувати які-небудь предмети або коли з'явиться необхідність зафіксувати дії зацікавлених осіб, спрямовані на зрив процесуальної дії (наприклад, якщо вони починають ображати учасників слідчої групи, заважають їм проводити огляд). Як показує практика, початок відеозапису в таких випадках сприяє швидкому відновленню порядку. Проте початок відеозапису позитивно впливає і на учасників слідчо-оперативної групи, які в подібній ситуації поводяться стриманіше, не піддаючись на провокації.

Основні операторські прийоми при зйомці криміналістичного телефільму (панорамування, наїзд і від'їзд) аналогічні прийомам судової кінозйомки з деякими обумовленими іншим характером відображення зображення особливостями.

Так, використання панорамування при зйомках телевізійного фільму про хід і результати огляду місця події повинне відповідати окремим правилам, недотримання яких веде до різкого зниження якості зображення. По-перше, необхідний вибір відповідної швидкості панорамування. Невеликий розмір телевізійного екрану вимагає значного часу для з'ясування змісту телевізійного кадру, тому панорамування потрібно проводити більш плавно, сповільненим рухом відеокамери. По-друге, панорами повинні починатися і закінчуватися статичними кадрами, інакше вони погано узгоджуються з сусідніми епізодами, даючи монтажний збій. По-третє, всередині панорам доцільно робити зупинки для показу головних об'єктів (наприклад, предметів, що служать орієнтирами на місцевості; в будинку, в якому було вчинено злочин, і т.п.). Для загострення уваги глядачів під час зупинки доцільно застосувати «наїзд», що показує об'єкт крупним планом. Переходи від загального плану до крупного (наїзд) і навпаки (від'їзд) необхідно здійснювати послідовно, плавно, що забезпечить природність їх сприйняття.

Знімати епізоди криміналістичного телефільму варто у тій самій послідовності, в якій вони будуть демонструватися на екрані, щоб уникнути монтажу. Якщо при кінозйомці зробити це майже неможливо, то при виконанні ряду правил чітка послідовність відеозйомки цілком можлива.

Створити закінчений, зв'язний сюжет документального телевізійного фільму про огляд місця події можна за умови правильного вибору і дотримання в кожному епізоді основного напрямку зйомки, вірного чергування загальних, середніх, крупних і детальних планів. Основний напрямок при зйомці епізоду огляду місця події вибирається з розрахунком оптимальної фіксації всіх дій і об'єктів на загальному плані зображення, різкі відхилення від нього недопустимі.

Час демонстрації окремих планів зображення залежить від масштабу кадрів: більш дрібні повинні демонструватись довше для повного з'ясування їх змісту, крупний план може бути сприйнятий швидше.

Важливий правильний вибір точок зйомки при фіксації епізодів огляду місця події. Частіше за все вони розташовуються на рівні очей людини, що є природнім і не викривлює перспективу зображення. Однак, в окремих випадках доцільно вести зйомку з ракурсом, відвівши телекамеру вгору або

Фотографування великих ділянок місцевості без застосування імпульсної лампи можливе тільки з тривалими видержками. Воно вимагає необхідних навиків і пов'язане зазвичай з великими затратами часу. Тому доцільніше іноді відкласти здійснення зйомки до світлішого часу доби. Це можна зробити в тих випадках, коли розміщення деталей обстановки місця події щодо навколишньої території, споруд, будівель і рельєфу не зазнає змін і залишається в колишньому стані після огляду. Сам факт перенесення фотографування повинен бути обумовлений в протоколі огляду місця події.

Іноді на місці події обстановка, розміщення деталей, стан і місця розташування предметів в ході огляду не можуть бути збережені в незмінному вигляді. При розслідуванні дорожньо-транспортної події, наприклад, дуже важливо зафіксувати на місці події позу і положення трупа щодо транспортних засобів, розмітки дороги тощо.

У цих, та інших невідкладних випадках застосовують засоби нічної фотозйомки.

До них відносяться перш за все прилади нічного бачення (ПНБ) на основі електронно-оптичних перетворювачів (ЕОП). За допомогою спеціальних адаптерів екран ЕОП може бути оптично пов'язаний з фотоплівкою фото- (кіно) камери або з матрицею ПЗЗ (прилад з зарядовим зв'язком, тобто напівпровідниковий кристал кремнію, який складається з фотосайтів – світлочутливих елементів) ТБ відеокамери. У першому випадку це досягається або за допомогою оптики перенесення зображення, або притисканням безпосередньо до екрану ЕОП фото- (кіно) плівки за допомогою спеціального механізму. Оптика перенесення вносить втрати по роздільній здатності, передачі контрасту і по енергетиці. Крім того, вона збільшує габарити пристрою. Замість такої оптики може бути використаний кільцевий адаптер, що допускає фото- і відеозйомку за допомогою штатного об'єктива безпосередньо з екрану ЕОП, проте це приведе до погіршення якості зображення і додаткових енергетичних втрат. Контактний спосіб фотографування дозволяє виключити вказані втрати, але вимагає роботи ЕОП в імпульсному режимі, оскільки експозиція плівки забезпечується подачею імпульсу напруги, відмикаючого ЕОП на потрібний час експозиції. Це вимагає застосування відповідного імпульсного блоку управління ЕОП, що приведе до збільшення маси і енергоспоживання пристрою.

Досконалішим способом є стиківка ПНБ з цифровим фотоапаратом або з відеокамерою. Це дозволяє отримати зображення на електронних носіях, спрощує і прискорює процес створення зображень, їх тиражування, допускає їх обробку в реальному масштабі часу або з накопиченням інформації. При цьому ПНБ виконують у вигляді малогабаритної насадки для фото- або відеокамер. Для того, щоб перенести зображення з екрану ЕОП ПНБ на світлочутливий елемент фото- або відеокамери, найчастіше застосовують лінзові адаптери, які входять в комплект ПНБ. Адаптери називають лінзами Релея. Вони можуть переносити зображення в масштабі 1:1, або із збільшенням 1,5-2,5×, або із зменшенням до 0,5×. Зменшення часто буває необхідно для узгодження лінійних полів зору екрану ЕОП і матриці ПЗЗ, а також для підвищення її освітленості. Відносний отвір адаптера може бути

від 1:1,5 до 1:6, фокусна відстань від 15 до 40 мм.

Найчастіше у вигляді таких ПНБ використовують малогабаритні нічні монокуляри («пocketскопи»).

Зокрема, pocketскоп ORT 3153 фірми Ortec Ltd. (Ізраїль) складається з взаємозамінних модулів і має відповідні адаптери різного типу. ПНБ ORT 3152 має межі фокусування 0,25 м – Г, вбудоване світлодіодне джерело світла з потужністю випромінювання 2 мВт на довжині хвилі 0,84 мкм. Робочий діаметр фотокатода ЕОП складає 18 мм⁵³.

Фірма Javelin Electronics (США) запропонувала ПНБ Model 222 з роздільною здатністю до 30 штр/мм і з посиленням яскравості до 45×103. ЕОП першого покоління має діаметр фотокатода 18 мм. ПНБ Model 226 тієї самої фірми з більшою дальністю дії має роздільну здатність до 40 штр/мм, посилення яскравості до 105. ЕОП має робочий діаметр фотокатода 40 мм⁵⁴.

Найбільш досконалі моделі ПНБ розробила фірма Intevac (США) на базі ЕОП покоління III⁵⁵.

Моделі ПНБ Nite MATETM 1305/1306 мають роздільну здатність 450 ТБ-ліній при зоряному світлі (10-4 лк). Модель 1305 розроблена для стиковки з ТБ-камерою формату 2/3 дюйма, модель 1306 – формату 1/2 дюйма. Енергоспоживання ПНБ разом з ТБ-камерою складає 6 Вт, динамічний діапазон роботи – від 10-4 до 103 лк.

ПНБ фірми Night Vision Equipment Company Inc. (США) моделі 500А, 520А, 600А виконані на базі ЕОП з діаметром фотокатода 18 мм⁵⁶. ПНБ NSS тієї самої фірми (моделі 400, 400НР, 450 виконані на базі ЕОП з діаметром фотокатода 25 мм⁵⁷.

ПНБ за допомогою адаптера стикується з 35-мм SLR фотокамерою.

ПНБ Nite-eye фірми Varo Inc. Electron Devices (США) може використовувати об'єктив з фокусною відстанню 26,8 або 72 мм і відповідно мати різні збільшення і поля зору, а також діапазони фокусування 0,15 м – Г і 10 м – Г, з роздільною здатністю 2,16 і 0,8 штр/мрад.

ПНБ NVS-100 фірми Optic Electronic Corp. (США)⁵⁸ має роздільну здатність 28 штр/мм, діапазон фокусування 2 м – Г, використовує ЕОП з діаметром фотокатода 25 мм.

⁵³ Pocket Scope ORT 3152. Проспект фірми Ortec Ltd. Electro-optics Industry. Израиль, 2002.

⁵⁴ Javelin Night Viewing Devices. Проспект фірми Javelin Electronics, США, 1974.

⁵⁵ CCTV Intensifier Module Nite Mate™. Проспект фірми Intevac EO Sensor Division, США, 1999., Third Generation Night Vision Pocketscope VNVA-311 SCOUT. Проспект фірми Intevac EO Sensor Division, США, 1999.

⁵⁶ Night Vision Equipment Catalog. Каталог фірми Night Vision Equipment Company, США, 2003.

⁵⁷ Night Vision Equipment Catalog. Каталог фірми Night Vision Equipment Company, США, 2003.

⁵⁸ Night Vision Device NVS-100. Проспект фірми OPTIC-ELECTRONIC CORP., США, 1990.

Оскільки огляд місця події пов'язаний з дослідженням обстановки, що знаходиться в статичному стані, кінозйомка і відеозапис при огляді проводяться нечасто. Вони найбільш доцільні при огляді місць події у справах про порушення правил безпеки праці, підпали і пожежі та ін. У цьому аспекті велике доказове значення має зйомка ще не ліквідованої пожежі.

За допомогою кінозйомки або відеозапису можна зафіксувати протягом кількох хвилин основні деталі місця події.

Застосування кінозйомки або відеозапису при дослідженні причин пожежі іноді дозволяє зафіксувати рух конвекційних потоків нагрітого повітря і газоподібних продуктів горіння, швидкість розповсюдження вогню та інші явища. Якщо зйомка проводиться в момент, коли пожежа ще не погашена, вона сприяє відображенню динаміки горіння, викиду полум'я на якій-небудь ділянці пожежі і тощо¹⁰⁵.

Якісний документальний відеофільм, що повною мірою відображає процес огляду місця події, отримують в результаті правильного застосування в процесі зйомки способів і прийомів відеозапису. Оскільки з відеострічки на екрані телевізора образна і звукова інформація відтворюються синхронно, зйомка криміналістичного телефільму повинна забезпечувати високу якість фіксації не тільки зображення, але і звуку. Водночас, як справедливо зазначає Сокиран М.Ф., доцільною є безперервна фіксація обстановки на місці події та дій слідчого щодо її вивчення, хоча можлива й вибіркова фіксація вузлових моментів¹⁰⁶.

На нашу думку, безперервна фіксація огляду місця події не означає неможливість вимикання відеокмери взагалі. Безперервність доцільно розуміти як дотримання правила, відповідно до якого будь-які перерви у відеозаписі супроводжуються вказівкою слідчого про їх причини та тривалість.

Так, вважаємо, допустимим починати відеозапис після того, як слідчо-оперативна група проникла в приміщення, де проводитиметься огляд, і забезпечила там належний порядок. Слідчий, представляючи учасників групи, називає в їх числі спеціаліста і оголошує, що він вестиме відеозапис окремих моментів огляду місця події. На відеофонограмі відображаються всі учасники процесуальної дії і всі особи, які знаходяться в приміщенні, а також інтер'єри приміщень, які належить оглядати. Далі фіксуються заходи слідчого щодо організації огляду: розміщення всіх осіб, які знаходяться в приміщенні, в одній кімнаті, розподіл обов'язків між учасниками пошуку предметів, початок їх роботи.

¹⁰⁵ Найдис И.Д. Судебная кинематография и видеозапись. – Харьков: Вища школа, 1986. – 200 с. С. 61-62.

¹⁰⁶ Сокиран М.Ф. Процесуальні і тактичні питання використання звуко-, відеозапису в кримінальному судочинстві України. Автореферат дис. к.ю.н. зі спеціальності: 12.00.09 Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – К., 2008. – 22 с. С. 12.

– коли місце події – це велика і складна територія¹⁰³.

Метою застосування відеозапису в цих, як і в більшості інших випадків, під час огляду місця події є найбільш повна і об'єктивна фіксація інформації доказового і тактичного характеру. Цій меті підпорядковане використання різноманітних способів і прийомів відеомагнітофонного запису, покликаних забезпечувати документальність і виразність телевізійного фільму про проведений огляд місця події, орієнтувати в обстановці його здійснення, показувати зв'язки між діями і об'єктами, загострювати увагу на головному, суттєвому.

Фільм, в якому відображена обстановка місця події, може бути використаний не тільки для того, щоб ще раз зіставити всі деталі місця події з матеріалами кримінальної справи, але і щоб звернути увагу на нові обставини, які випали з поля зору слідчого у момент огляду. Проте це не означає, що кінозйомка або відеозапис повинні замінити фотографічний спосіб фіксації. Питання про доцільність застосування кінозйомки або відеозапису вирішується у кожному окремому випадку відповідно до конкретної обстановки місця події¹⁰⁴.

Кінозйомка і відеозапис є дуже цінним способом фіксації обстановки дорожньо-транспортних та інших подій. Як правило, в ході розслідування цих злочинів необхідно відновити взаєморозташування об'єктів та відстань між ними. Дане завдання може бути вирішено шляхом використання метричних показників, що фіксуються на плівку одночасно з об'єктами на місці події. Суть цього методу полягає в тому, що на певній відстані один від одного встановлюють таблички з цифрами. Це дозволяє при перегляді кінокадрів визначати відстань між предметами, розташованими поряд з показниками.

Практика показує, що якщо огляд місця події проведений правильно, з дотриманням тактичних і технічних прийомів, але його результати не зафіксовані точно, чітко і повно, то вони втрачають доказове значення. Фіксація результатів огляду місця події має важливе значення для подальшого розслідування і судового розгляду справи.

Відомі випадки, коли допущені в протоколі огляду місця події неточності спричиняли за собою повернення справи на додаткове розслідування.

У протоколі огляду, як би правильно він не був складений, неможливо повністю відобразити картину місця події, особливо тоді, коли потрібно зафіксувати не тільки результат, але і процес виявлення слідів та інших речових доказів. У цих випадках допомогу слідчому може надати кінозйомка або відеозапис.

ПНБ MODULUX-225 фірми Davin Optical Ltd. (Великобританія) для стиковки з 35-мм фотокамерою використовує обертаючу лінзову систему із збільшенням $\Gamma = 1,54\times$, а для стиковки з ТБ-камерою – $\Gamma = 0,66\times$. Маса такої системи складає 0,64 кг, а відносний отвір – 1:1,1⁵⁹. Для забезпечення нічної відеозйомки при зниженій прозорості атмосфери (туман, дощ та ін.) використовується активно-імпульсна нічна відеокамера M2001 фірми International Technologies (Lasers) Ltd. (Ізраїль)⁶⁰. Активно-імпульсний режим роботи допускає нічну відеозйомку у вказаних умовах і при дії світлових перешкод⁶¹.

Відеокамера M2001 має чутливість 10-4 лк, кут поля зору, плавно регульований в межах 4-400. Потужність випромінювання імпульсного лазерного освітлювача складає 10 мВт на довжину хвилі 0,85 мкм. Напруга живлення приладу рівна 10-16 В, струм споживання 1,5 А, маса 9,5 кг, габарити 585×280×240 мм. Дальність нічної відеозйомки в складних умовах видимості складає 100 м.

У практиці нічної фото- і відеозйомки широко використовується тепловізійна апаратура. В процесі її експлуатації можливе фотографування з екрану індикатора тепловізійного приладу (світлодіодний індикатор або ТБ-монітор) або пряма відеозйомка в ІЧ- (тепловій) частині спектру.

Виконаний на базі одноелементного фотоприймача кадмій-ртуть-теллур (КРТ) тепловізійний прилад Thermovision 470 працює в частині спектру 2-5 мкм. Температурна роздільна здатність приладу 0,20 С при +300 С, енергоспоживання 30 Вт, маса 5,9 кг, габарити 154×140×475 мм, діапазон вимірюваних температур (-20) – (+2000) С, кут поля зору (залежно від об'єктиву) від 7×70 до 40×400. Вбудований 3,5" дисковод забезпечує запис на одну 3,5" дискету. Прилад дозволяє зберігати і здійснювати покадрову вибірку раніше записаних зображень з метою їх аналізу або порівняння з поточними зображеннями того самого об'єкта спостереження – прямо в польових умовах. Передбачена обробка зображень – як чорно-білих півтонових, так і кольорових в будь-якому з шести наборів кольорів з метою покращання якості зображення та їх аналізу, пов'язаного з побудовою профілів і гістограм. Функцію багатокadroвого відображення підтримує перегляд на екрані декількох термограм одночасно.

Таким чином, існує значна кількість різноманітних приладів для нічної фото- і відеозйомки, що забезпечує широкі можливості для різноманітних застосувань, в тому числі під час огляду місця події (<http://www.bnti.ru/showart.asp?aid=653&lvl=02.01.02>).

Факт проведення фотографування обов'язково повинен бути відображений в протоколі огляду.

¹⁰³ Криминалистическая фотография и видеозапись: Учебно-практическое пособие. Под редакцией профессора Е.П. Ищенко. – М.: Юристъ, 1999. – 438 с. С. 374.

¹⁰⁴ Криминалистика / Под ред. Р.С. Белкина, И.М. Лузгина. – М., 1978. – С 90; Криминалистика / Под ред. А.Н. Васильева. – М., 1980. С. 105-107; Криминалистика / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М., 1984. – С. 123-125.

⁵⁹ Night Vision Devices проспект фирмы Davin Optical Ltd., Великобритания, 1990.

⁶⁰ Mini L.L.L. Laser-Augmented Video Camera M-2001. Проспект фирмы International Technologies (Lasers) Ltd., Израиль, 2001.

⁶¹ Гейхман И.Л., Волков В.Г. Основы улучшения видимости в сложных условиях. – М., Недра-Бизнесцентр, 1999. – 286 с.

Дотримання вимог тактичного характеру відіграє істотну роль в забезпеченні можливості використати фотографічні знімки, зроблені на місці події, як джерела доказів (у вигляді додатків до протоколу) при розслідуванні і судовому розгляді кримінальної справи.

Тактичні прийоми, що лежать в основі дій слідчого або спеціаліста при фотографуванні обстановки місця події та її елементів, гарантують достовірність фіксації: всі долучені до протоколу огляду фотознімки повинні відображати дійсну і наочну інформацію про місце події, об'єкти та їх ознаки, встановлені при огляді.

Фотографувати обстановку необхідно в тому вигляді, в якому вона знаходилася у момент прибуття на місце події слідчо-оперативної групи.

Фотографування здійснюється на стадії загального огляду, при якій фіксується загальна обстановка місця події, дається характеристика об'єктам, що знаходяться на ньому, і робляться припущення про місце знаходження слідів та інших речових доказів. На цій стадії фотографічної фіксації відображається розташування місця події щодо оточуючої території, а також розташування елементів обстановки, об'єктів і предметів, які на ньому знаходяться. Фотографування повинне застосовуватися перед всіма іншими методами фіксації обстановки місця події, оскільки фотографічна зйомка не порушує і не змінює обстановку.

Передусім фотографується те, що може піддатися зміні або знищенню.

Ряд знімків робиться в ході детального огляду – необхідність і момент зйомки визначаються встановленими при огляді фактичними даними. І в цих випадках елементи і деталі обстановки, сліди і речові докази фіксуються в тому вигляді, в якому знаходилися у момент їх виявлення учасниками огляду. Якщо необхідно відновити первинну обстановку після внесених змін, виготовляють дві серії знімків (до і після відновлення первинного стану), про що робиться відмітка в протоколі; на фототаблицю поміщають обидві серії, чітко вказуючи в написах під фотознімками час їх виконання.

Однією з найбільш важливих вимог, що пред'являються до фотографування на місці огляду, є повнота фіксації обстановки місця події і її елементів. Повнота забезпечується відображенням на фотознімках всіх значущих об'єктів з максимальною кількістю помітних деталей, що досягається зйомкою, що фіксує місце події в різних планах і з різних точок. При цьому однією з найважливіших умов є вимога про те, щоб всі знімки, виконані на місці події, доповнювали один одного і були пов'язані між собою: щоб інформація, відображена на кожному фотознімку, була продубльована одним або кількома іншими знімками; щоб дрібні об'єкти, зафіксовані на одному знімку, були зафіксовані і на інших. Щодо окремих слідів та інших речових доказів повнота фіксації передбачає вибір такого їх зображення, яке дозволяє передати всю необхідну інформацію про істотні для справи ознаки.

Аналіз слідчої практики показує, що повнота фотографічної фіксації обстановки на місці події часто не відповідає вимогам, що пред'являються. Довільне визначення обсягу фіксації без урахування конкретної ситуації приводить до того, що багато важливих елементів обстановки виявляється

У переважній своїй більшості огляд місця події характеризується саме такими ознаками, тому здійснити фіксацію його провадження завжди важко, а іноді й зовсім неможливо.

Однак, необхідно зазначити, що відеозапис має як переваги, так і певні недоліки. Він дозволяє одночасно синхронно фіксувати звук і зображення на магнітній стрічці і візуально контролювати якість запису. Відеозапис не вимагає лабораторної обробки. Проте він далеко не завжди може бути використаний в несприятливих освітлювальних умовах.

Специфіка криміналістичного відеозапису, на відміну від звичайної зйомки, полягає в особливостях його завдань та методів фіксації, а також в неприпустимості провадження відеозапису за заздалегідь розробленим ігровим сценарієм і шляхом застосування комбінованих та інших методів, які не відповідають принципу об'єктивного відтворення дійсності¹⁰¹.

Вирішуючи питання про необхідність застосування відеозапису, доцільно виходити як з характеру події, яка має місце, так і з мети та завдань, що ставляться суб'єктом провадження огляду. Так, Н.А. Селиванов визначає такі цілі використання вказаного способу фіксації:

- фіксація об'єктів та явищ у динаміці;
- відображення процесу виявлення слідчим і спеціалістом слідів та інших речових доказів, а також дій з ними в динамічній стадії огляду;
- фіксація результатів огляду місць, об'єктів значної тривалості й обсягу, наприклад, доріжки слідів, слідів гальмування автомобіля;
- забезпечення можливості відтворення і вивчення того, що відображено в динаміці, в сповільненому або прискореному темпах¹⁰².

Є.П. Іщенко пропонує розширений перелік випадків обов'язкового застосування відеозапису на місці події:

- якщо огляд починається до закінчення події (наприклад, у справах про пожежі), коли зміна обстановки, що оглядається, продовжується;
- при терміновій необхідності усунути наслідки події, що зумовлює зміну первинної обстановки (у справах про транспортні події, злочинні порушення правил техніки безпеки і т.п.);
- якщо зміна обстановки місця події потрібна для відшукання слідів злочинних дій, речових доказів;
- для відображення складної динаміки обстановки, яку важко описати в протоколі огляду;
- коли для найбільш повного аналізу зафіксованої дії і кращого її сприйняття необхідне її відтворення в сповільненому або прискореному темпах;
- коли у зв'язку з несприятливими метеорологічними умовами (снігопад, дощ) або із інших причин виникає небезпека зникнення або пошкодження слідів злочину і потрібна швидка фіксація всього їх комплексу;

¹⁰¹ Криміналістика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2001. – 718 с. С. 205.

¹⁰² Справочная книга криминалиста / Под ред Н.А. Селиванова. – М.: НОРМА-ИНФРА, 2000. – С. 27-28.

На нашу думку, його перевага над кінозйомкою та відеозаписом є більш, ніж очевидно, та обумовлена такими обставинами:

- відеомагнітофон дозволяє одночасно записувати на магнітну стрічку не тільки кінозображення, але і звук;
- якість запису зображення і звуку дуже висока;
- відеострічка не потребує якої-небудь обробки, не вимагає особливих умов зарядки і зберігання, вона не боїться засвічування, і на ній можливий багатократний запис;
- записаний звуковий супровід можна швидко переписати з однієї плівки на іншу в будь-якій кількості;
- можливе застосування різних об'єктів;
- відеомагнітофонна стрічка готова до відтворення запису негайно після закінчення зйомки; воно здійснюється на тій самій апаратурі, яка є в комплекті або, залежно від конструкції апаратури, на окремому моніторі або будь-якому телевізорі⁹⁷.

Відеозйомка як прийом фіксації доказової інформації почала застосовуватися порівняно недавно. Ще в 70-і роках відеомагнітофон вважався технічною новинкою і лише починалося обговорення можливостей його використання в слідчій практиці як засоби фіксації доказів⁹⁸.

Хоча проблеми судового відеозапису поки мало розроблені, доцільно зупинитися на його визначенні. Е.П. Іщенко вважав, що «судово-документальний відеозапис – це записане в ході розслідування на магнітну стрічку звукове телевізійне зображення, що відобразило істотну для встановлення істини у справі образну і звукову інформацію і належним чином процесуально оформлене»⁹⁹.

Щодо цього визначення можна зазначити, що воно неточне в одному: записується не телевізійне зображення, а реальна дійсність. На нашу думку, криміналістичний відеозапис є відображенням на магнітну стрічку образної і звукової доказової інформації.

Відеозапис поєднує простоту фотографії, динаміку кінематографічного зображення і переваги звукозапису перед «німими» відображеннями об'єктів фіксації.

Цей спосіб фіксації застосовується під час провадження тих слідчих дій, в тих випадках необхідно зафіксувати складну і різноманітну обстановку місця досліджуваної події, показати взаємозв'язок її окремих предметів і слідів, а також для відображення якої-небудь слідчої дії повністю, окремих дій, додаткових процесів – руху, ходу розвитку певної події або явища, наприклад з метою пізнання способу вчинення злочину, механізму події і т.д.¹⁰⁰

⁹⁷ Рошин А.И., Биленчук П.Д., Омельченко Г.Е. Книга криминалиста. Практ. пособ. – К.: изд-во „Україна”, 1995. – 414 с. С. 141.

⁹⁸ Ряшев В. Видеомагнитофон – в помощь следователю. // Соц. законность, 1971, № 9.

⁹⁹ Ищенко Е.П. Применение синхронной записи звука и изображения при расследовании и судебном рассмотрении уголовных дел. Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1974, с. 12.

¹⁰⁰ Криминалистика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2001. – 718 с. С. 205.

невідображеними і втрачають тому своє доказове значення. Є приклади, коли при фотографуванні на місці крадіжки з квартири або магазину обмежуються лише п'ятьма-шістьма знімками. Разом з цим спостерігається і зворотна картина – коли до протоколу долучаються численні фотознімки, що не відображають основних встановлених оглядом фактичних даних і зроблені випадково, без врахування завдань, цілей і результатів огляду. Такі знімки перенасичують кримінальну справу непотрібною інформацією і ускладнюють розуміння змісту протоколу.

Оцінюючи ці дві крайні ситуації, доцільно зазначити, що краще мати кілька «зайвих» фотографічних знімків, які надалі можуть мати доказове значення, ніж відображати мінімально допустимий обсяг інформації. Потрібно мати на увазі, що часто під час огляду не вдається правильно оцінити зв'язок тих чи інших об'єктів з подією, що розслідується, і лише пізніше виникає необхідність прослідкувати цей зв'язок шляхом реконструкції первинної обстановки місця події, а зробити це, як правило, можливо лише за фотознімками.

Тому при фотографуванні на місці події доцільно дещо збільшувати обсяг інформації, що фіксується, а на фототаблицю до протоколу огляду поміщати лише основні знімки, що дозволяють наочно проілюструвати зміст протоколу. Інші фотознімки можуть знаходитися в спеціальному конверті, або ж за необхідності вони виготовляються з фотоплівки, долученої до матеріалів кримінальної справи.

Необхідно уникати фіксації інформації, що не відноситься до події, що розслідується. Так, нерідко на фотографічних знімках відображаються поняті або сторонні особи, в кадр потрапляють службові автомашини, уніфіковані валізи і т. д. Іноді сторонніх осіб і предметів стільки, що вони закривають собою важливі деталі. Найчастіше це буває при зйомках місць автодорожніх подій, вбивств, вчинених за межами приміщень, та ін.

Як зазначалось вище, обсяг і повнота інформації, що фіксується, багато в чому визначаються правильним вибором точок зйомки. Аналіз показує, що фотографування на місцях подій нерідко здійснюється з однієї точки або ж точка зйомки вибирається без врахування особливостей обстановки, характеру вчинених дій. Наприклад, оглядові знімки магазину часто на передньому плані містять огорожі, дерева, що закривають об'єкти зйомки. Для того, щоб цього уникнути, необхідно вибирати такі точки, які дозволяють максимально повно зафіксувати ознаки об'єкту зйомки. Як правило, точок зйомки повинно бути декілька – щоб фотознімки доповнювали один одного.

Іноді вибором точок зйомки не вдається усунути предмети, що перешкоджають огляду і зйомці. Не дивлячись на те, що загальним правилом фотографування є збереження обстановки на місці події в незмінному вигляді, це не означає, що не можна усувати перешкоди, які перешкоджають повноті фіксації об'єктів і предметів, що мають значення для розслідування. Цілком допустимо на динамічній стадії огляду, наприклад, відсунути гілки дерева, від яких падає тінь на об'єкт, що фотографується, або якщо вони цей предмет загороджують; розкрити другу стулку дверей квартири для кращого

огляду сходового майданчика і т. д. Якщо це не зробити, то на знімках може не відобразитись важлива доказова інформація.

Необхідно стежити за тим, щоб фотографічні знімки різних ділянок місця події містили загальні елементи, що дозволяють здійснити «прив'язку» для відтворення за ними цілісної картини. Інакше за знімками неможливо буде прослідкувати зв'язок між відображеними на них об'єктами, встановити їх належність до однієї події злочину. Тому в межі кожного кадру треба включати предмет (орієнтир), який повинен бути спільним (зв'язуючим) елементом між знімками. Це важливо при фотографуванні як в приміщенні, так на місцевості. Якщо знімків багато, то не обов'язково, щоб на всіх був один і той самий орієнтуючий об'єкт. Достатньо, щоб кожний мав який-небудь предмет, спільний хоча б з одним з інших знімків серії.

Це стосується і фотографування окремих предметів, слідів, які нерідко фотографуються ізольовано від інших об'єктів обстановки місця події, що ускладнює або взагалі виключає можливість використання таких знімків для визначення приналежності сфотографованого об'єкта до розслідуваної події, встановлення механізму слідоутворення, відтворення картини злочину. Важливо пам'ятати, що оцінка доказової значущості сліду або предмета, який згодом визнається речовим доказом, визначається не тільки його ознаками і властивостями, але і зв'язком з іншими слідами і всією обстановкою місця події. Тому дрібні сліди і предмети необхідно фотографувати як мінімум двічі: на першому знімку відобразити об'єкт, що фіксується, разом з предметами навколишнього оточення, а потім провести його крупномасштабну зйомку.

Вимоги технічного характеру спрямовані на забезпечення високої якості фотознімків – чіткості фіксації обстановки місця події, її елементів, окремих слідів та інших речових доказів. Фотографічні знімки, невдалі за композицією і освітленням, з неправильною світловою передачею деталей, з надто контрастним зображенням, нечіткі мають мінімальне інформаційне значення, не в повній мірі відображають результати огляду, викладені у протоколі.

Крім цього, часто фотографування на місці події здійснюють особи, які не мають достатніх навиків спеціальної фотографічної зйомки, і роблять це поверхнево, квапливо або просто формально.

Для того, щоб досягти високого професійного рівня фотографування на місці події, слідчі і спеціалісти повинні систематично удосконалювати техніку зйомки, добре знати принцип дії використовуваної апаратури та її можливості, глибоко засвоїти технічні і організаційні завдання огляду, а також процесуальні норми, пов'язані з фотографуванням і оформленням його результатів.

Необхідна якість фотографічного знімка досягається крім вищевказаних обставин також правильним вибором апаратури, оптики, а також отриманням технічних вимог, що пред'являються до обробки негативів і отримання позитивів фотографічних зображень. Однією з найважливіших вимог, що пред'являються до фотографічних знімків, є чіткість зображення. Особливість криміналістичної фотографії взагалі і зйомки на місці події зокрема полягає саме в необхідності отримати такі знімки, які були б чіткими

Кінозйомка зі сповільненою частотою (від 8 до 16 кадр/сек.) і покадрова зйомка (1 кадр/сек, і менше) дає можливість прискорити рух знятих об'єктів на екрані порівняно зі справжнім⁹⁵.

Вона здійснюється, як правило, шляхом покадрової фіксації об'єкта через певні проміжки часу при нерухомості камери щодо нього. При перегляді судового фільму з нормальною частотою зміни кадру можливо побачити прискорений перебіг тривалого процесу перебігу явищ чи руху об'єктів, з'ясувати їх динамічні особливості.

Прискорена та сповільнена кінозйомка як спеціальні прийоми фіксації, що використовуються поряд із загальними методами закріплення результатів огляду місця події дозволяють відмежувати даний криміналістичний метод від інших способів відображення події злочину та розглядати його як документальне відображення явища або дії у послідовних, безперервних фазах розвитку. Результати застосування кінозйомки можуть бути відтворені на екрані та детально досліджені.

Від звичайної кінозйомки криміналістична кінозйомка відрізняється специфічними особливостями слідчо-судової практики з її завданнями та об'єктами зйомки. Фіксація огляду місця події передбачає зйомку дій у тій послідовності, у якій вони відображені у протоколі.

Узагальнення слідчої практики свідчить про необхідність знати способи зйомки, прийоми монтажу, засоби отримання чіткого кадру та правила, що дозволяють підготувати план зйомки з метою ефективності застосування кінозйомки, та, відповідно, для підвищення якості кінофільму.

Як додаток до протоколу огляду, кінофільм має певні особливості:

- дозволяє відтворити динамічну картину події, містить інформацію про фази розвитку дії чи явища;
- виготовляється на спеціальних плівках та за допомогою спеціальної апаратури;
- дає можливість відтворити звукові ефекти події за умови синхронного запису звуку;
- відтворення пов'язане з необхідністю використання спеціальної апаратури.

4.2. Поняття та завдання відеозапису під час провадження огляду місця події

Поставивши перед собою завдання щодо повної та надійної фіксації доказів у процесі розслідування, слідчий рано чи пізно приходиться до висновку про те, що у даний час оптимальним для цього засобом є відеозапис⁹⁶.

⁹⁵ Осмотр места происшествия: Справочник следователя. – 2-е изд. – М.: Юрид. лит., 1982. – 272 с. С. 78.

⁹⁶ Белоусов А.В. Процессуальное закрепление доказательств при расследовании преступлений. – М.: ООО Издательство «Юрлитинформ», 2001. – 174 с. С. 151.

Статичне панорамування здійснюється поворотом камери навкруги горизонтальної або вертикальної осі. В першому випадку одержують кругову кінопанораму, в другому – вертикальну. Повертати камеру необхідно плавно, інакше може вийти нерізде, «розмите» зображення. Динамічне панорамування (зйомку камерою, що переміщається в просторі) доцільно застосовувати у випадках відображення великих просторів або об'єктів значної протяжності, що не поміщаються в полі зображення об'єктиву при нерухомій камері. Різновидами динамічних кінопанорам є лінійна панорама (камера поступово переміщається паралельно фронтальній площині об'єкта) і панорама слідування (камера рухається вслід за об'єктом, фіксуючи всі його дії).

Статичний кадр отримують при зйомці камерою, яка нерухомо закріплена на штативі. Даний прийом застосовують в тих випадках, коли дія в кадрі відбувається на невеликій площі, охопленій рамками візирного пристрою кінокамери без зміни її положення.

Наїзд – це прийом, що виділяє об'єкт зйомки з оточуючої обстановки за допомогою плавного переходу від загального плану, до середнього, і крупного. Натиснувши на спуск, камеру наближають до об'єкта, що знімається, не випускаючи його з поля зору видошукача. При демонстрації фільму створюється ефект «наїзду» – об'єкт на екрані поступово зростає до розмірів, що дозволяють добре розглянути його загальний вигляд і окремі деталі.

Від'їзд – прийом, зворотний наїзду, найчастіше використовується для орієнтації в обстановці провадження огляду місця події після показу основного об'єкта зйомки.

Наїзд і від'їзд можуть здійснюватися з фіксованої точки зйомки, якщо кінокамера оснащена панкратичним об'єктивом. З його допомогою збільшення (зменшення) зображення об'єкта, що знімається, досягається за рахунок переміщення не кіноапарата, а частини об'єктиву в процесі зйомки. Вибравши відповідну точку зйомки, можна зміною фокусної відстані об'єктиву відобразити тільки необхідне, плавно ввести в кадр або вивести з нього предмети, оточуючий простір і т.п.

При провадженні огляду місця події можуть використовуватися також спеціальні прийоми: прискорена і сповільнена зйомки.

Прискорена зйомка – це прийом, при якому зйомка окремого епізоду кінофільму здійснюється з більшою частотою зміни кадрів, ніж решту фільму. Застосовується для фіксації швидких дій або процесів з метою їх подальшого дослідження⁹⁴.

При демонстрації фільму з нормальною частотою такий епізод на екрані відтворюється в сповільненому режимі, що дозволяє вивчити швидкоплинні дії у всіх подробицях і деталях. Наприклад, при демонстрації з частотою 16 кадр./с епізоду, знятого зі швидкістю 32 кадр./с, подія на екрані буде «розтягнута» за часом в двічі.

⁹⁴ Осмотр места происшествия: Справочник следователя. – 2-е изд. – М.: Юрид. лит., 1982. – 272 с.

у всіх деталях. Іншими словами, контури деталей на знімках повинні бути максимально виразними. Максимальна чіткість досягається ретельним наведенням апарата на фокус, стійким положенням камери в руках оператора або застосуванням стійких штативів для закріплення фотографічної апаратури, дотриманням правил позитивного друку. Передусім вона залежить від ступеня стійкості апарата під час зйомки. Робота з малоформатними камерами у великому діапазоні видержок не вимагає застосування штатива: при дотриманні основних правил, що забезпечують стабільне положення камери, задовільні результати можуть бути отримані і при зйомці з рук. Для цього оператор повинен зайняти стійке положення – бажано притулитися до якої-небудь опори і під час спуску затвора не дихати.

Практикою вироблений оптимальний спосіб тримати фотоапарат в руках так, щоб забезпечити найкращу його стабільність. Камера кладеться на долоню лівої руки так, щоб для корпусу була створена велика площа опори. Великий і вказівний пальці лівої руки повинні бути вільні – вони здійснюють наведення на різкість, а також управляють кільцем діафрагми. Іншою важливою точкою опори корпусу є надбрівна дуга, до якої під час зйомки необхідно притискати камеру. Права рука м'яко утримує корпус, великий палець під курком, вказівний або середній – на спусковій кнопці.

Однією з головних причин нечіткого зображення у недосвідчених операторів є зміщення камери під дією натискання на спускову кнопку. Спуск треба здійснювати дуже плавно, стежити за тим, щоб камера при цьому не здригалася, не змінювала свого положення (аналогічно натискають на спусковий гачок при стрільбі з вогнестрільної зброї).

Важливою умовою є також уміле використання такої характеристики об'єктиву, як глибина різкості. Залежно від цілей фотографування при наведенні на різкість потрібно враховувати і вміти розрахувати діапазон відстаней, в межах яких предмети на знімках будуть мати чітке зображення; при необхідності необхідно змінювати глибину різкості, – встановлюючи відповідну діафрагму, тобто, як правило, необхідно застосовувати максимальну видержку.

Різкість фотографічного зображення залежить і від негативного матеріалу. Знімки, віддруковані з фотоплівок, що мають меншу чутливість, будуть більш дрібнозернистими, а значить, і більш чіткими, ніж віддруковані з високочутливих плівок. На зернистість зображення можна активно впливати, вибираючи відповідну рецептуру проявників, – деякі з них дозволяють одержувати високоякісні дрібнозернисті негативні зображення. Можна вдаватися і до спеціальних методів проявлення, що підвищують контурну різкість дрібних деталей зображення.

Якість фотографічного знімка визначається також контрастністю зображення, яка є різницею оптичної щільності найсвітлішої і найбільш темної його частин; при оцінці контрастності беруть до уваги кількість і взаємне розташування цих частин проміжних тонів (напівтонів). Чим більше проміжних тонів, тим менш контрастним видається зображення, і навпаки. Як дуже низький, так і неприродно підвищений контраст призводить до втрати окремих деталей зображення і погіршує якість знімка. Для досягнення

належної контрастності необхідно точно дотримуватися режиму обробки негативних матеріалів залежно від умов зйомки, освітлення і характеру об'єктів, що знімаються, а також підбирати при позитивному друці фотопапір відповідної контрастності.

Однією з важливих технічних характеристик фотознімків є оптична щільність, яка визначається ступенем почорніння знімка в процесі проявлення зображення і залежить від фотографічних показників фотоматеріалу, – його світлочутливості і контрастності, – а також від правильного визначення видержки під час друку і дотримання режиму проявлення відбитків. На дуже блідих знімках, що виходять при недостатній експозиції або неправильному підборі фотопаперу (за контрастністю), важливі деталі пропадають. На темних знімках неможливо роздільно сприймати багато деталей: на тінювих ділянках зображення виявляється «забитим».

Значною мірою на якість фотознімків впливає освітлення при зйомці. Якщо фотографування на місцевості вдень в цьому відношенні звичайно не викликає особливих труднощів, то зйомка в приміщенні, а також на місцевості в умовах недостатньої освітленості вимагає певних навиків у використанні джерел штучного світла. Як вже зазначалось, і слідчі, і спеціалісти криміналістичних підрозділів при фотографуванні місця, події користуються імпульсною лампою. Однак ця лампа дає спрямоване «лобове» освітлення, яке негативно позначається на якості зображення невеликих за розміром об'єктів, при фотографуванні у вузьких, довгих приміщеннях (коридорах, торгових залах магазинів і т. п.) і приміщеннях, заповнених меблями, устаткуванням та іншими предметами, а також на місцевості. Але навіть в тих випадках, коли є можливість застосувати додатковий переносний освітлювач, ним не користуються. Досить рідко вдаються до відбивних екранів, додаткового підсвічування об'єктів, які розташовані в глибині простору або не мають чітко вираженого рельєфу. Не завжди використовується також навскісний напрямок світла при фотографуванні об'ємних слідів взуття, особливо на снігу і т. д.

Освітлення за допомогою імпульсної лампи при зйомці на місцевості у нічний час дозволяє фотографувати лише невеликі ділянки. Отримати орієнтуючі і оглядові фотознімки в цих умовах неможливо: окремі деталі, що мають значення для встановлення обставин події, їх взаємне розташування залишаються незафіксованими. В таких випадках необхідно використати світло автомобільних фар або вибрати інші прийоми фотографування.

Щоб забезпечити високу інформативність знімків, на яких повинні бути відображені невеликі об'єкти, потрібно правильно вибирати масштаб зйомки. Зображення на негативі повинне мати достатнє збільшення, інакше на знімку можлива втрата важливих ознак об'єкта. Потрібно прагнути до того, щоб зображення об'єкта максимально заповнювало поле кадру. Тільки в цьому випадку можна розраховувати на найбільш повне відображення на знімку деталей об'єкта. Тому при фотографуванні слідів або дрібних предметів треба користуватися подовжувальними кільцями або іншими пристосуваннями.

Ця вимога часто порушується, і дуже дрібний масштаб зйомки звичайно

зйомки достатню для отримання зображення освітленість і пом'якшує тіні, що утворюються за рахунок рисуючого світла. Його різновидом є верхнє світло;

– фонове світло, яке перешкоджає злиттю зображення об'єктів зйомки і фону шляхом освітлення останнього.

Освітлювальні прилади рекомендується розмішувати у відповідності з їх призначенням в тій самій послідовності, в якій перераховані основні види освітлення.

Від способів (видів) кінозйомки необхідно відрізнити прийоми, за допомогою яких здійснюється конкретний вид зйомки.

До видів кінозйомки відносять загальний, середній та крупний (великий) план⁹².

Загальний план (використовується, як правило, на початку фільму, епізоду) охоплює всю обстановку в цілому і при перегляді фільму знайомить глядача з місцем, на якому відбуватимуться події. Його застосовують, як правило, для відображення загального вигляду місця події та навколишнього оточення (сусідніх будівель, дерев, інших орієнтирів).

Середнім планом є частина загального плану. За рахунок збільшення масштабу він дозволяє достатньо виразно передати обстановку самого місця події, взаємне розташування об'єктів, окремі предмети, просторове переміщення дійових осіб, їх жести, розрізнити елементи одягу.

Крупний план передбачає зйомку об'єктів у великому масштабі і дозволяє виділяти найважливіші ділянки об'єкта зйомки. Такі зйомки дають можливість чітко відобразити міміку і характерні риси обличчя, передати емоційний стан людини. Збільшуючи зображення, можна зафіксувати дрібні деталі, наприклад шрами на обличчі, сліди рук, знарядь злочину, інші невеликі речові докази на місці їх виявлення.

Для кращого сприйняття подій, що фіксуються, необхідно прагнути до поєднання дрібномасштабних зображень із зображеннями середнього і крупного масштабу. Як правило кінозйомку проводять за методом переходу від загального до окремого (після застосування загального плану переходять до середнього і крупного планів)⁹³.

Прийоми кінозйомки у свою чергу поділяються на операторські і спеціальні. До перших відноситься панорамування, статичний кадр, наїзд і від'їзд; до інших – прискорена і сповільнена зйомки, макро- і мікрозйомки, зйомка у невидимій ділянці спектру тощо.

Панорамування – це зйомка кінокамерою, що знаходиться в русі. Камера переміщається з різною швидкістю і у різних напрямках, характер її руху визначає спосіб панорамування – статичний і динамічний.

⁹² Осмотр места происшествия: Справочник следователя. – 2-е изд. – М.: Юрид. лит., 1982. – 272 с.

⁹³ Там само.

Динамічність кінокадру веде до постійної зміни його композиції. Оскільки криміналістична кінозйомка лише в окремих випадках допускає побудову композиції шляхом спеціальної розстановки об'єктів і дійових осіб, кадр будується, як правило, за рахунок вибору точки зйомки. Ця точка може бути фронтальною, коли напрямок зйомки перпендикулярний лицьовій площині об'єкту зйомки, або бічний, при якій кут, що утворюється оптичною віссю об'єктиву кінокамери і відповідною площиною об'єкта, відрізняється від прямого. Кадри, зафіксовані з фронтальної точки, не містять ніяких перспективних викривлень, але і не створюють враження об'ємності, яке досягається тільки бічною зйомкою. Зрозуміло, відповідно до переміщень (динаміки) об'єктів необхідно змінювати точку зйомки (або масштаб зображення), щоб об'єкти зйомки в даний момент, не затуляли один одного і не виходили за межі поля зору об'єктиву кінокамери.

Іншим, не менш важливим кінознімальним способом є вибір плану. План (вигляд) зйомки – масштабна побудова кінокадру – може бути загальним, середнім, крупним і детальним.

При зйомці загальним планом отримують кадри з дрібномасштабним зображенням обстановки місця події, які територіально, просторово орієнтують об'єкти зйомки, показують їх зв'язок з оточуючою місцевістю.

Середній план конкретизує показану загальним планом інформацію, акцентуючи увагу на характері дій (або стан) основного об'єкта зйомки на фоні прилеглих до нього предметів обстановки місця події. Цей план має оглядовий характер.

Знімаючи крупним планом, фіксують окремі вузли, частини головного об'єкта зйомки і предметів, які мають до нього безпосереднє відношення, а також найбільш важливі сліди і речові докази, знайдені в ході огляду місця події.

Детальний план дозволяє відобразити динамічні і статичні ознаки об'єкта зйомки, добре видимі тільки зблизька. По суті, цей план зосереджує увагу на окремих, особливо значущій ознаці об'єкта зйомки.

З метою забезпечення точного уявлення про локалізацію тих особливостей, які фіксуються у великому масштабі, необхідний взаємний зв'язок між всіма планами зйомки. Це досягається шляхом плавних переходів від одного плану до іншого.

Для створення найбільш виразної світлової композиції кадрів судового кінофільму, що знімається в приміщенні (а іноді і на відкритій місцевості), доцільно використати такі види освітлення:

– рисуюче світло, яке є основним і за рахунок світлотіньового ефекту дозволяє відобразити обсяг і форму об'єктів зйомки;

– моделююче світло, призначене для додаткового підсвічування тінювих ділянок окремих об'єктів зйомки, виявлення пластичних об'ємних форм з метою більш рельєфного їх відображення у просторі;

– контрове світло, що окреслює контури об'єктів їх освітленням зі сторони, протилежної кінокамері, підкреслює лінійні форми і відмежовує світловим контуром від інших предметів і фону;

г) заповнююче світло – загальне розсіяне світло, що створює на об'єктах

намагаються компенсувати значним збільшенням зображення в процесі позитивного друку, забуваючи, що так не можна відновити втрачену інформацію. Більше того, розмірне збільшення відбитків веде до різкого зростання зернистості, зниження чіткості зображення.

На якість фотознімків впливає і положення знімальної камери по відношенню до об'єктів, що фіксуються. При фотографуванні обстановки місця події, і перш за все її деталей, необхідно стежити за тим, щоб сліди і предмети розташовувалися так, щоб оптична вісь об'єктива була перпендикулярна до об'єкта, що знімається⁶².

Таким чином, можна дійти висновку про те, що фотографічний метод фіксації результатів огляду місця події, як і будь-якої іншої слідчої дії вимагає дотримання ряду практичних рекомендацій, які не завжди враховуються суб'єктом зйомки в силу об'єктивних та суб'єктивних чинників. До першої групи можна віднести погодні умови, освітлення, характер місцевості та інші умови зйомки, в тому числі характеристики фотоапарата та інших приладів, які використовуються для фіксації результатів огляду місця події. До другої групи відносять досвід, практичні навички, усвідомлення та розуміння суб'єктом зйомки суті завдань огляду, об'єктів та дій, які підлягають відображенню на фотознімках.

Поряд з цим, на нашу думку, приймаючи рішення про фіксацію огляду місця події, слідчому, дізнавачу та особі, на яку покладається обов'язок фотографування, необхідно, по-перше, встановити межі та завдання щодо закріплення вилучених об'єктів та проведених дій, і, по-друге, звернути увагу на необхідність дотримання загальних вимог, розроблених слідчою практикою та криміналістичною наукою.

Здійснюючи огляд місця події, необхідно враховувати, що фотозйомка – це один зі способів об'єктивізації доказування як процесу пізнання об'єктивної дійсності. За результатами застосування даного методу в масиві доказів у кримінальній справі з'являються фактичні дані, які на відміну від протоколу огляду місця події не містять будь-яких чинників суб'єктивного характеру⁶³.

Метою фотозйомки є підтвердження факту виконання дій та вилучення об'єктів з місця події. У будь-якому випадку своєчасно вжиті заходи з фотографування сприяють отриманню оптимальної сукупності матеріальних і особистих доказів, які надійно викривають винних. У зв'язку з цим недооцінка значення фотозйомки в ході розслідування, побудова доказування виключно за допомогою протоколу, як підтвердила практика останніх років, дозволяє в суді ставити під сумнів об'єктивність відображення у ньому відомостей, отриманих під час огляду місця події. У свою чергу це призводить до визнання недоказаними важливих обставин і навіть до виправдувальних вироків.

⁶² Разумов Э.А., Молибога Н.П. Осмотр места происшествия. – К.: РИО МВД Украины, 1994. – 672 с.

⁶³ Вандер М.Б. Объективизация и удостоверение в процессе предварительного расследования // Правоведение. – 1991. – №2. – С. 74-81.

3.2. Характеристика основних видів фотозйомки огляду місця події

При фотографуванні на місці події необхідно зафіксувати:

- обстановку, в якій відбувалася подія, що розслідується; первинне розміщення і стан об'єктів, що містять інформацію про подію (фіксації підлягає все, що оточує, характеризує місцевість або приміщення, в якому діяв злочинець, а також розміщення і стан об'єктів огляду);
- об'єкт, на який були спрямовані злочинні дії (предмет посягання), його розміщення;
- стан і ознаки, що характеризують спосіб дії злочинця;
- сліди інших дій, пересування на місці події;
- наслідки злочину або події, причина якої встановлюється;
- сліди, речові докази і предмети, що мають значення для уточнення і з'ясування суті того, що мало місце.

Фіксація всього виявленого і знайденого в процесі огляду місця події вимагає дотримання методичної послідовності фотографування. Це досягається виконанням орієнтуючого, оглядового, вузлового і детального фотографування.

Під орієнтуючою зйомкою розуміється фотографування ділянки, що оглядається, щодо навколишнього його оточення, місцевості або приміщення (наприклад, у справі про крадіжку з магазину – будівля магазину з сусідніми будовами і шляхами підходу; у справі про дорожньо-транспортну подію – прилеглі ділянки дороги, предмети на місцевості, дорожні знаки і споруди)⁶⁴.

Завданням такого фотографування є відображення зовнішніх умов і обставин події, що розслідується, або її окремих стадій. Знімки повинні показати особливості, специфіку, характер обстановки, яка оточує місце вчинення злочину і з якою пов'язаний об'єкт зйомки⁶⁵.

Так, при виявленні трупа в полі (в лісі, на вулиці міста) орієнтуюча зйомка відображає саме цю обставину, тобто те, що місцем виявлення є відкрите поле; відображає також його віддаленість від найближчих споруд, доріг, лісового масиву і т. п.

Таким чином, як зазначає Гора І.В., ці об'єкти, по-перше, є постійними орієнтирами і, по-друге, та дають можливість орієнтуватись у розташуванні місця події⁶⁶.

Напрямок орієнтуючого фотографування вибирають так, щоб в кадр ввійшли найбільш характерні об'єкти обстановки, можливі шляхи підходу і відходу злочинців. При орієнтуючій зйомці часто виникає необхідність відобразити великі ділянки простору. В цих випадках, як правило, застосовують ширококутні об'єктиви.

⁶⁴ Справочная книга криминалиста. Руководитель авторского коллектива и ответственный редактор – доктор юридических наук, профессор, Заслуженный деятель науки Российской Федерации Н.А. Селиванов. – М.: Издательство НОРМА. – М., 2000. – 727 с.

⁶⁵ Постика І.В. Судова (криміналістична) фотографія: теорія і практика: Монографія. – Одеса: Юридична література, 2002. – 296 с.

⁶⁶ Гора І.В. Криміналістика: Навч. посіб. – К.: Алерта, 2005. Ч. І: Криміналістична техніка. – 320 с.

Такий протокол за умови законодавчого врегулювання порядку його складання та закріплення вимог щодо оформлення може набувати статусу самостійного джерела доказів. Окремі науковці вважають що самостійним джерелом доказів є самі кінодокументи, виготовлені під час провадження слідчих дій уповноваженою на те особою, як документи згідно відповідної статті КПК⁹⁰.

Така позиція, на думку Тетеріна Б.С., ґрунтується на неправильному розумінні природи документів, як самостійного виду доказів. У даному випадку фотознімки і кінодокументи виготовляються в ході провадження таких конкретних слідчих дій (огляд, обшук, слідчий експеримент і т. д.), з якими пов'язане безпосереднє сприйняття слідчим певних обставин. Слідчий виступає наче свідком безпосередньо сприйнятих ним подій, явищ, обставин. Спостережувані ним факти він закріплює в протоколі слідчої дії, який і визнається законом самостійним видом доказів. Гарантією достовірності відображення в протоколі безпосередньо спостережуваних слідчим обставин є участь в подібних слідчих діях понятих, а в необхідних випадках і спеціалістів.

Кінодокументи, що виготовляються в ході провадження таких слідчих дій не можуть мати самостійного доказового значення ні як документи, ні як речові докази. Вони повинні розглядатися лише як додаток до протоколу відповідної слідчої дії і залежати від долі цього протоколу, тобто якщо буде визнано, що відповідна слідча дія була проведена з порушенням встановленого законом порядку (наприклад, у відсутність понятих), то і сам протокол і додані до нього кінодокументи позбавляються доказового значення⁹¹.

Щоб кінофільм як результат використання кінозйомки при проведенні слідчої дії відповідав вимогам, що пред'являються, він повинен бути грамотно відзнятий. Передусім це відноситься до правильного, тобто такого, що впливає з конкретної ситуації, використання зображувальних засобів кінематографії: вибору композиції і планів зйомки, створенню світлової композиції кадрів, застосуванню операторських і спеціальних прийомів.

Застосування зображувальних засобів повинне переслідувати конкретні цілі: виділення головного в групі об'єктів зйомки, орієнтування в обстановці місця провадження огляду місця події, демонстрація зв'язків між діями і предметами, що фіксуються, і т.д.

Одним з важливих способів кінозйомки є композиційна побудова кадру, тобто певне взаємне розташування об'єктів зйомки з урахуванням змісту дій, що фіксуються, змін характеру їх розвитку та існуючого між ними взаємозв'язку.

⁹⁰ Н Полевой. Кинодокументы как судебные доказательства // Социалистическая законность, 1963, № 4. – С. 50-51.

⁹¹ Тетерин Б.С. О способах собирания доказательств в уголовном процессе / Б.С. Тетерин // Правоведение, 1964. – № 2. – С. 67-72.

Очевидно такі наукові суперечки відіграли значну роль в тому, що на законодавчому рівні так і не знайшли свого детального закріплення порядок та умови застосування цього виду наочно-образної форми фіксації результатів слідчої дії. Сьогодні згідно із законом фотознімки і кінофільми як результат фіксації доказової інформації додаються до протоколів відповідних слідчих дій, однак це не позбавляє їх значення джерела доказової інформації, зафіксованої в наочно-образній формі.

Фотознімки і кінофільми, як і фонозапис, не є частинами протоколу, які мають виключно ілюстративне значення. Н.А. Селіванов справедливо відзначав, що протокол і фотознімок та кінозапис за своєю природою – це різні носії інформації.⁸⁴

Відмінність обумовлює можливість використання фотознімку, кінофільму як джерела доказів, про що вказував А.І. Вінберг⁸⁵.

Аналогічну позицію відстоював І.А. Петраускас⁸⁶. Л.Н. Гаврилов справедливо відзначав, що немає ніяких підстав поділяти фотознімки, отримані в процесі провадження слідчих дій, на знімки, що мають доказове значення, і знімки, що є тільки ілюстрацією протоколу⁸⁷. На нашу думку, як одні, такі й інші з процесуальної і криміналістичної точок зору рівноцінні і містять зафіксовану доказову інформацію.

Недостатньо чітку позицію з цього питання зайняв В.М. Галкін. З одного боку, він не вважав «самостійними» джерелами доказів фотознімки та кінострічки, а з іншого боку, писав, що вони носять, «виражаючись умовно, контрольний по відношенню до протоколу характер»⁸⁸.

Але відомо що в процесі доказування оцінка доказів та їх джерел можлива тільки за допомогою доказів. «Контрольний» характер фотознімки та кінозапис по відношенню до протоколу можуть мати тільки в тому випадку, якщо вони рівноцінні йому в процесуальному відношенні.

Варто погодитись з позицією про те, що для використання кінозйомки як засобу фіксації недостатньо посилання про це в протоколі відповідної слідчої дії. А.М. Трофимов обґрунтовано пропонує складати спеціальний протокол перегляду кінофільму, в якому відображається результат монтажної обробки кіно матеріалу⁸⁹.

⁸⁴ Селиванов Н.А. Основания и формы применения научно-технических средств и специальных знаний при расследовании преступлений. // Вопросы криминалистики, вып. 12. – М., 1964. – С. 23.

⁸⁵ Винберг А.И. Доказательственное значение фотоснимков и специальных видов копий в советском уголовном процессе. // Советская криминалистика на службе следствия, вып. 6. – М., 1955.

⁸⁶ Петраускас И.А. Некоторые вопросы применения фотографии и киносъемки в уголовном процессе // Экспертиза при расследовании преступлений, вып. 4. – Вильнюс, 1965; Петраускас И.А. Вопросы применения киносъемки в следственной практике. // Криминалистика на службе следствия. – Вильнюс, 1967.

⁸⁷ Гаврилов Л.Н. Применение специальных фотографических приемов и методов при производстве следственных действий. Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – Л., 1965. – С. 14.

⁸⁸ Галкин В.М. Средства доказывания в уголовном процессе. Часть 1. – М., 1967. – С. 46.

⁸⁹ Трофимов А.М. Киносъемка как средство фиксации судебных доказательств; Трофимов А.М. Виды кинодокументов и их процессуальное оформление. – Труды ВСШ МВД СССР, вып. 3. – Волгоград, 1970.

Якщо умови не дозволяють відобразити картину події в одному кадрі, то орієнтуючу зйомку здійснюють методом лінійного, кругового⁶⁷ та ярусного панорамування.

Для виконання орієнтуючого фотознімка точку зйомки бажано вибрати вище, використовуючи вежі, горби, будови. Частіше всього таку зйомку здійснюють з даху кузова автомашини (наприклад, з пересувної криміналістичної лабораторії, яка має спеціальний майданчик). Якщо місце події знаходиться у дворі, на вулиці, то для вибору точки зйомки треба використати дахи і балкони будинків, розташованих на протилежній стороні вулиці. При нагоді здійснюється аерофотозйомка, що дозволяє найбільш повно відобразити місце події і прилеглу місцевість.

Метод панорамування полягає в тому, що об'єкт фотографують по частинах так, щоб наступний кадр був продовженням попереднього. Для цього на кожному наступному знімку захоплюється невелика частина попереднього кадру, тобто на сусідніх знімках двічі фіксується один і той самий орієнтир. Такі пов'язані спільним орієнтиром знімки просто і зручно монтуються у фотографічну панораму. В результаті отримують розгорнений фотознімок, на якому об'єкт відображений повністю і в достатньо крупному масштабі.

Необхідність фотографічного панорамування виникає в тих випадках, коли: 1) потрібно відобразити значну ділянку простору, у межах якого знаходяться об'єкти, що мають важливе криміналістичне значення (наприклад, місце руйнування залізничного складу, падіння вертольота); 2) при фотографуванні не можна вибрати точку зйомки, з якої весь об'єкт поміщався б на одному кадрі (наприклад, труп потерпілого, що лежить в каналізаційній трубі); 3) об'єкт потрібно сфотографувати так, щоб всі його особливості були відображені в достатньо великому масштабі. Панорамний, тобто скомпонований з кількох, знімок не тільки передасть загальний вид об'єкту, але і дозволить сприйняти всі його криміналістично значущі деталі, які залишаються невідображеними на фотографії, віддрукованій з одиночного кадру.

Як зазначалось, виділяють три основні способи виконання панорамної зйомки: лінійний, круговий та ярусний.

Лінійна панорама: Цим методом фотографують такі криміналістичні об'єкти, які мають значні лінійні розміри або розташовуються по лінії один щодо одного. Щоб отримати якісні панорамні знімки таких об'єктів, необхідно дотримуватись таких правил.

Перш за все потрібно визначити умовну лінію зйомки. Вона повинна бути паралельна фронтальній площині об'єктів, що фіксуються. При такому підході можливі мінімальні перспективні викривлення, що не впливають на сприйняття.

⁶⁷ Постика І.В. Судова (криміналістична) фотографія: теорія і практика: Монографія. – Одеса: Юридична література, 2002. – 296 с.

РОЗДІЛ 4. ЗАСТОСУВАННЯ ВІДЕОЗЙОМКИ ТА КІНОЗЙОМКИ ПІД ЧАС ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ

4.1. Основні принципи та способи криміналістичної кінозйомки

Процес фіксації результатів огляду місця події, як і будь-якої іншої слідчої дії, став значно простішим та ефективнішим з появою відео- та кінозаписуючої апаратури. Зображення та звук значно розширюють та доповнюють текст протоколу⁸⁰.

Як засіб фіксації доказової інформації кінозйомка у вітчизняному законодавстві отримала правове регулювання у 1966 р. До цього часу застосування її носило нерегламентований характер, здійснювалося у довільній формі, а визнання доказового значення її результатів не було загальним.

Кінозйомка і відеозапис, які використовуються в ході розслідування злочинів, є засобами документального відображення події або дії в послідовних, безперервних фазах розвитку, які можуть бути відтворені на екрані і піддані відповідному дослідженню. Як показує практика, використання кінозйомки і відеозапису для фіксації ходу і результатів ряду слідчих дій забезпечує глибоке і повне сприйняття їх змісту, сприяє підвищенню якості розкриття злочинів⁸¹.

Крім того, що за допомогою кінозйомки можна зафіксувати динаміку процесу, цей прийом фіксації має також інші переваги. Застосування кінозйомки дозволяє зафіксувати і в подальшому вивчити недоступні для людського сприйняття процеси, явища, що протікають або дуже швидко, або дуже повільно. Демонстрація кінофільму в судовому засіданні створює ефект присутності, що сприяє сприйняттю зафіксованої інформації⁸².

Однак, не всі науковці погоджуються з тим, що кінозйомка має переваги над фотографуванням з точки зору її інформативності та різноманітності способів та прийомів, які дозволяють глибше і різностороннє розкрити зміст дії або події, що знімається. Так, автори роботи “Применение киноъемки при расследовании”, вважають, що кінозйомку не можна визначати як метод, що дає органам розслідування ширшу і кориснішу інформацію, ніж фотозйомка⁸³.

⁸⁰ Чучукало О. Використання криміналістичної техніки на судовому слідстві // Право України. – 2006. – № 3. – С. 74-77 с.

⁸¹ Найдис И.Д. Судебная кинематография и видеозапись. – Харьков: Вища школа, 1986. – 200 с.

⁸² Найдис И., Владимиров С. Кинодокументы в судебном процессе. // Соц. законность, 1963, № 12; Полевой Н. Кинодокументы как судебные доказательства. – Там же, 1963, № 4; Митрус Е.А. Применение кинематографических средств в расследовании преступлений. // Криминалистика и судебная экспертиза, вып. 3. – Киев, 1966; Найдис И.Д. Применение киноъемки при расследовании преступлений и использование кинодокументов как источников уголовно-судебных доказательств. Дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 1967; Салтевский М.В., Гапонов Ю.С. Вопросы судебной фотографии и киноъемки. – Киев, 1974.

⁸³ Николайчик В.М. и др. Применение киноъемки при расследовании. – М., 1967. – С. 7.

Проте паралель не завжди вдається витримати. В деяких випадках умови вимушують слідчого переміщатися щодо об'єктів, що знімаються, під певним кутом. Тоді лінійна панорама набуває незначних перспективних відхилень, які за умови вірного вибору точок зйомки не перешкоджають адекватному сприйняттю відображеного і його криміналістично значущих особливостей.

На лінійну фотографічну панораму, як правило, фіксують об'єкти, розташовані в горизонтальній площині. Іноді так фотографують і у вертикальному напрямку. Тоді фотоапарат при зйомці послідовно переміщають в точки, розташовані по вертикалі. Наприклад, при зйомці багатоповерхової будівлі слідчий або криміналіст, який діє за його дорученням, робить послідовні кадри, переходячи з поверху на поверх в будинку навпроти. Якщо ж будівлю фотографувати з однієї статичної точки, поступово «підіймаючи» об'єкти камери, то на «вертикальній» панорамі будівля матиме форму піраміди, оскільки відстань до ділянок, що знімаються, буде постійно збільшуватися, а масштаб зображення, відповідно, зменшуватися. Криміналістична цінність такої панорами, як правило, невелика⁶⁸.

Панорамну зйомку рекомендується проводити зі штатива. Це забезпечить чітку фіксацію фотокамери при зйомці, дозволить контролювати її висоту і однакову віддаленість від об'єктів, що відображаються. В кожній подальшій точці зйомки потрібно стежити, щоб задня стінка камери була паралельна площині об'єкта зйомки.

В слідчій практиці часто виникає необхідність сфотографувати криміналістичні об'єкти, розташовані в різних площинах або під кутом один до одного⁶⁹.

В таких ситуаціях вдаються до виготовлення *кругової панорами*. Тут теж знімають серію фотографічних кадрів, але на відміну від лінійної панорами, фотограф при зйомці залишається на одному місці, а кожний подальший кадр відображає після повороту камери на певний кут в горизонтальній площині⁷⁰.

В результаті монтажу отримують розгорнений панорамний знімок об'єктів, розташованих по дузі кола. Кут повороту фотокамери контролюється по видошукачу з урахуванням певного неспівпадіння полів зору видошукача і об'єктива при виборі секторів, що дублюють один одного на сусідніх кадрах і полегшують монтаж кругової панорами.

Виготовлення якісної кругової панорами істотно спрощується застосуванням штатива, що має спеціальну головку, що повертається. Вона має кутову шкалу, тому при зйомці достатньо правильно визначити кут повороту камери при відображенні іншого кадру. Подальші кадри знімають після повороту фотокамери на такий самий кут. За допомогою кругової панорами можна отримати знімок, розгорнений по колу на 180 і навіть 360°.

⁶⁸ Криминалистическая фотография и видеозапись: Учебно-практическое пособие. Под редакцией профессора Е.П. Ищенко. – М.: Юристъ, 1999. – 438 с.

⁶⁹ Криминалистика: Учебник / Отв. ред. Н.П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2001. – 718 с.

⁷⁰ Криминалистическая фотография и видеозапись: Учебно-практическое пособие. Под редакцией профессора Е.П. Ищенко. – М.: Юристъ, 1999. – 438 с.

стежити, щоб фотоапарат знаходився в такому положенні, при якому оптична вісь об'єктива розташовується горизонтально.

У зв'язку з тим, що кут поля зору деяких ширококутних об'єктивів більший за кут освітлення рефлектора електронної лампи-спалаху, для отримання рівномірного освітлення об'єктів зйомки рекомендується використати додаткові джерела світла.

При фіксації загального вигляду приміщень, що оглядаються, бажано використати також панорамний фотоапарат «Горизонт» з кутом охоплення об'єкта при зйомці по горизонталі в 120 градусів. Він забезпечує можливість відобразити одним кадром велику частину фотографованого приміщення, причому, щоб отримати якісні негативи, треба користуватися високошвидковими плівками⁷⁹.

Якщо є можливість, освітлення приміщення посилюється за рахунок наявних в ньому освітлювальних приладів (настільних ламп, різних світильників і т. п.) – з урахуванням того, що найкращим для фотографування панорамним фотоапаратом є розсіяне освітлення. Значно рідше при фотографуванні на місці події застосовуються об'єктиви з великою фокусною відстанню. Їх зручно використати для детальної зйомки об'єктів, слідів, що знаходяться в заглибленнях, в місцях, до яких неможливо наблизитися на відстань, потрібну для фіксації предметів у великому масштабі. Телеоб'єктиви застосовують при зйомці на місцевості – для відображення ділянок, що мають різні рівні висоти. Вони незамінні при фіксації об'єктів, розташованих у важкодоступних місцях, наприклад, при фотографуванні кінців обрізаних електричних дротів, зовнішнього вигляду балконів на верхніх поверхах, слідів обгорання у справах про пожежі.

Необхідно, проте, враховувати, що оскільки камера при зйомці залишається на одному місці, то різновіддалені від неї об'єкти фіксуються в неоднакових масштабах. Це може вплинути на правильне уявлення про сфотографовані предмети. Тому знімати кругову панораму краще з відносно великих відстаней до об'єктів зйомки.

Дуже важливо правильно визначити і витримувати межі між кадрами. Кожний подальший кадр повинен мати спільну межу з попереднім і дещо перекривати його. Для цього в кожний подальший кадр, щоб уникнути пропусків при монтажі, необхідно включати частину об'єкта, відображену на попередньому кадрі (10-15% площі зображення). Тоді на сусідніх кадрах будуть повторюватися частини об'єктів, що знаходяться поруч. Саме вони при подальшому монтажі панорамного знімка і будуть орієнтирами, дозволяють точно стикувати окремі кадри, наприклад, методом накладення співпадаючих ділянок одної на іншу. Необхідно прагнути того, щоб площа зображень, які розміщуються поряд та повторюються, була мінімальною.

Труднощі і помилки при фотографічному панорамуванні відбуваються через те, що кут огляду видошукача, через який ведеться композиційна побудова кадру, завжди дещо менша ніж кут зору об'єктива. Недосвідчений слідчий звичайно оцінює ширину кадру без врахування цієї особливості видошукача. Внаслідок цього спільне для двох кадрів зображення займає в кадрі значне місце. Зрештою змонтований панорамний знімок складається з серії фотографій, причому деякі з них за своєю площею виявляються наполовину, втричі, а то і вчетверо менші за фотографічний кадр. В такому панорамному знімку багато зайвих стикових ліній, які ускладнюють сприйняття корисної інформації. В результаті знижується доказове значення відображених відомостей, оскільки можуть виникнути припущення про монтаж панорами з окремих фотографічних зображень, не пов'язаних між собою єдиним тимчасовим проміжком зйомки; а також неекономно витрачаються фотографічні матеріали, даремно витрачаються сили і час.

Наведення на різкість при панорамному фотографуванні потрібно здійснювати з обов'язковим використанням шкали глибин різкості так, щоб при фотографуванні подальших кадрів не було потреби в повторному фокусуванні об'єктива. Недотримання цієї рекомендації веде до отримання зображень неоднакового масштабу, що ускладнює монтаж фотографічної панорами. Видержку при круговому панорамуванні визначають окремо для кожного напрямку зйомки, але так, щоб всі негативи були однакової щільності. Окремі кадри друкують на однаковому фотопапері в одному масштабі, стежачи за тим, щоб ділянки зображень, що суміщаються, на двох сусідніх знімках повністю співпадали. Час експозиції під час друку всіх складових кадрів панорами підбирають так, щоб фотознімки мали однакову щільність. Монтують панораму, накладаючи ділянки зображень, що суміщаються, після чого її склеюють і обрізають по краях. Знімки, які утворюють панораму, друкують з однією експозицією.

Ярусна (ступенева) панорама. В практиці розслідування злочинів зустрічаються випадки, коли криміналістичні об'єкти розташовуються в просторі не по прямій лінії і не дугою, а на різних рівнях або зміщені в бік

⁷⁹ Разумов Э.А., Молибога Н.П. Осмотр места происшествия. – К.: РИО МВД Украины, 1994. – 672 с.

один щодо іншого. Найпростішим прикладом тут може бути доріжка слідів ніг людини. При ходьбі або бігу кожний подальший слід зміщений вбік, хоча відбитки підметок взуття мають вид загальної лінійної дороги. Недосвідчені слідчі фотографують такі сліди методом лінійної панорами, розміщуючи в кадрі принаймні одну пару слідів (правої і лівої ноги). Проте при цьому неминучі просторові викривлення. Фотографування доріжки слідів ніг криміналістично грамотно виконувати у вигляді ступеневої або ярусної панорами, коли кожний слід відображається окремо. Це дозволяє отримати зображення слідів у великому масштабі, а в результаті відобразити всі особливості підшов взуття, видимі у слідах. При зйомці кожний слід рекомендується забезпечити номером, що розміщується так, щоб він попав у кадр при фотографуванні наступного сліду. За такою фотографічною панорамою можна визначити всі характерні загальні ознаки доріжки слідів ніг людини.

З наведеного прикладу достатньо очевидні правила зйомки ярусної панорами. Її суть полягає в тому, що криміналістичні об'єкти фіксуються на окремі кадри, а орієнтири для монтажної стиковки обираються по кутах фотографічних кадрів. Після друку знімки склеюють так, щоб деталі, що повторюються, по кутах парних кадрів перекривали один одного при накладенні. Іншими словами, при монтажі панорами готові знімки не стикуються по лінії вертикальної або горизонтальної сторони кадру, а тільки захоплюють незначну площу у вершині останнього. Тому деякі деталі загальної картини події злочину, які не мають істотного криміналістичного значення, залишаються за межами знімків, проте це не знижує інформаційної цінності ярусної панорами. Іноді таку зйомку іменують послідовною панорамою, оскільки фотограф наче переходить від одного об'єкта, що відображається, до іншого.

Складність виготовлення ярусної панорами обумовлена передусім тим, що буває непросто вибрати орієнтири по кутах кадрів. Більше того, тільки в першому і останньому кадрах таких орієнтирів повинно бути по одному. У всіх інших орієнтири, що дублюються при зйомці, повинні розташовуватися в двох протилежних кутах кадру. У зв'язку з цим рекомендують використовувати спеціальні пластини-орієнтири з порядковими номерами, що позначають черговість зйомки кожного кадру.

Зйомка ярусної панорами з використанням орієнтирів здійснюється в такому порядку. Спочатку визначаються криміналістичні об'єкти, що підлягають фотографічній фіксації, і точки зйомки. Після цього стане зрозуміло, скільки знадобиться кадрів і в якій послідовності доведеться проводити фотографування. Потім відображають перший кадр, а перед зйомкою в його вершину, яка буде стикуватися з подальшим кадром, поміщають пластину з цифрою «1». Фотокамеру переміщують в іншу точку для зйомки наступного кадру. При цьому в одній його вершині повинен знаходитись орієнтир першого кадру, а в протилежній, яка стикується з третім кадром, поміщають пластину з цифрою «2». Композиція третього кадру будуватиметься відносно орієнтира «2» за таким самим принципом. Потім камеру переміщують для відображення об'єктів, що входять в композицію

Для збільшення дистанції зйомки і, отже, площі доцільно здійснювати фотографування з дверних або віконних отворів, а також поміщати фотоапарат якомога ближче до стіни приміщення.

Найбільше охоплення одним кадром обстановки в прямокутному приміщенні досягається в тому випадку, якщо фотоапарат з нормальним об'єктивом знаходиться в середині більш коротких сторін. Напрямок зйомки повинен бути паралельний довшим сторонам приміщення.

Загальний вид квадратного приміщення можна зафіксувати двома прийомом. Перший полягає в тому, що, послідовно перекриваючи весь простір приміщення, з точки, розташованої в одному з кутів, експонують два-три кадри. Краї кадрів повинні дещо перекривати один одного. Якщо деякі предмети при цьому не видно, закриті іншими або якщо в точці, з якої проводилася зйомка, знаходяться важливі деталі, то здійснюється зустрічне фотографування з протилежної точки. Під час застосування другого прийому фотоапарат розташовується біля середини кожної зі сторін приміщення. Зв'язуючим елементом виступають предмети, що знаходяться в центрі приміщення. Потрібно зазначити, що при такій фіксації обстановка, відображена на знімках, сприймається більш фрагментарно, ніж при застосуванні першого прийому.

Приміщення, в якому розташовуються предмети, що закривають огляд інших, а також невеликі приміщення краще фотографувати з верхніх точок. В цих випадках допускається нахил фотоапарата для забезпечення охоплення одним кадром найбільшого простору.

Місцем події може бути декілька приміщень в одній будівлі. Кожне з них необхідно розглядати як самостійний об'єкт, фотографування якого повинне проводитися в повному обсязі, тобто фіксуються не тільки сліди і предмети, які становлять інтерес для вивчення обставин злочину, але і загальний вигляд приміщень, в яких вони знаходяться. Таким чином, обстановка кожного приміщення фіксується серією знімків. Якщо приміщення суміжні, то бажано зробити знімки, що містять загальні для них предмети (орієнтири). Наприклад, якщо в один з кадрів включити видимий через двері суміжної кімнати який-небудь предмет (стілець, стіл), то цей же предмет повинен бути включений в композицію одного зі знімків сусіднього приміщення.

Фотографування в приміщенні значно полегшує застосування ширококутної оптики, яка дозволяє зменшити кількість точок і напрямків зйомки, особливо якщо її об'єктом виступає квадратне або близьке до нього за формою приміщення. Нерідко без ширококутних об'єктивів обійтися просто неможливо – при фотографуванні загального вигляду ванних кімнат і т. д. При цьому можна використати об'єктиви з кутом поля зору не тільки в 60 градусів, але й зі значно більшим. При зйомці ширококутною оптикою необхідно враховувати деякі особливості. На знімках, зроблених об'єктивом з великим кутом поля зору, мають місце деякі перспективні викривлення. Ширококутний об'єктив дає надмірну глибину зображуваного простору. Особливо це помітно на зображеннях предметів, які близько розміщені до фотоапарата. Найбільш сильно перспективні викривлення проявляються при нахиланні фотоапарата. Тому при зйомці потрібно особливо ретельно

відзначити (гілками, номерними покажчиками і т. п.) центр місця події і ділянку, де зосереджені найбільш важливі матеріальні сліди. Розмітка потрібна також у випадках, коли предмети, які оточують місце події, не мають помітних характерних ознак. Номерними покажчиками доцільно відзначити і розташування невеликих слідів і предметів, які замасковані нерівностями ґрунту, невисокою рослинністю. Номер покажчика слід відобразити в протоколі, залишити його за даним об'єктом до кінця огляду і на всіх етапах фотографування не позначати цим числом інші об'єкти на ділянці. Таким чином, відшукати певний предмет на оглядових і вузлових знімках буде значно легше.

Якщо місцем події є ділянка в лісі, розміщення точок для фотографування її загального вигляду обумовлюється напрямками, з яких можливий найкращий огляд цієї ділянки.

Іноді огляд такої ділянки може виявитися мінімальним, а знімки загального вигляду місця події виявляться вузловими. Якщо шлях і напрямок підходу до такого місця визначаються з достатньою достовірністю, доцільно зафіксувати окремі ділянки цього шляху. По можливості фотографують також межі території, на якій розташовується місце події (узлісся, дороги, що проходять поряд із місцем злочину, і т. д.).

Фотознімки загального вигляду місця події, коли ним є будівля, а також прилегла до цієї будівлі територія, повинні відображувати: розміщення будівлі щодо оточуючої місцевості; шляхи підходу до цієї будівлі; розміщення на місцевості слідів і речових доказів.⁷⁸

Труднощі фотографування, яке проводиться в приміщенні, пов'язані з фіксацією як загальних планів обстановки, так і її окремих вузлів або деталей. Замкнутість простору не дає можливості, за окремими винятками, відійти на відстань, що дозволяє охопити весь простір або велику його частину, а нерідко і окремий об'єкт, наприклад двері, одним кадром. Разом з тим тільки такий знімок допомагає створити цілісне уявлення про взаємне розташування на місці події предметів, слідів і речових доказів. Відсутність такого знімка призводить до того, що обстановка відображається фрагментарно, розрізненими кадрами, зв'язок між якими не простежується.

На вибір і кількість точок зйомки для отримання знімків загального вигляду приміщення впливають розмір і планування приміщення, а також розміщення в ньому устаткування та інших предметів. Частина приміщення під час зйомки з будь-якої точки завжди виявляється за межами охоплення об'єктивом. Тому вимагається не менше двох точок зйомки.

Якщо ж і двома кадрами не вдається охопити загальний вигляд приміщення і фіксація здійснюється з кількох точок зйомки, то в кожному кадрі потрібно включати предмети-орієнтири, що дозволяють прослідкувати зв'язок між частинами обстановки, відображеними на окремих знімках.

цього кадру, і т.д. Характерним об'єктом тут може бути доріжка слідів ніг людини.

Різновидом ярусної панорами буде комбінована зйомка об'єктів за допомогою вертикальної і горизонтальної лінійних панорам. Це більш прості випадки, коли об'єкти розташовуються один щодо іншого по горизонтальній і вертикальній лініях. Прикладом може бути падіння монтажника з певної споруди. Тут важливе криміналістичне значення мають ті сліди, які залишилися вздовж траєкторії руху тіла, а також предмети, що впали на землю в різних місцях. Щоб створити цілісне уявлення про обстановку місця події, фотографування здійснюється по лінії руху тіла і в горизонтальній площині. Таке поєднання вертикальної і горизонтальної панорам є монтажем знімків в ярусну панораму⁷¹.

Оглядове фотографування – це відображення безпосередньо місця події, тобто ділянки місцевості (приміщення), на якій відбувалася подія, що розслідується, і залишилися сліди, що містять інформацію про цю подію. Фіксується вся територія місця події. Основною метою оглядового фотографування є відображення крупним планом з різних сторін лише місця події⁷², фіксація розміщення об'єктів, на які спрямовані злочинні дії, наслідків події, слідів, речових доказів і розміщення предметів обстановки місця події один щодо іншого. В оглядових знімках відображаються ознаки, що характеризують сутність того, що сталося. Такі знімки повинні створювати цілісне уявлення про обстановку місця події, характер події, що розслідується, її наслідки, про всі істотні елементи і деталі. Межами оглядового фотографування є межі місця події.

Місце події фіксують кілька разів, з декількох точок, різної відстані, зі зміною освітлення так, щоб серія фотознімків, як в репортажі, давала повне уявлення про обстановку та предмети, які спостерігались очевидцями⁷³.

Так, здійснюючи, наприклад, зйомку магазину, його фіксують збоку парадного входу і підсобного приміщення, через яке проник злочинець.

Іноді знімки відображають шляхи підходу злочинця до сховища і відходу з нього, місце зберігання викраденого, майна і т. п. Якщо місце події знаходиться в приміщенні, то знімки роблять з двох протилежних кутів або від двох протилежних стін. При фіксації місця події на відкритій місцевості – наприклад, при зіткненні двох автомобілів на шосе – оглядове фотографування можна зробити з трьох або чотирьох сторін: два фотознімки вздовж осьової лінії проїжджої частини (в протилежних напрямках) і два – збоку, для зображення пошкоджених автомобілів і відстані між ними уздовж осьової лінії дороги.

⁷¹ Криминалистическая фотография и видеозапись: Учебно-практическое пособие. Под редакцией профессора Е.П. Ищенко. – М.: Юристъ, 1999. – 438 с.

⁷² Справочная книга криминалиста. Руководитель авторского коллектива и ответственный редактор – доктор юридических наук, профессор, Заслуженный деятель науки Российской Федерации Н.А. Селиванов. – М.: Издательство НОРМА. – М., 2000. – 727 с.

⁷³ Гора І.В. Криміналістика: Навч. посіб. – К.: Алерта, 2005. Ч. I: Криміналістична техніка. – 320 с.

⁷⁸ Разумов Э.А., Молибога Н.П. Осмотр места происшествия. – К.: РИО МВД Украины, 1994. – 672 с.

Під час оглядової зйомки, особливо в тісних дворах або на вузьких вулицях, можна застосовувати ширококутні об'єктиви або панорамну зйомку. Але з огляду на те, що при круговій панорамній зйомці на близькій відстані можливі значні перспективні викривлення, краще вдатися до лінійної панорами⁷⁴.

При оглядовій зйомці біля знайдених слідів і предметів встановлюють спеціальні покажчики у вигляді табличок, стрілок з цифрами (але попередньо місце події необхідно сфотографувати без них). Якщо відносно розташування об'єктів та їх розміри мають важливе значення для розслідування, фіксацію здійснюють за правилами виміральної зйомки, яка використовується для подальшого визначення за фотознімком розмірів зображених на ньому об'єктів і відстаней між ними. Існує два види виміральної зйомки: масштабна і метрична.

Масштабна зйомка використовується при отриманні зображень окремих об'єктів (слідів, предметів, документів) або їх деталей і полягає у фотографуванні об'єкта разом з поміщеною поряд із ним масштабною лінійкою з сантиметровими або міліметровими поділками.

При масштабній зйомці повинні дотримуватися такі правила:

1. Задня стінка фотоапарата повинна бути паралельна площині об'єкту зйомки.

2. Масштабна лінійка повинна поміщатися в площині розміщення особливостей об'єкта зйомки поряд з об'єктом (якщо за умовами зйомки масштабну лінійку можна розташувати тільки на об'єкті, то вона не повинна закривати його особливості).

3. Оптична вісь об'єктива повинна проходити через середину об'єкта зйомки.

4. Об'єкт зйомки повинен займати максимально можливу величину кадру. Для зйомки малоформатним апаратом об'єктів невеликого розміру, наприклад, гільзи або сліду пальця, з близької відстані використовуються подовжувальні кільця, що поміщаються між об'єктивом і корпусом фотоапарата.

Метрична зйомка застосовується у випадках, коли на знімку необхідно зафіксувати відносно великі ділянки простору (наприклад, місце події). В даний час в слідчій практиці використовуються такі способи метричної зйомки, як зйомка з квадратним масштабом, зйомка з глибинним масштабом і перспективна метрична зйомка.

Під час зйомки з квадратним масштабом при вертикальному розташуванні фотоапарата на поверхні землі (підлоги) розташовується масштаб у вигляді квадрата зі сторонами 50 см або 1 м. Він розміщується так, щоб одна з його сторін була паралельна нижньому краю кадру і знаходилася якомога ближче до нього. Потім за необхідності по квадратному масштабу здійснюються математичні обчислення для визначення розмірів предметів, зображених на знімку, і відстаней між ними.

загального виду місця події із значною протяжністю в глибину (наприклад, місця автотранспортної події).

Якщо місце події обмежене з одного боку і має значну протяжність по фронту, то огляд з протилежної сторони не обмежений або обмежений в незначній мірі. Об'єктами такої зйомки є, наприклад, залізничний склад, в якому пошкоджено декілька вагонів, передлісся, берег річки, вулиця вздовж поля і т. д. Фотоапарат доцільно розмістити напроти середини ділянки, на якій відбувалася подія, що розслідується. Це дозволяє застосувати спосіб кругової панорами. Можна вдатися до методів лінійної панорами; можливе фотографування з точок, які розташовуються з двох сторін і дещо збоку від об'єкта зйомки. Недоліком фотографування з бічних точок є виражене зменшення масштабу зображення дальнього плану в порівнянні з переднім.

Якщо місцем події є замкнутий простір, що має вихід до оточуючої території (двір, оточений будинками, майданчик в сквері, відокремлений від іншої частини огорожею, і т. п.). Точка орієнтуючої зйомки в цьому випадку вибирається за межами місця події, щоб була можливість показати розміщення проходу на місці події щодо оточуючих предметів, споруд і т. п. Орієнтуюча зйомка проводиться також з точок, що дозволяють зафіксувати інші виходи з території, які могли служити для приходу і відходу злочинця. Вибір точок для оглядової зйомки безпосередньо місця події здійснюється з урахуванням форми ділянки, її розмірів, вільного огляду і т. п. Але одна з них повинна розміщуватися в проході, що веде на місце події.

Якщо місцем події є територія, ділянки якої знаходяться на різних рівнях одна щодо іншої (берег річки з крутим схилом). Вибір точок для орієнтуючої, а іноді і оглядової зйомки ускладнений. Точки вибираються з таким розрахунком, щоб було видно всю площу (на різних рівнях), що оглядається, або більшу її частину. Один з можливих варіантів – вибір точки або точок зйомки навпроти місця події, на рівні однієї з його ділянок. Наприклад, можна виконати фотографування з протилежного берега річки. Якщо є можливість, то зйомка ведеться із значної відстані – за допомогою телеоб'єктивів. Це дозволяє на одному знімку зафіксувати обстановку на всіх рівнях, що пов'язано з малими кутами зображення об'єктивів, що мають велику фокусну відстань.

Іноді таке місце події фіксується окремо по рівнях. В цьому випадку – щоб встановити зв'язок між фотознімками різних ділянок – в зображення кожної ділянки необхідно включити загальні для всіх ділянок предмети.

При фотографуванні місця події, огляд якого разом з навколишнім оточенням повністю або частково ускладнений (ділянка, яка поросла чагарником, деревами), в кадри орієнтуючої та оглядової зйомок обов'язково слід включати предмети-орієнтири. Включення в кадр хоча б одного з таких орієнтирів бажане і при вузловій зйомці: це дозволить співвіднести вузлові знімки з навколишнім оточенням. Виконання цієї рекомендації необхідне, коли ділянка, на якій знайдені сліди і речові докази, не має ознак, що виділяють її з оточуючої місцевості, а розміщення слідів і інших предметів з точок орієнтуючої та оглядової зйомок невидиме. В таких умовах доцільно

⁷⁴ Разумов Э.А., Молибога Н.П. Осмотр места происшествия. – К.: РИО МВД Украины, 1994. – 672 с.

видимих або помічених позначками слідів і предметів обстановки місця події. Тому не можна вважати, що точка оглядової зйомки, з якої фотографована ділянка охоплюється одним кадром, є оптимальною: масштаб зменшення при цьому може виявитися настільки значним, що основна задача фотографування не буде досягнута. В цьому випадку більш доцільно розмістити фотоапарат ближче, вдавшись, наприклад, до панорамної зйомки.

Вибираючи точки зйомки, слід також враховувати композицію (побудову) кадру, яка повинна виявляти і підкреслювати інформацію, яку необхідно зафіксувати. Так, якщо потрібно показати розміщення осколків скла розбитого вікна щодо стіни будівлі, прийнятною є точка зйомки збоку і посередині між цими об'єктами. Тільки така точка забезпечить лінійну композицію кадру, при якій видалення цих предметів друг від друга буде передане найбільш виразно. Але якщо ставиться задача зафіксувати форму і розміщення осколків, то необхідно вибрати верхню точку над цими об'єктами, що дасть можливість більш правильно відобразити необхідні ознаки.

На вибір точок зйомки впливають відмінності, які є в загальній характеристиці місць подій. Тому при фотографуванні різних місць подій слід враховувати деякі їх особливості.

Так, наприклад, фотографування ділянки місцевості, на якій відбувалися злочинні події, для повноти її фіксації вимагає звичайно підбору декількох точок, що забезпечують різні напрями і аспекти зйомки.

Кількість і розміщення точок зйомки при фотографуванні на місцевості вибираються з урахуванням характеру злочину, кількості підлягаючих фіксації вузлів і слідів, вираженості центру місця події, рельєфу місцевості і т. п.

Якщо об'єктом зйомки є ділянка місцевості з відкритим простором і вільними підступами до неї (міська площа, широка вулиця, поле і т. п.), то в цих умовах може бути вибрана будь-яка точка зйомки, з якої фіксуються всі істотні елементи обстановки.

Найбільш прийнятним є фотографування з чотирьох точок. Фотоапарат розташовується в точках, що знаходяться напроти середини або кутів ділянки. Орієнтуюча і оглядова зйомки, як правило, об'єднуються одним знімком. Зв'язок між знінками простежується за зображенням центральної частини місця події (труп, автомобіль і т. п.). Фіксація значної території вимагає застосування панорамної зйомки.

Якщо місце події обмежене з двох паралельних сторін, то огляд з цих напрямів всієї території місця події обмежений або відсутній (вузька вулиця, провулок, проміжок між складськими приміщеннями і т. п.). У зв'язку з цим фотографування загального виду місця події здійснюється збоку відкритого простору. При компактному розташуванні слідів і предметів орієнтуюча і оглядова зйомки виконуються одночасно. Це можливо, якщо предмет переднього плану не закриває розташовані за ним об'єкти і оточуючий фон.

Якщо ж предмети переднього плану перешкоджають огляду або ділянка має нерівний рельєф, краще обрати високу точку зйомки, наприклад з балкона або даху будівлі. Висока точка обирається також для зйомки

Зйомка з глибинним масштабом полягає в тому, що при зйомці від точки, розташованої під об'єктивом апарата, оптична вісь якого розташовується паралельно поверхні підлоги (землі), об'єкта, на підлозі або землі паралельно оптичній вісі об'єктива вкладається глибинний масштаб (стрічка з поділками, рівними одному або кільком фокусним відстаням об'єктива), який разом з фотографованими об'єктами відображається на знімку. Для визначення висоти або ширини зображеного об'єкта його розміри на знімку множаться на число, що позначає номер відрізка масштабу, на рівні якого знаходиться об'єкт (якщо поділки рівні одній фокусній відстані), мінус одиниця і ділять на число, що позначає кратність збільшення знімка під час друку. Для визначення відстані між апаратом і об'єктом множать номер поділки масштабу, на рівні якого знаходиться об'єкт, на довжину однієї поділки масштабу, а відстань між об'єктами в глибину визначають за різницею їх відстаней до фотоапарата. Відстані і розміри по діагоналях розраховуються геометрично як сторони прямокутних трикутників відповідно до теореми Піфагора⁷⁵.

Перспективна метрична зйомка, розроблена М.В. Салтєвським, здійснюється з певної висоти при будь-якому нахилі фотоапарата. При зйомці визначається відстань від апарата до одного з об'єктів, а зображення на позитиві при друці або при вивченні поєднується із спеціальною перспективною координатно-метричною сіткою, а також спеціальними фотоапаратом «ФСМ», в якому пересувна координатна сітка, що знаходиться всередині фотоапарата, поєднується з негативом при зйомці. Наявність координатної сітки дозволяє без складнощів розшифровувати отримані знімки і проводити всі необхідні розрахунки⁷⁶.

Вузлова зйомка є фотографуванням групи предметів, окремого предмета або ділянки території, що містять найбільшу кількість ознак матеріальних слідів злочину. Вузлові знімки фіксують фрагменти обстановки місця події. Об'єктами зйомки можуть бути зламані двері при крадіжці з приміщення, пошкоджені речі при знищенні майна, автомашини, що зіткнулися, на місці аварії і т. п. На знімках необхідно показати форму, розміщення цих об'єктів на місці події один щодо іншого. Важливо відзначити, що окремий предмет (зламаний сейф, касовий апарат і т. п.) фотографують не ізольовано, а з частиною навколишнього оточення. Межі вузлового знімка визначаються не тільки обсягом об'єкта, що фіксується, але і необхідністю включити в кадр предмети, зображення яких дозволить співвіднести його з оглядовими знінками і таким чином визначити місце сфотографованого об'єкта на місці події. Ця вимога відноситься до тих випадків, коли об'єктом вузлової зйомки є невеликий предмет, який на оглядовому знімку може бути не чітко виражений або ледве помітний.

⁷⁵ Постіка І.В. Судова (криміналістична) фотографія: теорія і практика: Монографія. – Одеса: Юридична література, 2002. – 296 с.

⁷⁶ Там само.

Якщо ж об'єктами вузлової зйомки виступають, великі предмети, зображення яких буде чітко видно на оглядових знімках, цього правила можна не дотримуватись. Наприклад, фотографуючи взаєморозташування і стан автомобілів при дорожньо-транспортній події, вузловий знімок можна обмежити тільки цими об'єктами або навіть їхніми частинами.

Об'єкти *детальної зйомки* – це окремий предмет, слід, речовий доказ: фіксуються їх форма, стан, структура, деталі і особливості. Масштаб і напрямок детальної зйомки повинен забезпечити відображення і пізнання всіх ознак і особливостей об'єкта зйомки. Якщо детальний знімок предмета, отриманий при зйомці з однієї точки, не передає всі його особливості і характерні ознаки, то об'єкт обов'язково фотографують з інших точок.

На детальному фотознімку предмет або слід може бути відображений без зв'язку з навколишнім оточенням (за умови, що він зафіксований на вузловому знімку). Тому, якщо предмет знаходиться в несприятливих для зйомки умовах, то після виконання вузлової зйомки його можна перенести в більш прийнятне для фотографування місце.

Детальному фотографуванню підлягають перш за все сліди і речові докази, які з певних причин не можна вилучити з місця події або щодо яких немає впевненості, що вони не будуть пошкоджені або знищені при вилученні і транспортуванні. Наприклад, сліди рук, які при вилученні зі складної поверхні на слідокопіювальну плівку можуть так скопіюватись, що будуть непридатні для подальшої роботи. Практика свідчить про те, що часто при вилученні слідів шляхом виготовлення їх зліпків або відбитків одержані копії містять значно менше ознак і деталей, ніж зображення слідів, зафіксованих до цього фотографічним способом⁷⁷.

Детальне фотографування проводиться після виявлення і огляду відповідних слідів і речових доказів. Якщо таких слідів небагато і збереження їх забезпечене до закінчення огляду місця події, фотографування можна відкласти до заключної стадії огляду. Предмети і сліди, які можуть втратити або змінити свої ознаки під дією зовнішніх факторів (вітру, дощу, снігу, переміщення предметів і т. п.) або інших причин, фіксуються негайно після виявлення або отримання відомостей про місце знаходження таких об'єктів.

Об'єкти детальної зйомки в більшості випадків мають важливе доказове значення. Це знаряддя вбивства, інструменти злому, сліди рук, ніг, зубів, транспортних засобів, та інші об'єкти з відображенням ознак злочину. Тому детальні знімки повинні нести максимум інформації, і не тільки через те, що в протоколі огляду місця події іноді неможливо вичерпно повно описати об'єкти, що фіксуються, – детальні знімки часто використовуються як об'єкти криміналістичних досліджень, в результаті проведення яких можуть бути отримані дані, що мають велике значення для розслідування.

Детальне фотографування проводиться масштабним способом з відстані, яку вибирають так, щоб об'єкт зйомки повністю займав все поле кадру видошукача. З цієї метою використовується метод макрозйомки.

Повне фотографічне відображення місця події передбачає застосування всіх розглянутих вище прийомів. Проте не виключено, що завдання орієнтуючої і оглядової зйомок можуть бути досягнуті одним знітком. Можливе поєднання оглядової і вузлової зйомок в одному фотознімку, наприклад при зйомці трупа в невеликій за розміром кімнаті, а також, в окремих випадках, – вузловий і детальний. Поєднання орієнтуючої і оглядової зйомок розглядається як фотографування загального виду місця події і залежить від характеру події, території, на якій вона відбулася, слідів і їх розміщення, можливості вибору точок фотографування.

Розглядаючи тактичні прийоми фотографування на місці події, необхідно вказати на важливість для забезпечення повноти відображення обстановки правильного вибору точки зйомки. Оператору постійно доводиться вирішувати завдання, пов'язані з аналізом деталей обстановки, які потрапляють у видошукач кадру фотокамери, змінювати напрямок і масштаб зйомки, відстань до об'єкта зйомки.

При виборі точок зйомки необхідно дотримуватись такого правила. Обрана точка повинна забезпечити такий напрямок зйомки, при якому в одному або кількох знімках фіксується найбільша кількість істотних ознак об'єкту зйомки. Якщо при фотографуванні з цієї точки які-небудь значущі елементи обстановки місця події, його частини або окремого предмета, залишаться невідображеними, підбирається інша точка, зйомка з якої дозволить відобразити ці ознаки. Наприклад, при фіксації загального вигляду місця події точки зйомки повинні забезпечити відображення положення предметів обстановки, слідів як щодо оточуючого середовища, так і один щодо іншого. Точка зйомки окремого предмета вибирається так, щоб за знітком можна було б скласти найбільш повне уявлення про його форму, глибину, ширину та інші характерні для цього предмета ознаки.

Вибираючи точки зйомки, потрібно добре уявляти собі, як будуть виглядати на фотографічному знімку об'єкти зйомки, їх форма, просторове розміщення, чи будуть при цьому передані ті ознаки об'єкта, які, за задумом оператора, необхідно зафіксувати, чи буде фотографічне зображення правильно сприйнято особами, які не були присутніми при огляді місця події. Наприклад, зображення, отримані при вузловому або оглядовому фотографуванні в лісі, для освітленості якого характерна наявність глибоких тіней, нерідко виглядають як чергування світлих і темних плям, серед яких важко, а іноді і зовсім неможливо розрізнити об'єкти, що підлягають фіксації. Все це необхідно передбачати і вибирати такі точки, які дозволять отримати зображення, доступне для розуміння цілі фотографування.

Вибрана точка повинна забезпечувати величину плану (масштаб зображення), що відповідає цілям фіксації даного об'єкта – щоб на знімку збереглася доказова інформація і щоб була можливість цю інформацію вивчити. Наприклад, при детальній зйомці сліду масштаб зображення підбирається так, щоб на знімку відображувалися дрібні ідентифікаційні особливості об'єкта, що залишив цей слід. При оглядовій зйомці фотоапарат потрібно розташовувати на такій відстані від ділянки, що фіксується, щоб на знімку (або серії знімків) розрізнялися положення, взаєморозташування

⁷⁷ Гора І.В. Криміналістика: Навч. посіб. – К.: Алерта, 2005. Ч. І: Криміналістична техніка. – 320 с.